

ION I. NISTOR

Românii Transnistrienii

Extras din „Codrul Cosminului”

Buletinul Institutului de Istorie și Limbă dela Universitatea
din Cernăuți

Cernăuți 1925

Institutul de artă grafică și editură „Glasul Bucovinei”
Strada Iancu Flondor No. 33

I.

Așezările românești în regiunile transnistriene.

Bărăganul și Bugeacul găsesc dincolo de Nistru o continuare firească în stepele Oceacovului, care se întind până la Bug și de acolo, departe, până la pragurile Niprului. Cuciurganul, Cuialnicul și Tiligul brăzdează stepa prin văile lor, mânând încet apele spre limanurile sau ghiolurile sărate, săpate adânc în păturile ciornoziomului, bogate în nămol dătător de sănătate. Monotonia stepei transbugiene este întrerupt de murmurul tainic al Ingului și Ingulețului, dintre care unul se revarsă în Bug, iar celălalt în Nipru mai sus de Cherson¹⁾.

Pășunile bogate ale stepei hrăneau în vechime cirezi de cămile și dromedari precum și nenumărate turme de cai sălbateci și de oi tătarești. Astăzi, înbielșugarea fânațelor și a pășunilor oferă hrana cuvenită cirezilor de vite și turmelor de oi și capre, care găsesc refugiul lor de arșița soarelui în colinele împădurite și în luncile răcoroase dealungul văilor și iazurilor.

În stăpânirea acestor vaste câmpii se împărțiau în vechime Tătarii și Polonii. Hotarul *Podoliei litvane* și mai apoi *poloneze* se coborea în jos până la apa lagorlăcului, care cade în Nistru în fața Orheiului, și până la Codâma, care se împreună cu Bugul la Olviopol. Dela această linie în jos se întindea, între Nistru și Bug până la mare, *Olatul Oceacovului* sau *Ucraina Hanului*, numită așa spre deosebire de Ucraina Cazacilor Zaporojeni, care se lăția dincolo de Bug până la Nipru și Don.

Cu bogăția pășunelor sale și cu farmecul său particular, stepa transnistriană este strâns legată de sufletul nostru, prin faptul că în cuprinsul ei nemărginit sălășluiesc de veacuri frați buni de ai noștri — Românii Transnistrieni. Dealungul văilor și la umbra crângurilor se găsesc descălicate, din vechime, sate

¹⁾ Cfr. *Harta regiunilor transnistriene locuite de Români, din anexă.*

românești, discrete, îngrijite și vesele, curat ca în inima Moldovei ¹⁾).

Era în anul 1703, când o comisiune turco-polonă se întrunise la Iagorlâc pe Nistru, pentru a face o nouă delimitare a fruntăriei polono-tatare, cerută de dispozițiunile tratatului de pace dela Carlovăț. Cu acest prilej se întâmplă ca imputernicitul regelui polon August II-lea, să susțină sus și tare că „între Poloni și Români însuș Dumnezeu ar fi așezat Nistru ca hotar“ ²⁾. Afirmatia delegatului polon este deplin adevărată, fiind că de fapt, dela primele începuturi ale vieții românești de stat în părțile acelea, până la răpirea Basarabiei din 1812, Nistru formase hotarul *politic* între Moldova și Polonia.

Altfel însă se prezintă chestiunea din punct de vedere *etnografic*. Aruncând o simplă privire asupra hărții etnografice a lui Florinski, vedem că regiunile transnistriene sunt des presărate cu așezări românești ³⁾. Îndeosebi malul stâng al Nistrului dela Movilău la vale până la Ovidiopol în fața Cetății-Albe, este cuprins de așezări moldovenești, care prin însuș numele lor arată origina românească a descălcătorilor. Români trăiesc în Movilău, Iampol, Râșcov, Dubăsari, Chetroasa (Pietroasa), Ocnîța, Țigănauca, Sărățica, *Botoșani*, Doi-Bani, Mahala, Tiraspol, Lunga, Coșnița, Teiu, Cornița, Mălăești, Cristești, Târnauca, Strâmba, Găvănos, Caragaci, Slobozia, Grădinița, Iasca, Moldovanca, Grigoriopol, Scurta ș. a. ⁴⁾.

În fața acestei constatări, Nistrul nu mai poate fi privit, și din punct de vedere etnografic, ca fluviu de hotar. Dimpotrivă, având în vedere populația românească care hălăduște de veacuri pe ambele maluri ale acestui impozant fluviu, Nistrul poate fi considerat drept *râu românesc*.

Dar așezările românești nu se înșiră numai dealungul Nistrului, ci ele ating Bugul și, trecând peste acest fluviu, ajung

¹⁾ Cfr. Ștefan Ciobanu, *Românii de peste Nistru*, în Școala Basarabiei, No. 6, p. 1.

²⁾ Hormuzaki, *Docum. Supt. Il. vol. III. No. CX. p. 292* „Inter nos et Valachiam ipse Deus flumine Tyra dislimitavit“.

³⁾ T. D. Florinski, *Etnograficeskaia Karta*, Kiev, 1911.

⁴⁾ Cfr. T. T. Burada, *O călătorie în satele moldovenești din gubernia Cherson*, Conv. Lit., XVII. p. 283.

până la „Târg la Lisaveta“ (Elisabetgrad). Așezările românești dintre Nistru și Bug se grupează în jurul orașului Balta, actuala capitală a Republicii Moldovenești, și se înșiră în două direcțiuni și anume: Balta-Iampol și Balta-Tiraspol. Așezările românești din părțile acestea poartă nume ca: Florea, Coasa, Cornorata, Pânzari, Pasat, Moșneagul, *Lăpușna*, Cucul, Jugastru, Bursucul, Caprița, Perișori, Ananiev ș. a.

Un alt grup de așezări românești se găsește dealungul Bugului. Pe malul drept așezările românești sunt foarte reduse. De origină românească sunt doar satele Cantacuzinovca și Cartargiu. Malul stâng al Bugului însă este locuit în mare parte de Români. Centre românești în acea regiune se găsesc la Novocrasnoe,¹⁾ Stefanovca, Constantinovca, *Vosnesensk*, Arnautovca, Novaia-Odessa, Șerbanii, Novo-Petrovscoe și Viteazevca.

Un alt grup de sate românești duce dela Olviopol la Elisabetgrad cu centre la Siniukin-Brod, Olșanca, Dobrianca, *Gilodoșii*, Nova-Ucrainscaia, Vâsca și Gruscaia. La nord-est de linia aceasta se mai găsesc așezări românești la Novomirgorod, Scalevoe, Târgovița, Novoarhangelsk, Târnovca și Sobotanovca¹⁾.

Satele românești sunt așezate, în genere, dealungul văilor și cu preferință în părțile unde se întretaie regiunea păduroasă cu cea a câmpiei. În locurile sterpe, puțin proprii pentru cultură, nu se găsesc sate românești. Acolo s'au așezat coloniștii bulgari, germani și chiar ruși²⁾. Din faptul că găsim pe Români așezați în regiunile cele mai productive și mai proprii pentru cultură, pare să rezulte că ei trebuie să se fi așezat înaintea tuturor celorlalte neamuri, cari, descălicând mai târziu în părțile acelea, trebuiră să se mulțumească cu locuri mai rele și mai puțin mănoase.

Din constatarea aceasta rezultă deci, că Românii Transnistrienii sunt cei mai vechi gospodari din acele îndepărtate meleaguri. Încă sub păgâneasca stăpânire a Tătarilor nomazi, Românii sălășluiau acolo înaintea tuturor celorlalte neamuri, lăzuind

1) Vezi harta lui Florinski. Cfr. V. Harea, *Românii de peste Nistru*, în bibl. „Cunoștințe folositoare“, Ser. C. No. 14, p. 3 urm. Hărțile rusești arată *Gilodoșii dincoace* de Nipru.

2) Cfr. Harea, l. c. p. 5.

codri și lunci, uscând mlăștini și înfigând plugul în țelina ne-
atinsă. Frații noștri moldoveni sunt deci aceia cari, cei dintâi,
au aprins acolo făclia culturii și civilizației, imprimând acelei
regiuni pecetea muncii, priceperei și hărniciei lor.

II.

Datele statistice rusești privitoare la Românii Transnistrieni.

Oficialitatea rusească privia Rusia drept stat național unitar.
Numărul Rușilor covârșia pe cel al celorlalte națiuni din vastul
imperiu. De aceia datele statistice rusești pomenesc, mai mult
în treacăt, de celelalte națiuni conlocuitoare și în deosebi de
Români. Totuși se găsesc unele date care ne ajută a ni
face cel puțin o idee generală asupra stărilor etnografice din
regiunile locuite și de Români.

Aceste regiuni sunt cuprinse în gubernia Chersonului și în
părțile mărginașe din guberniile Podolia, Ekaterinoslav și Taurida.
Mai numeroși sunt Românii în Cherson; în județele Tiraspol și
Ananiev numărul Românilor ajunge până la 30% din totalul po-
pulațiunii. Mai puțin numeroși sunt Românii în Podolia. În gu-
berniile Ekaterinoslav și Taurida așezările lor sunt rare de tot.

La anexarea acestor regiuni la Rusia, numărul popula-
țiunii era extrem de redus. Tătarii, cari până atunci sălășluiau
acolo, se retraseră în Crimeea, precum se retraseră la rândul său
și din Bugeacul nostru. O mărturie din 1792 arată în județele nou
înființate dela Ananiev și Ovidiopol numai 23.698 de suflete,
dintre care 12.436 bărbați și 11.262 femei¹⁾.

Datele oficiale din 1834 arată :

In gubernia Chersonului :	75.000	Români
„ „ Ekaterinoslavului :	9.858	„
„ „ Podoliei :	7.429	„

la un loc deci **92.287** de Români, fără a se indica însă de este
vorba de familii sau de suflete²⁾.

¹⁾ *Memoriile Societății de Istorie și Antichități din Odessa*, IX, p. 331.

²⁾ P. Keppen, *Despre harta etnografică a Rusiei Europene*, ed. Soc.
Geogr. Rus., Petrograd, 1855, p. 144.

Faimosul Batiuşkov arată în Podolia în 1888, 22.006 de Români, dintr'o populație de 2,470.182 de suflete¹⁾.

Semenov ni dă în 1897 următoarele date²⁾:

În gubernia Chersonului locuitori: 2,737.612 dintre care

Români 5·4⁰/₀ . . 164,257

„ „ Ekaterinoslavului „ 2,113.674 dintre care

Români 0·4⁰/₀ . . 8,453

„ „ Taurida „ 1.447.790 dintre care

Români 0·2⁰/₀ . . 2,895

La un loc 175.605

Semenov nu arată numărul Românilor din Podolia, pe care-l găsim însă însemnat în alt loc cu 26.764³⁾.

Adăugând numărul acesta la cel de 175.605, arătat de Semenov în guberniile Cherson, Ekaterinoslav și Taurida, obținem pe sama Românilor Transnistrieni în 1897 numărul de 202.369 suflete.

Numărul acesta este însă evident prea mic, de vreme ce în 1900 statisticele rusești arată numai în gubernia Chersonului 271.970 Români, adică 9·2⁰/₀ dintr'o populație totală de 2,936.208 suflete⁴⁾.

Dacă adunăm la această sumă și numărul Românilor din celelalte trei gubernii și anume:

Podolia cu 26.764

Ekaterinoslav „ 8.453

Taurida „ 2.895

la un loc deci . . 38.112

obținem la 1900 pentru Românii Transnistrieni în cele patru gubernii numărul de 310.082 suflete.

D. Zamfir Arbore găsește în Cherson : 210.146 Români

„ Podolia : 42.841 „

„ Ekaterinoslav : 26.574 „

la un loc deci . . 279.200 Români⁵⁾

¹⁾ P. N. Batiuşkov, *Podolia*, istoriceskoe oppisanie, Petrogr. 1891, p. 264.

²⁾ V. P. Semenov, *Rossia polnoe geograficeskoe oppisanie*, St. Petersburg, 1910, vol. XIV, pp. 182 și 202.

³⁾ Enziklop. Slov. Brockhaus, II. p. 1907.

⁴⁾ Idem vol. 73, p. 169.

⁵⁾ Z. Arbore, *Basarabia*, p. 123, fără indicarea izvoarelor.

D. Ștefan Ciobanu observă, și cu drept cuvânt, că numărul Românilor din Podolia este prea mic în raport cu mulțimea populațiunii românești ce trăiește acolo. După socotelile sale numărul Românilor Podolieni ar atinge cifra de cel puțin 120.000 suflete. În ipoteza aceasta numărul total al Românilor Transnistrienți s'ar ridica la cifra de 403.318 suflete¹⁾.

Cum însă în Rusia sporul populațiunii era de obicei 20/0 pe an, este de presupus că dela 1900 până în prezent numărul Românilor Transnistrienți trebuie să fi atins și chiar întrecut cifra de 500.000 suflete. D-l Harea crede că numărul Românilor Transnistrienți atinge cifra de 620.000 de suflete²⁾.

Dară dacă și socoteala d-lui Harea pare nițel cam exagerată, nu este mai puțin adevărat că însași statistica oficială rusească arată 300.000 Români în regiunile transnistriene. Având în vedere faptul că statistica rusească nu ni era de loc favorabilă, necum părtinitoare nouă, nu poate încăpea nici o îndoială că cifra arătată de oficialitatea rusească constituie minimul populațiunii românești transnistriene. Dacă adăugăm la această cifră numai sporul natural al populațiunii românești dela 1900 încoace, obținem pe seama Românilor Transnistrienți o cifră de 400.000 până la 500.000 de suflete, care merită toată atențiunea noastră.

Este mai mult decât firesc ca un număr așa de considerabil de Români, să trezească interesul nostru nu numai național, ci și științific. Este o datorie a conștiinței românești să se întrebe cine sunt acești Români, de unde vin ei, când au descălicat acolo, care este soarta lor în prezent și cari sunt aspirațiunile lor în viitor. Iată întrebările la care vom încerca să răspundem în capitolele următoare.

III.

Pribegirea elementului românesc în Galiția, Silesia, Moravia și Croația.

Leagănul neamului nostru a fost Dacia Traiană, care cuprindea, precum se știe de altfel, Banatul și Transilvania. De

¹⁾ Cf. Ștefan Ciobanu, l. c. p. 3 urm.

²⁾ V. Harea, l. c. p. 17.

acolo Românii s'au răspândit, în scurgerea veacurilor, în toate părțile, cuprinzând, pe calea unei colonizării continue și lente, tot pământul pe care-l stăpânesc astăzi. Răspândirea aceasta are multă asemănarea cu străvechile datini și obiceiuri ale protopărinților noștri din Italia. La Latinii de acolo era obiceiul ca în fiecare primăvară să se adune norodul și să cerceteze dacă pământul obștei era destul de larg și încăpător pentru hrana tuturor. Dacă norodul găsea că pământul era prea strimt și neîndestulător pentru toți, atunci obștea sătească hotărea ca un anumit număr de consăteni să părăsească obștea și să întemeieze alta nouă. Toți aceia asupra cărora cădea sorțul, părăsiau satul și înjghebau o obștie nouă pe un loc mai larg și mai încăpător. De obicei veniau la sorți oameni tineri, curajoși și hotărâți cari, părăsind obștea părintească, se așezau în locuri pustii, necultivate, pe care ei le prefăceau curând în ogoare roditoare. În felul acesta se ridicau prin munca și hărnicia acestor coloniști de bună voie, sate noi și înfloritoare în locuri pustii și nelocuite.

Noua obște sătească rămânea în strânsă legătură cu obștea de obârșie. Cei sortiți de a-și părăsi vatra părintească pentru a-și întocmi una nouă, păstrau cu sfințenie credința, limba dătinile și obiceiurile părintești, care formau o legătură indisolubilă între noua și vechea obște. Obiceiul acesta străvechi se numia „*primăvara sfântă*“ (ver sacrum) pentru ca așa voia zeul ocrotitor al obștei și așa cereau nevoile norodului.

Pe calea aceasta s'au răspândit Romanii peste toată Italia, cuprinzând apoi lumea întreagă sub stăpânirea lor, fiind că erau un neam temător de Dumnezeu, un neam iubitor de țară, un neam de rânduială și disciplină, pentru care iubirea de patrie era mai presus de poftele și interesele personale ale fiecăruia.

La acest bătrân obicei ținură cu sfințenie și străbunii noștri din Dacia lui Traian. Și la ei s'a simțit curând nevoia de a spori numărul obștiilor pe calea străvechii „*primăveri sfinte*“. În măsura în care norodul se înmulția, pământurile deveniau din an în an tot mai înguste și neîndestulătoare pentru hrana tuturor. Unde mai pui că în Ardeal și Banat stăpânirea ungurească chemase coloniști străini, Săcui, Sași și Unguri și-i așezase pe pământurile Românilor. Izgoniți astfel dela vetrele lor,

mulți Români se văzură siliți a părăsi brazda străbună și de a-și căuta alt loc de sălășluire.

Descălicând dintr'o vale în alta, cei desmoșteniți de urgia stăpânirii străine se răspândeau încetul cu încetul peste meleaguri întinse, păstrând însă cu sfințenie legătura cu cei rămași acasă. Răspândirea aceasta în toate părțile se putea face atunci cu mai mare înlesnire ca azi, fiind că în vechime omul n'avea puțința de a lucra pământul așa rațional ca în zilele noastre. El n'avea nici uneltele meșteșugite de azi, nici tihna necesară pentru o muncă rodnică și nici cheazășia că se va putea bucura cu ai săi de roadele muncii și ostenelei sale. În fiecare zi lăsată de Dumnezeu dușmanul putea năpădi în țară pentru a-l păgubi de bielșugul trudei sale, a-i răpit tot avutul și pentru a-i preface casa și gospodăria în scrum și cenușă.

Pentru a se feri de năvălitori, Românul se așeza în fundul văilor și desișul pădurilor, unde se credea mai la adăpost. Dar în locurile acestea mai scutite nu se găsea hrană pentru o obște prea numeroasă. Era deci firesc ca îndată ce o obște sătească devenia mai mare, ea să determine pe unii din mijlocul ei de a-și căuta alt adăpost mai larg, într'o altă vale sau pe o altă coastă împădurită. Insuși instinctul de conservare al omului îl mână dintr'o vale în alta, pentru a-i înlesni și îndulci condițiunea de viață.

Pe lângă munca câmpului, străbunii noștri se îndeletniciau, într'o măsură foarte largă, și cu păstoritul. Turmele au însă nevoie de pășuni întinse și această nevoie silia pe Români de a se răsflăți și îndepărta tot mai mult de locul obârșiei lor.

Sporirea populației, îngustarea hotarelor prin așezarea de coloniști străini, nestătornicia vremurilor și îndeletnicirea cu păstoritul care reclamă pământuri largi și întinse, mânau fatal pe Români pe calea pribegiei. În împrejurările acestea, Românii erau siliți să cuprindă ținutului tot mai largi și să se răspândească tot mai departe de leagănul obârșiei lor.

În năzuința lor de expansiune, Românii înaintară spre apus până la Tisa. Cete numeroase trecură chiar această apă, atinând Dunărea și Sava și ajungând cu turmele lor până în Croația¹⁾. De groaza Turcilor mulți din ei pribegiră până la

1) Hormuzachi, *Doc.* IX. 1, pp. 175, 247, 279, 318, 320, 389, 397, 562; I. 2, pp. 285, 286, 418, 425. C. G. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 151 urm.

Marea Adriatică, ba chiar pe Insulele Dalmatine, unde limba lor s'a stins numai în zilele noastre pe insula Veglia¹⁾. Alte cete se adăpostiră la poalele Muntelui Mare (Monte Maggiore) din Istria, unde urmașii lor trăesc până astăzi, vorbind o limbă ceva deosebită de a noastră, dialectul istro-român.

Alte cete de Români se îndreptară spre miazănoapte pentru a cuprinde Maramureșul și a străbate munții în Galiția, unde multe urme de dealuri, văi și localități ca bunăoară: Acrișor, Dulcița, Băltag, Radul, Bărbănescul, Cerbul, Gurgulatul, Cucul, Muncel, Neagra, Pietrosul, Troian ș. a. amintesc până astăzi că pe vremuri băciuiau ai noștri pe acolo. În mai multe localități galițiene trăiau coloniști români după normele dreptului românesc „ius valachicum“. În Liov bunăoară Românii aveau mahalaua lor, cu biserica lor, cu podul lor, cu căpiteniile lor municipale care îi cârmuiau și îi judecau după bătrânul obicei românesc²⁾.

Alte pâlcuri de Români pătrunseră în Carpații Apuseni, în preajma Tatrei, de unde năvăliau în târgurile poloneze, pentru a-și lua bani de cheltuială și uneltele de care aveau nevoie. Despre ei se pomenește în legenda Sf. Kunigunde din 1406³⁾. Despre urmașii acestor Români slavizați amintește Pierre des Noyers în scrierile sale, înfățișându-i ca pe niște oameni cruzi dară foarte zeloși în credința lor religioasă⁴⁾.

Alții străbătură și mai departe spre Apus, ajungând până în Moravia, unde amintirea prezenței lor trăiește încă astăzi în numirea unei regiuni care se chiamă Valachia și în numele ora-

Silviu Dragomir, Vlahii și Morlacii, Studii din Istoria Românismului Balcanic. Cluj, 1924.

1) T. T. Burada, Cercetări despre Românii din insula Veglia, Arhiva, VI. p. 409 urm. T. T. Burada, *O călătorie la Valahii din Craina, Croația și Dalmația*, Arhiva, XIX, p. 281 urm.

2) Pentru literatură vezi I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, p. 19 urm.; E. Kalužniacki, *Verzeichniss der Ortschaften in Galizien, die durch Ansiedlung von Rumunen entstanden sind*. ed. Fr. Miklosich, Über die Wanderungen der Rumunen, Wien 1879, p. 25 urm.

3) I. Długosz. *Hist. Pol.*, ed. Przcz. p. 320. Hasdeu, *Materialuri pentru istoria coloniilor române în Galiția*, Arh. Ist. IV. Cf. T. T. Burada, *O călătorie în Silezia Austriacă*, în Arhiva, organul Societății Științifice și Literare din Iași, VI, p. 663 urm.

4) *Lettres de Pierre des Noyers*, p. 59—60; cf. N. Iorga, *Legăturile Românilor cu Rușii Apuseni*, în An. Ac. Rom. Ist., XXXVIII, p. 758.

şului Mezericiul Românesc. Locuitorii din părţile acele muntoase ale Moraviei folosesc în graiul lor multe cuvinte româneşti, împrumutate dela îndeletnicirea păstorească a înăintaşilor lor, singura zestre ce li-a mai rămas din străvechea moştenire românească ¹⁾.

Valachi sau Valaşi se găsesc şi în Silezia şi anume în regiunile dela Teschen şi Bistriţa. Pe aceştia i-a vizitat T. T. Burada, găsind la ei datini şi obiceiuri româneşti şi chiar cuvinte româneşti în limba lor ²⁾.

Dar cetele de Români ce se răsleşiră asupra Galiţiei, Moraviei şi Sileziei, pribegind prea departe, pierdură cu vremea legătura cu fraţii lor din Ardeal şi Maramureş. Ei, fiind cuprinşi în vârtoarea altor neamuri, se perdură cu vremea în valurile mistuitoare ale acestora. Numai puţine numiri de munţi şi dealuri, de ape şi văi, de sate şi cătune ne mai amintesc astăzi că pe vremuri băciuiră Românii pe acolo.

IV.

Răspândirea elementului românesc până la Nistru şi dincolo de această apă.

Mai fericite fuseseră acele cete de Români, care, din capul locului, apucară drumul spre amiazăzi şi răsărit. Străbătând Carpaţii prin vai umbroase şi bogate în vânat, ele descălicară la poalele munţilor şi, cuprinzând o vale după alta, ajunseră la Dunăre şi la Nistru, ba chiar dincolo de aceste râuri. Cronicarii bizantini pomenesc de Români aşezaţi pe la gurile Dunărei pe la anul 1160 ³⁾. Cu zeci de ani înainte de această dată letopi-

¹⁾ Cf. S. Nether, *Despre originea Valahilor din Moravia*, în *Arhiva Soc. Ştiinţifice şi Literare din Iaşi*, 1899, p. 110 urm.; S. Alexici, *Coloniile Române în comitatul Torna*, în *Conv. Lit. XXXIX*, p. 567 urm.; *Bulletin de d'Inst. pour l'Étude de L'Europe Sud-Orientale*, VIII, No. 1—2, p. 18 urm. *Românii în Comitatul Eger* etc.; Cf. Buciumul, No. 281, 1864; T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Moravia*, *Arhiva V.* p. 266 urm.; acolo un *gise al aşanumtului „Munte Românesc”* poartă numele Bucovina.

²⁾ T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Silezia Austriacă*, în *Arhiva*, VI, p. 672 urm.

³⁾ *Nicetas Choniates*, p. 171.

sețele rusești, despre care se crede că au fost alcătuite, cel puțin în parte, de cronicarul Nestor, pomenesc de niște cete de *Bolohoveni*, cari ascultau de căpiteniile lor, ce se chemau *cnezi*¹⁾. Un mare învățat rus, regretatul profesor Emil Kalužniacki dela universitatea din Cernăuți, a dovedit că acești Bolohoveni erau Români, cari, desprinzându-se de conaționalii lor, trecură Nistru și se așezară în părțile Podoliei și Volhiniei, unde li se pierdu urma pe vremea năvălirii Tătarilor²⁾. Bolohovenii aceștia au fost deci înaintemergătorii Românilor de peste Nistru. Dară ei au plătit scump îndrăzneala lor de a se fi îndepărtat prea mult de obârșie, prin însaș ființa lor, căci ei au fost înghițiți de semințiile rusești în mijlocul cărora îi aruncase soarta.

Din cronicile bizantine și din letopisețele rusești se vede deci lămurit că Românii, descălicând de bună vreme din munți, se așezară în largul cuprins al dealurilor și șesurilor ce se aștern la poalele Carpaților până la Dunăre și Nistru. Aici, în noua lor patrie, Românii trăiau după vechea lor rânduială de acasă. Obștiile își alegeau singure căpeteniile lor, pe cari le numiau juzi sau cnezi. Iar cnezii, la rândul lor, alegeau pe cel mai priceput și viteaz dintre ei ca să le fie mai mare și purtător de grijă, numindu-l duce sau voevod, adică călăuză în război. Căpeteniile Românilor din timpul acela nu erau de sine stătătoare, ci ascultau de poruncile crailor ungurești și leșești, ba chiar de cele ale hanului tătăresc. Multă vreme biduiră Românii în atârnarea aceasta, până ce, în cele din urmă, Ioan Vodă-Basarab și Bogdan-Vodă, după lupte îndelungate, izbutiră să scuture jugul străin și să descalice Țara-Românească și Țara-Moldovei, ca țări slobode și neatârinate.

Bogdan-Vodă-cel-Bătrân, descălicătorul Moldovei neatârinate, și urmașii lui lărgiră repede hotarele Moldovei în toate părțile, fiindcă ei oriunde se întorceau dedeau de Români, de sate românești, ascunse în desișul codrilor și în văgăunele văilor, cari cu mare însuflețire primiau pe domnii Moldovei de acelaș neam și lege cu dânșii, ce veniau să-i izbăvească de robia Tă-

¹⁾ *Lotopis po spatscomu spisku*, pp. 275, 376, 511, 516, 526 și 555.

²⁾ Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen*, Viena, 1879, în *Memoriile Acad. Imper. din Viena, Secția fil. istorică*, XXX. Ctr. *Akta grodzkie i ziemskie*. VII, p. 127.

tarilor. Astfel cuprinseră voievozii noștri întreaga regiune dintre Carpați și Nistru, așezând hotarul țării lor dealungul acestei ape. Acolo s'a oprit însă numai hotarul *politic* al neamului românesc, nu și cel etnic.

Imprejurarea aceasta n'a împiedicat de loc pe Români de a trece, în timpuri diferite și din felurite pricini, peste acest hotar politic, de a cuprinde pământuri întinse între Nistru și Nipru și de a împinge hotarul *etic* al Românilor cu mult mai departe spre răsărit.

Pe vremea lui Alexandru-cel-Bun (1400---1433) hotarul Moldovei ajunsese până la Nistru și era străjuit de cetatea Hotinului și de Cetatea-Albă, pe țărmul limanului.

Alexandru Vodă întreținea legături politice și diplomatice cu craiul Poloniei și cu cnezii Litvaniei, a căror putere se întindea asupra Podoliei până la Nistru, ajungând astfel în megieșia Domnului Moldovei. Cu vecinii aceștia Moldovenii trăiră, când mai bine când mai rău, după cum cereau interesele politice. În timp de pace Moldovenii aveau multe daraveri de negoț cu vecinii lor. Negustorii moldoveni duceau mărfurile lor în Galiția și în Polonia și aduceau de acolo alte mărfuri care nu se găseau în țară. Carele negustorilor erau călăuzite de Moldoveni din toate regiunile, cari petreceau cu săptămânile dincolo de Nistru și aveau deci prilej de a cunoaște oamenii și împrejurările de acolo. În timp de război Moldovenii năvăliau adeseori în Galiția și Podolia, cuprinzând sate și târguri și ridicând chiar robi. Pe căile acestea s'au înighebat legături trainice între Moldova și ținuturile litvano-polone de dincolo de Nistru.

Stăpânirea litvano-polonă se întindea spre amiazăzi numai până la linia Iagorlâc-Codâma precum s'a arătat mai sus. Mai jos de această linie până la Marea-Neagră stăpâniau Tătarii dela Crâm. Prin olatul tătăresc dela Oceacov ducea drumul de negoț care legă Moldova cu Crâmul și mai ales cu Caffa (Feodosia), marele și vestitul târg de negoț al Genovezilor dela coasta acestei frumoase peninsule. Drumul acesta plecă din Suceava și ducea la Lăpușna și de acolo la Tighina unde trecea Nistrul și o apuca apoi spre răsărit. Paza vadului dela Tighina era în grija Moldovenilor. Pe acest drum se strecurau caravanele negustorilor spre Suceava și de acolo înapoi la Caffa. Unul dintre

cele 3 șleahuri care străbăteau „câmpiile pustii dintre Nistru și Nipru“, se numia până pe la 1600 „szlak valahicus“, șleahul românesc, care atingea Buczacz, Zynkow, Dzwian și Russawa¹⁾.

Lublinul era plin de negustori moldoveni.

Vadul de lângă Ostrog la Ostrokol s'a numit multă vreme „**brod bazarabski**“²⁾. Moldovenii băteau an de an această cale, poposind pe la casele de adăpost care se ridicaseră dealungul drumului și mulți dintre dâșii căpătau poftă să se așeze acolo.

Acest drum era bătut adese și de cetele de robi moldoveni pe care Tătarii îi ridicau cu miile, de câte ori se întorceau din năvălirile lor de jaf și pradă în Moldova. Din cetele acestor nenorociți numai foarte puțini isbutiau de a se întoarce acasă la vetrele lor. Unii din ei erau încărcăți pe corăbii ca dobitoacele și duși spre vânzare la Constantinopol. Dar acolo Domnii Moldovei aveau împuterniciții lor ce se numiau Capuchehaiă. Aceștia aveau datoria de a cerceta târgul robilor și dacă găseau acolo Moldoveni, îi sloboziau pe loc și-i trimeteau acasă. Din pricina aceasta Tătarii nu se prea îndemnau la negoțul cu robi moldoveni, fiindcă în loc de câștig, puteau avea pagubă. De aceea Tătarii de obicei nu vindeau robii moldoveni, ci-i țineau pe lângă casele lor, folosindu-i la munca câmpului și la creșterea vitelor. În chipul acesta silnic se așezară încă din vechime mulți Români în olaturile tătărăști, iar urmașii acestora sunt Transtrienii de azi. De altfel păstorii moldoveni treceau adese cu turmele lor dincolo de Nistru, unde-i găsim pomeniți foarte des în mărturiile timpului³⁾.

Mai era însă și o altă cale pe care Românii ajungeau să se așeze în acele regiuni îndepărtate. În Moldova, din nenorocire, dreptul de succesiune la tron nu era bine hotărât. Din pricina aceasta rar care schimbare de Domn era cruțată de certuri și lupte pentru domnie. Candidații la domnie își aveau prietenii lor între fruntașii țării. Adeseori candidatul care nu izbutia, era silit să părăsească țara împreună cu prietenii săi și să pribegască în țările vecine. Mulți dintre acești pribegi nu se mai

1) Sarnicki, col. 1895, 1897, 1923.

2) Sarnicki col. 1905, 1891, 1912.

3) Hurmuzachi, Doc., II. 1. p. 54 urm.; Iorga, Chilia și Cetatea-Albă, p. 184; Wapowski, 224--224; Hrușevski, Istoria Rușilor Ucraineni, VII, p. 60.

întorceau în patrie, ci dobândind pământuri, fie în regiunile poloneze, fie în olaturile tătărăști, se așezau acolo în mod statornic.

Pentru munca pământului, pribegii aceștia aveau nevoie de oameni și pentru aceia ei încercau toate mijloacele spre a-și aduce pe foștii lor vecini de pe moșiile din Moldova. De multe ori încercarea pribegilor izbutea și cete numeroase de clăcași români treceau Nistrul pentru a se așeza pe nouile moșii ale foștilor lor stăpâni, bucurându-se, firește, de mai multe înlesniri de trai ca în Moldova. În chipul acesta se înfiripau prin bună înțelegere multe sate românești dincolo de Nistru.

Și că lucrurile în adevăr s'au petrecut așa, aceasta ne-o dovedesc mărturiile istorice ce ni s'au păstrat din acele vremuri îndepătate. În timpul lui Alexandru-cel-Bun mulți Români treceau Nistru și, pribegind spre răsărit, ajungeau până în Crâm, căutând slujbe acolo. Așa Genovezii din Caffa tocmiră în anul 1430 pe un Român cu numele Iacov (Iacobinus Valachus) pentru straja târgului lor¹⁾. Străjerii aceștia se numiau „orguxii“ cari pe vremea lui Ștefan-cel-Mare se recrutau în parte dintre Români cu nume ca: Radu, Stoica, Stanciu, Dumitru ș. a. Vrednic de luare aminte este faptul că „orguxii“ aceștia erau de obârșie nu numai din Moldova ca „Ion din Suceava“, ci din Țara-Românească. Și este bine să pomenim aici că la descălicatul Românilor în Ucraina își avură partea lor și Români din Țara-Românească, deși, firește, într-o măsură mai mică ca Români din Moldova. Lucrul acesta este firesc, fiind că Tătarii năvăliau și în Țara-Românească și ridicau robi și de acolo, ca și din Moldova. În Țara-Românească bântuiau aceleași lupte pentru domnie ca și în Moldova. Boerii munteni apucau calea pribegiei ca și cei moldoveni, deși de obicei în alte părți, și norodul muntean era încercat de aceleași nevoi ca și Moldovenii.

În zilele lui Petru-Vodă-Aron, s'au petrecut lucruri care arată chiar năzuințele politice ale Românilor spre răsărit. O familie de Genovezi, cari de altfel erau răspândiți pe tot țărmul Mării-Negre, și anume frații Senarega, cuprinseră dela Tătari, fie prin bani, fie prin luptă, un petec de pământ la revărsarea

¹⁾ Schiltberger, *Reise in den Orient*, p. 99: N. Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, anexă, No. 1, p. 278; N. Iorga, *Acte și Fragm.*, III, p. 40—42.

Niprului și ridicară acolo pe ruinele unei cetăți vechi — Axiake sau Alector — o nouă fortificație pe care ei o numiră *Illex* sau *Lerici*. Sub scutul acestei cetăți se înjgheabă acolo un mic târgușor pentru schimbul de mărfuri. Pe lângă negoț, frații Senarega se mai îndeletniceau pe o scară întinsă și cu negoțul de robi. În primăvara anului 1455, frații Senarega răscumpărară dela Tătari 14 Moldoveni, pe cari îi adăpostiră în cetate, până la primirea prețului de răscumpărare, pe care ei îl socotiră 3.400 de galbeni. Suma aceasta păru Domnului Moldovei prea mare și de aceea el nu se prea grăbia cu plata ei. Întârzierea aceasta trezi bănuiala Genovezilor și ei dădură poruncă ca robii moldoveni să fie închiși în cetate și bine păziți, ca să nu fugă.

Atunci șasezeci de Români din Cetatea-Albă, travestiți în pescari se duseră cu bărcile lor la Lerici sub cuvânt că vor să pescuească. Nimeni nu bănuia că acești pescari erau ostași moldoveni, sosiți să sloboadă pe conaționalii lor închiși în cetate. La un semn dat, prizonierii români din cetate se răsvrătiră, năpădiră asupra paznicilor, îi îmbrânciră și deschiseră larg porțile cetății ostașilor moldoveni, travestiți în pescari. Cu ajutorul acestora, ei desarmară pe Genovezi, uciseră pe mulți din ei, răniră pe frații Senarega, îi legară fedeleș și-i trimiseră la Cetatea-Albă.

Astfel puseră oamenii lui Petru Aron stăpânire pe cetatea Lerici și arborară steagul moldovenesc deasupra ei (1455)¹⁾. Domnul Moldovei puse de întări cetatea și se folosi de ea ca punct de sprijin în luptele sale cu Tătarii. Inzădar amenințară Genovezii cu război, căci Domnul le trimise cuvânt că îndată ce vor îndrăzni de a se ridica împotriva lui, el va răspunde cu izgonirea tuturor Genovezilor din târgurile Moldovei, și mai cu seamă din Cetatea-Albă, unde numărul lor era destul de mare. De frica aceasta Genovezii se astâmpărară și Lerici rămase sub ascultarea Domnilor Moldovei, servind și ca loc de popas pentru negustori. Astfel a devenit Lerici cel dintâi loc stăpanit de Români dincolo de Nistru.

¹⁾ Heyd, Geschichte des Levante-Handels, II, p. 397 urm. Cfr. N. Iorga, Chilla și Cetatea-Albă, p. 116 urm.; I. Nistor, *Auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau*, Gotha, 1911, p. 188 urm.

Sub Ștefan cel Mare (1457-1504) legăturile Moldovei cu ținuturile de peste Nistru devenira și mai strânse. Doamna Eudochia, cea dintai soție a marelui Domn, era de felul ei din Kiev. După moartea ei, Ștefan își aduse Doamnă din neam împărătesc, pe Maria din Mangup sau Teodoro, un vechiu castel grecesc pe coasta Crămului. Acolo stăpânia Alexie, cumnatul lui Ștefan, care coboria din spița Comnenilor din Trapezunt. Pentru apărarea Mangupului, Alexie primi ajutor dela Domnul Moldvei, care-i trimise cete de viteji în ajutor. Români se găsiu și în garda orguxiilor din Caffa, precum s'a pomenit mai sus. Aceștia luptară cu multă vitejie îndotriva Turcilor și mulți din ei fură măcelăriți de păgâni la 1475 când căzu Caffa¹⁾. Aceeași soartă îndurără și ostașii români din Mangup, căci Turcii cuceriră și această cetate creștină. Tot atunci căzu și Lerici în mâinile Turcilor, cari puseră astfel capăt stăpânirii româneși la gurile Niprului. În anul 1492 hanul tătăresc Mengli Ghirai ridică pe ruinele genoveze dela Lerici cetatea *Ozû*, românește *Vozia*²⁾, rușește *Oceacov*, care împreună cu Kimburnul de pe limba de țară din fața Oceacovului, stăpânia intrarea în limanul Bugului și al Niprului.

Dar prin aceasta nu s'a pus stavilă și răspândirii pacinice a elementului românesc în ținuturile de dincolo de Nistru. Ci dimpotrivă, în Moldova se întâmplară lucruri vajnice care aruncară valuri tot mai mari de pribegi români peste Nistru. Legăturile cu părțile acestea îndepărtate se păstrară. Ștefan-cel-Mare se încuscri cu țarul Rusiei Vasile, măritând pe fica sa Ileana după Ioan Vasilievici, fiul țarului. O altă fică a lui Ștefan-cel-Mare se mărită după Vișnoviețchi și fiul acesteia Dimitrie ajunse urmașul lui Ostafie Dașcoviți în hătmânia Cazacilor.

Nu trecură nici 10 ani dela cucerirea Caffei și perderea cetății Lerici, când Turcii năvăliră cu puteri mari asupra Cetății-Albe, o cuceriră după o îndârjită împotrivire din partea Moldovenilor și o prefăcură în *raia* turcească, împreună cu ținutul din jurul ei (1484). Tot atunci s'au grăbit păgânii de a-i schimba

¹⁾ Cfr. N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, p. 174 urm.

²⁾ Cfr. N. Iorga, *Studii și Docum.* IX, p. 44, nota 5.

și numele, tălmăcindu-l după limba lor în Ak-kerman. Cu prilejul acestei mari nenorociri, mulți Români fugiau de groaza Turcilor peste Nistru în olatul Hanului tătăresc și în Podolia poloneză.

Faima faptelor răsboinice ale lui Ștefan-cel-Mare pătrunse departe peste hotarele Moldovei. Populațiunile ortodoxe de sub stăpânirea polonă vedeau în marele domn pe ocrotitorul lor contra asupritorilor păgâni și catolici. Așa se explică că faptele sale ajunseră să fie cântate în baladele ucrainene. O baladă de acest fel din secolul al XVI-lea, ni s'a păstrat în gramatica lui Ion Vlahoslav din 1571 ¹⁾. Iată cuprinsul acestei balade în traducerea română, după textul revăzut și emendat de Hrușevski ²⁾:

„Vai, Dunăre, Dunăre, ce curgi așa turbure ?
Da de ce n'aș curge turbure, când în fund năvalnic
Imi svâcnește mālul,
Când pe la mijloc peștii mă supără și sapă
Iar sus pe malul apei — trei pâlcuri de ostași.
În pâlcul turcesc, hainii cu săbii mi se taie,
În pâlcul tătăresc săgețile's văpaie,
Iar în cel românesc e Ștefan Voevod.
În pâlcul lui Ștefan o fată lăcrimează.
Fetița plânge în hohot și astfel îngăimează :
„Ștefane, ah, Ștefane, Ștefane Voevod,
Ai gând să mă iai tu, sau să mă lași tu vrei ?“
Dar oare ce-i răspunde Viteazul Voevod ?
„Frumoasa mea fetiță, eu cum nu te-aș lua,
Lua-te-aș sufletele de ai fi de seama mea ;
Și te-aș lăsa fetiț-o, dar tare îmi ești dragă“
Dar ce-i spune fetița ? — „Ștefane lasă-mă !
M'oi arunca în apă, în Dunărea adâncă,
Iar cel ce mă va prinde, voi fi a lui pe veci“.
Dar nimenia n'a prins'o, cu'nnotul, pe fetiță.
A prins'o însă Ștefan, Viteazul Voevod
Și a luat-o dulce de mână ei cea albă :
„Fetița mea iubită, deacum a mea vei fi !“

Fetița salvată de Ștefan, simbolizează națiunea ucraineană care caută și găsi ocrotire la marele domn al Moldovei.

¹⁾ Iana Blahoslava, Gramatica ceska, ed. I. Hradil și Iosif Jireček, Viena, 1857, p. 341.

²⁾ M. Hrușevski, Istoria Rușilor Ucrain. VI, p. 365. Textul este revăzut de Potebnia și Franko. Cfr. Gr. Nandriș, *Les rapports entre la Moldavie et l'Ukraine d'après le folklore ukrainien*, în *Mélanges de l'École Roumaine en France*, 1924, p. 5. urm.

La anul 1538 năvăli cu multă oaste în Moldova însuș Soliman-cel-Măreș. Năvălitorul păgân alungă pe Petru-Rareș din scaunul domniei și așează în locul acestuia pe Ștefan-Vodă-Lăcustă. Cu acest prilej sultanul cuprinse și Tighina cu 12 sate împrejur și-o prefăcu în raia turcească. Tighina fu întărită și răsbotezată în *Bender*, ceia ce pe turcește înseamnă poartă. Știrbirea hotarului Moldovei, întregit de Alexandru-cel-Bun și apărat cu atâta vitejie de Ștefan-cel-Mare, mâhni adânc sufletele Moldovenilor, cari, după o mărturie din aceia vreme „*nu puteau suferi cu nici un chip că li s'a luat partea cea mai frumoasă din Moldova*“. În indignarea lor, Moldovenii se răsculară împotriva lui Ștefan-Vodă-Lăcustă — poreclit astfel din pricina stolurilor de lăcuste ce se abătuse ca un nour asupra Moldovei, nimicind holdele și pustiind țara pe unde treceau — și-l uci-seră (1540).

În locul jertfei nenorocite, boerii răsculați ridicară în scaunul domniei pe Alexandru-Vodă-Cornea. Noul Domn, primind ajutor de la Leși, încercă să recucerească Tighina și să alunge pe Turci din vechile raiale Cetatea-Albă și Chilia. Moldovenii năvăliră cu o furie nemaipomenită în raia, unde Turcii, după ce luară țara dinspre Marea Neagră, își țineau de obicei multe vite, și prădară 100.000 de oi și 80.000 de capete de alte dobitoace. Soliman, auzind de isprava Moldovenilor, dădu din nou domnia Moldoviei lui Petru-Vodă-Rareș și-l trimise cu oaste numeroasă împotriva lui Alexandru-Vodă-Cornea, care fu bătut, prins și decăpitat.

Atunci tovarășii și prietenii nenorocitului Domn fugiră peste Nistru și se așezară acolo. Știrea aceasta o deținem dintr'o scrisoare a sultanului către craiul leșesc din primăvara anului 1541, în care Soliman se plânge că „niște răufăcători dintre supușii noștri Moldoveni, au năvălit în țară lângă Cetatea-Albă și Tighina, au prădat sate, au ucis pe mulți, au furat oi și alte dobitoace, au prădat multe mărfuri și au fugit în țară la Tine, adecă în țara leșească și s'au așezat acolo“ ¹⁾.

Aceasta este una dintre cele mai vechi mărturii documentare despre pribegirea unor cete mai mari de Moldoveni peste

¹⁾ Fontes Hist. Ucr. Russ. VIII., No. 6. p. 8 urm.

Nistru. Se pare că cu acest prilej s'au înînghebat satele românești: Kitrosy (Pietrosul), Malojeszty (Mălăești) și Piskolung (Pisculung), pe care le găsim amintite în documentele mai vechi¹⁾. În harta lui Reichersdorfer din 1541 găsim pomenite dincolo de Nistru satul românesc Caiacalia și lacul *Cuciurgan*²⁾.

Megieșia cu Turcii din raialele de la Bender și Akkerman n'a fost de loc priincioasă pentru Moldoveni. Traiul lor devenia din zi în zi tot mai anevoios din pricina prădăciunilor turcești. De la o bucată de vreme hoardele de Tătari ce veniau de dincolo de Nistru, începură să se așeze în preajma raialelor turcești, ademenite de câmpiile îmbelșugate ale Bugeacului. De groaza hoardelor tătare, cu care Românii avură de furcă sute de ani, locuitorii satelor începură să-și părăsească vetrele și să se retragă, unii spre codrul Tigheciului, unde se înfiripă cu vremea un nou front de apărare contra Tătarilor, iar alți peste Nistru, unde erau locuri pustii și nestăpânite încă de ni-meni.

Moldovenii Transnistrienii se recrutau din refugiați politici, dar și din săteni pașnici cari nu mai puteau suporta sarcinile birului și stoarcerile de tot felul, la care erau expuși din partea slujbașilor unor Domni hăpsini și pizmătareți. Așa povestește Grigore Ureche că Cazacii „*au lovit niște sate din sus de Tighina, pe decindea (de cea parte) de Nistru, care sate erau descălicate pe hotarul leșesc, de Turcii ciutaci și Moldoveni foarte mulți, cari eșise din țară de nevoile ce erau în zilele Iancului Vodă (1579—1582); și multă moarte au făcut într'ânșii, și pradă și robie, și cu dobândă s'au întors pe la casele lor*“³⁾.

De satele acestea amintește și Beiu turcesc din Tighina prin scrisoarea românească pe care o trimise la 1582 starostelui din Râșcov, un târgușor așezat pe malul stâng al Nistrului, mai jos de Soroca, zicând:

„Eu, Ali-beiu de Tighina, scriu multă viață și sănătate starostelui de Râșcov. Dup' aiasta dau știre dumitale ca să știți dumneavoastră să nu vă hie nicio grijă, nici o teamă de nemica, ce să liți foarte cu pace bună de către noi; c'am auzit

¹⁾ I. Bojdan, Documentele lui Ștefan-cel-Mare, I. p. 109.

²⁾ Papii Harion, *Tezaur de Monumente Istorice*, III. p. 122.

³⁾ Grig. Ureche, *Letop.*, I. p. 236.

că vă temeți. Atâta doar de veți bănuî pre noi, atâta, căce c'am mârș de-am lovit *nește safe* de-am luat câțiva robi, pentru căce c'au fost vina lor, căce c'au prins *nește spahei* de-ai noștri; deci, pentr'acel lucru s'au făcut aceasta. Iară de cătrănoi bine să știți că vă sântem foarte cu priință bună și știm prietenșugul cel bun și vă sântem cu toată inema și cu toată credința. De-aiasta vă dăm știre. De la Domnul, amin“ ¹⁾).

Din mărturia cronicarului Grigore Ureche, care e întărită prin scrisoarea lui Ali-Beiu din Tighinea, urmează deci că pela anul 1580 în părțile Râșcovului în Podolia erau mai multe sate, ce fuseseră descălicate de „Moldoveni foarte mulți“, cari ieșiseră din țară de feliurite nevoi. Aceasta este o nouă dovadă că așezarea Românilor în Ucraina este foarte veche. Iar scrisoarea *românească*, pe care Beiuul Tighinei o trimise starostelui de la Râșcov, arată cât de numeros trebuia să fi fost în vremea aceia elementul românesc dincolo de Nistru, și cât de răspândită trebuie să fi fost limba noastră în părțile acele, dacă până și Beiuul turcesc era nevoit să se folosească de limba *românească* în corespondența sa cu starostele din Râșcov, care pare să fi fost însuș Român.

Din cele arătate mai sus rezultă deci, că în cursul secolului al XV-lea și XVI-lea, numeroase cete de Români se strecură, prin o penetrație lentă dară continuă, peste Nistru în regiunile tătărești și poloneze ca păstori și agricultori, ca negustori și cărauși, ca ostași și mercenari, ca pribegi politici și ca robi, pentru a-și găsi acolo rostul vieții lor. Elementele acestea formează substratul cel mai vechiu al populațiunii transnistriene românești. Prin ocuparea cetății Lerici, Petru-Vodă-Aron tindea și la răspândirea stăpânirii *politice* românești în regiunile transnistriene, și anume pe cale de cucerire.

Românii de peste Nistru și-au putut păstra lesne limba, și datinele și obiceiurile strămoșești, fiind că ei rămaseră neconținut în legătură cu frații lor din Moldova. În tratatul de pace turco-polon din 1577, se prevăzu o dispozițiune prin care se îngăduia păstorilor români de a trece Nistrul cu turmele lor și a pășuna în câmpiile transnistriene ²⁾. În 1543 starostele de

¹⁾ N. Iorga, Stud. și Docum., V. p. 391.

²⁾ Hurmuzaki, Docum., XI. No. 26, p. 599.

Bar atacă pe neașteptate *Vozia* și distruse *morile moldovenești* de pe Nistru ¹⁾. În 1557 Moldovenii ajutară pe Tătari la cucerirea Chortyciei ²⁾. Pela 1543 ostașii voevodului Moldovei se uniră în stepă cu Cazacii și prădară cai dela Tătari ³⁾. Numărul lor sporia din an în an prin pribegi proaspeți, cari te miri din ce pricină, erau nevoiți să-și părăsească vetrele și să apuce calea pribegiei. Nevoi de tot felul, precum și încercările de răsvrătire împotriva domniei siliau pe mulți să fugă peste Nistru.

Vestiți în privința aceasta erau în deosebi Sorocenii, Orheienii și Lăpușnenii, „socotind că căpeteniile și slujitorii la aceste ținuturi prea lesne se pleacă la lucruri noi“, precum observă Nicolai Costin. Alt scriitor moldovean, Dimitrie Canteмир, spune că „locuitorii din țara de-jos, cari sunt obișnuiți de mult să trăiască în război cu Tătarii, sunt ostași mai buni și oameni mai sălbatici decât ceilalți, și mai mult sunt răscolnici și nestătornici și dacă n'au nici un protivnic străin să bată război, atunce de trândăvire prea lesne se amăgesc și stărnesc zurbă asupra mai marelor săi, ba chiar asupra Domniei“. Corespondența românească cu starostele din Râșcov și balada ucraineană despre Ștefan-cel-Mare dovedesc până la evidență cât de mare era în părțile acelea înrăurința limbii și culturi românești.

V.

¹Relațiunile Românilor Transnistrieni cu Cazacii.

În secolul al XVI-lea un factor politic nou începu să se manifesteze în regiunile transnistriene, sau mai bine zis transbugiene. Cazacii Zaporojeni constituiau acest nou factor politic, cu care Românii Transnistrieni intrară curând în relațiuni foarte strânse ⁴⁾. Ei își aveau „siciurile“ sau „cuiburile“ lor la pragurile Niprului unde „le era lăcașul din zilele bătrâne“. Ba mai mult

¹⁾ Fontes Hist. Ucr. Russ., VIII, No. 12 și 13.

²⁾ Hrușevski, o. c., VII. p. 120.

³⁾ Ibid. VII, p. 62.

⁴⁾ N. Costin, Letop., II, p. 59; Miron Costin, Letop. I. p. 11 urm. și p. 316. — N. Ernst, *Die Einfälle der Krimtataren in Südrussland, Zeitschrift für Osteurop. Gesch.*, Bd. III. p. 12 urm. Chr. I. Jacykinovycz, Relațiile Cazacilor Zaporojeni cu Moldova până la căderea lui Vasile Lupu, (teză de doctorat).

chiar, noi avem indicii foarte precise ca în organizația cazăcească se găseau înglobați foarte mulți Români.

Regele polon Ștefan Báthory arată într-o scrisoare către Înalta Poartă, că câmpiile dintre Bug și Nipru erau populate de o adunătură de oameni, compusa din Poloni și Litvani, dar și din Moscali și *Români*¹⁾. În instrucțiunile date solului său către Tătari, acelaș rege susține despre Cazaci că sunt „o adunătură de oameni cari nu se supun nimănui, fiind strănși dintre Moscali și *Români*, dar și dintre supușii poloni osândiți la moarte”²⁾. Relațiile amicale între Ioan Vodă cel Cumplit și Cazacii par să fi fost întreținute și cultivate de numeroasele elemente românești din rândurile Cazacilor.

Din mijlocul Românilor Transnistrienți se ridicară faimoșii „domnișori” cari aveau polta de domnie în Moldova. Aceștia se întovărășiau cu Cazacii, treceau Nistru și își încercau norocul la domnie. Unii reușiau să-și pună coroana pe cap. Cei mai mulți însă dintre ei plăteau cu viața îndrăzneala lor. Așa izbucni bătălia Ioan-Vodă-Potcoavă — poreclit astfel fiind că era în stare să rupă o potcoavă de fier cu mâinile sale, așa de zdravăn era — să alunge din domnie pe Petru Șchiopul și să se urce el însuș pe tron. Dar bucuria sa dură numai câteva săptămâni, fiind că domnul cel legiuit se întoarse curând în scaun, izgoni pe usurpator care-și găsi mai apoi moartea la Liov. Acest Ioan Potcoavă fugise la Cazaci cu tovarășul său Ceapă sau Topa și de acolo se reîntoarse în Moldova pentru a și încerca norocul³⁾. Ceapă petrecu mai multă vreme în Brațlav⁴⁾. Românul Cârstea Voloșin atacă cu un grup de Cazaci pe Turci și Tătari și pustii groaznic regiunile din preajma Cetății-Albe⁵⁾.

Soarta năprasnică a lui Ioan Potcoavă nu curmă pofta de domnie pentru alți „domnișori” transnistrienți. Mai veniră de-și încercară norocul Petru Lungul, Petru Cazacul și alții, cari găsiră însă curând acelaș tragic sfârșit ca și Potcoavă.

¹⁾ N. Iorga, *Acte și Fragmente*, I. p. 25.

²⁾ N. Iorga, *Acte și Fragm.* I. p. 25: „*coluuiem hominum... collectam esse de Moschts, Valachis...*”

³⁾ Bielecki, *Cronika Polska*, p. 1430-1435.

⁴⁾ N. Iorga, *Studii și Docum.*, IV. prefață.

⁵⁾ Hrushevski, o. c. VII, p. 321.

Românii Transnistrienii aveau adese prilej să vadă trecând prin satele lor oștirile moldovenești și muntenenești, care veniau să dea ajutor Turcilor contra Cazacilor. În 1617 purcese „Radu-Vodă, Domnul moldovenesc și cu oștile muntenenești asupra țării căzăcești să le strice pălâncile și să-i prade“ ¹⁾. Luptele s’au dat chiar în părțile locuite de Români din preajma Râșcovului. Nu trecură nici 10 ani dela această întâmplare și Transnistrienii văzură trecând pe la ei oștirile lui Miron-Vodă-Barnovschi care purcedeau contra Dașcovului ²⁾.

Legăturile dintre Moldoveni și Cazaci deveniră mai strânse pe vremea lui Vasile Lupu, care, de voie de nevoie, se încuscri cu Bogdan Chmielnițchi — Hmil al cronicarilor noștri — dând pe fiica sa Ruxanda de nevastă lui Timuș, fiul lui Hmil. Acesta cu toată slujenia lui, pare să fi câștigat inima frumoasei domnițe. Dar Timuș căzu curând lovit de o ghiulea sub zidurile Sucevei, iar Ruxanda se așeză în târgul Râșcov, unde se simțea așa de bine în mijlocul Românilor Transnistrienii, că toate stăruințele fratelui său Ștefăniță de a o determina să se întoarcă în țară, rămaseră zădarnice. „Ștefăniță-Vodă, nevrând soră-sa Ruxanda să vie pren scrisorile tătâne-său și a lui în țeară den Râșcov, care târg i-au fost dat de Hmil după moartea lui Timuș, feciorului său, trimis’au oaste asupra Râșcovului să’l bată și să iee pe soră-sa, pe Doamna Ruxanda, cu de-asila. Ce nimic ai noștri n’au putut face Râșcovului, numai ce au făcut zarvă cu Căzaccii“ ³⁾.

Un act polon din 1703 menționează că târgurile Râșcov și Camionca fuseseră în posesiunea Ruxandei, fiicei lui Vasile Vodă ⁴⁾. Paul de Aleppo vizită Râșcovul, unde domnița văduvită petrecea înconjurată de Românce și Cazace, delectându-se la cântecele lor ⁵⁾. Mai în urmă Ruxanda se întoarse în Moldova și se așeză la Deleni, județul Botoșani. La invazia joimirilor lui Sobieski, Ruxanda se refugiază la Neamț unde credea să găsească un adăpost sigur. Dar se înșelase. Căci ea fu ucisă de joimiri cari veniseră acolo să prade.

¹⁾ M. Costin, Letop. II, p. 267.

²⁾ Miron Costin, l. c. p. 290.

³⁾ Miron Costin, l. c. p. 368.

⁴⁾ Hurmuzaki, Doc. Supl. II, vol. III., p. 292, no. CX. și p. 309.

⁵⁾ Paul de Aleppo, *Călătoria lui Macarie*, ed. Cioran, p. 60 și Arhiva Istorică, I. 2., p. 111, Cfr. *Fontes Hist. Ucr. Russ.*, XII, no. 280 și 284.

În Râșcov, Ruxanda avu prilej să găzduască pe nefericitul ei tată, Vasile Vodă, care, fiind alungat din scaun de Gheorghe Ștefan, căuta refugiul la Românii Transnistrienii. După ce petrecu scurta vreme în mijlocul lor și după ce vizită și târgurile Ladijn și Kozlov ¹⁾, trecu prin Ucraina-Hanului la Vozia sau Oceacov și de acolo la Constantinopol, unde muri, fără de a-și mai fi văzut țara, în care domnise cu cinste și vrednicie aproape 20 de ani.

Râșcovul trecu mai apoi în posesiunea mănăstirii Golia din Iași, care păstră această stăpânire până la 1812. Mai sus de Râșcov se înjghebase pe moșiile Cantacuzineștilor târgul Movilău cu vestitele iarmaroace cari se „strigau“ de cu bună vreme la Iași ²⁾. Vama Movilăului curgea în visteria domnească din Iași iar căpitanul din Soroca își avea la Movilău pe nămesnicul său ³⁾. Organizarea administrativă a Movilăului era similară cu cea din târgurile moldovenești cu șoltuzi și pârgari. În 1740 era șoltuz la Movilău un oarecare Burcă, de felul său Român după cât se vede ⁴⁾. Elementul românesc stăpânia atunci și în târgurile Iaruga, Iampol și Silibria ⁵⁾.

Boerii moldoveni aveau moșii dincolo de Nistru pe care le munciau cu oameni din Moldova. Unul dintre proprietarii aceștia era Costachi Jora, care stăpânia ambele maluri ale Nistrului mai jos de Rezina, unde se găsesc pe țărmul basarabean așezările: Vadul Jorăi, Jora Veche, Jora Nouă, iar pe țărmul trasnistrian localitățile *Jura* și *Jurca*.

Posesiunile lui Jora se întindeau până la gura Răutului, unde Nistru se putea trece pe un pod de „*dubase*“ adică luntre. În preajma vadului acestuia se înjghebă cu vremea satul și apoi târgul *Dubăsari*, pe care în 1650 Costache Jora îl primi dela Gligore Miclescu. Dubăsarii ajunse mai apoi o localitate foarte însemnată pentru viața bisericească și culturală a Românilor Transnistrienii. În fruntea târgului se găsea un polcovnic român ⁶⁾. Straja vadurilor peste Nistru, morilor plutitoare „pe

¹⁾ N. Iorga, *Acte și Fragmente* I. pp. 228, 238 și 339.

²⁾ N. Iorga, *Studii și Doc.*, VI, no. 1069 și 483.

³⁾ Ibid. no. 1557 și 1563.

⁴⁾ Ibid. no. 1282 p. 379,

⁵⁾ Ibid. no. 213 și 1258.

⁶⁾ N. Iorga, *Studii și Docum.*, VI, no. 1258, pg. 377; N. Iorga, *Docum. și Cercetări*, p. 39.

tumbuze“ de pe acest fluviu, precum și poliția ambelor maluri era în seama Românilor.

Pe vremea aceea numărul Românilor Transnistrieni ajunse destul de considerabil. Aceasta se vede foarte bine din contingentele considerabile pe care ei le dedeau la trupele lui Hmil. Samuil Kurzewicz, consilier municipal și „utriusque juris doctor“ care luase parte la negociațiunile Liovenilor cu Chmielnicki, descrie pe Românii Transnistrieni, la intrarea lor în Liov, [ca o ceată nedisciplinată și amestecată cu Tătari rebeli¹⁾]. Se vede însă că împrejurările acelor crude vremuri cereau oameni aspri și deprinși cu meșteșugul războiului. Dovadă pentru aceasta este faptul că la asediarea Liovului, hatmanul Cazacilor așează pe Românii aceștia nedisciplinați chiar în centrul liniei de atac, având la dreapta pe Cazaci, iar la stânga pe Tătari. Acelaș martor ocular, Samuil Kuszewicz, arată că contingentele românești erau compuse din „*cohortele de veterani ale Dacilor Transnistrieni*“²⁾. Mărturia aceasta așa de prețioasă arată că elementul românesc, așezat dincolo de Nistru, era atunci destul de numeros, puternic și încercat în războaie, încât el putu să dea contingente importante pentru oștirile căzăcești.

Cohortele Dacilor Transnistrieni luptau sub căpitanii lor. Unul dintre aceștia pare să fi fost Pușcariu, pe care-l găsim pomenit între polcovnicii lui Hmil³⁾. Român Transnistrian pare să fi fost și Lobodă, căpitanul Perieslavului. La bătălia dela Berestezko, care s'a dat în 1651 între Cazaci și Poloni, luară parte și 4000 de Români⁴⁾.

Luptele pentru domnie începură din nou după detronarea lui Vasile Lupu. Despre urmașul acestui, Gheorghe Ștefan zice Nicolae Costin că „au domnit tot de călare, că țara era băjedită“⁵⁾. Ceva mai înainte se răsvrătiră Tătarii din Bugeac sub căpetenia lor Cantemir Mârza, prădând și jefuind Moldova în

1) Fontes Hist. Ucr. Russ., IV, pp. 91 și 97.

2) S. Kuszewicz, Arma Cazacia, Font. Hist. Ucr. Russ., IV, p. 56 „*In medio veteranas Dacorum Transnistrianorum cohortes (Valahorum) sub patrueli suo Zaharie Chmielnicki posuit*“. Cfr. ibid. p. 61 și 158 unde se menționează de „Dacii Transnistrieni“.

3) Z Dziejów Ukrainy, p. 247.

4) Raport din 26 Iunie 1651: „der Walachen und Moldauer in 4 m“ ed. N. Iorga, Acte și Fragm., I, p. 206.

5) Letop. II, p. 8.

mod cumplit. După mărturia unui boer din acele vremuri „între Nistru și Prut nu rămăsese nici o casă“ ¹⁾. Sub împrejurările acestea vitrege mulți Români treceau Nistrul și se așezau în Podolia și Ucraina-Hanului pentru a fi mai la adăpost de grelele încercări ce se abăteau asupra capetelor lor.

La nevoile acestea se mai asocia una nouă. Veni la domnie Duca-Vodă și „începu a scoate multe și grele dări pe boeri și pe țară“. Atunci Lăpușnenii și Orheienii se răsculară împotriva Domnului sub căpeteniile lor Hâncu și Durac. Dar răsculații fură bătuti și nevoiți de a se refugia la frații lor Transnistrienii. Nicolae Costin arată că „după înfrângerea lui Hâncu și Durac și căpeteniile celelalte fugiră cu toții peste Nistru“ ²⁾. În 1672 trecură 3000 de pibegi Nistrul la Râșcov ³⁾. Unii dintre acești pibegi se uniră cu Cazacii, iar alții luptară alături de Turci contra Polonilor ⁴⁾.

Din cele arătate mai sus ne-am putut convinge că elementul românesc transnistrian sporia mereu prin admigrări din Moldova, că mulți Români Transnistrienii făceau parte din organizația căzăcească, luând parte la întreprinderile rășboinice ale Cazacilor. Reținem îndeosebi faptul că cohortele de veterani ale *Dacilor sau Românilor Transnistrienii* erau cunoscute ca organizațiuni aparte, respectate de prieteni și temute de dușmani. Transnistrienii își păstrară limba și naționalitatea lor prin sporul numeric și concursul cultural pe care-l primiau neconținut dela frații cislustrienii.

Pe vremea hatmanului Bogdan Chmilnicki, Cazacii atinseră culmea puterii lor politice dincolo de Nistru. În Martie 1657 mitropolitul Sucevei Ghedeon, episcopul Romanului Anastasie și episcopul Hușilor Teofan, luând autorizația lui Gheorghe Ștefan Voevod, hirotoniră pe Lazar Baranovici episcop de Cernicov, întemeindu-se pe mărturia mitropolitului Silvestru de Chiev și a prealuminatului domn Bogdan Chmelnițchi, hatmanul oștirilor căzăcești ⁵⁾.

¹⁾ Hurmuzaki, XV, p. 998 urm.

²⁾ N. Costin, Letop. II, p. 7.

³⁾ Hurmuzaki, Docum. XVI, p. 20, No. XXIII.

⁴⁾ Kluczycki, I. c. p. 1321.

⁵⁾ Arh. Ist. I, I., p. 65, no. 75.

După moartea bătrânului Hmil, puterea Cazacilor decăzu neconținut. Dar această decadență nu putu să rămână fără urmări pentru echilibrul politic în regiunile transnistriene. Cu slăbirea organizației politice căzăcești, care trebuia să formeze un stat tampon între puterea turcească, polonă și moscovită, aceste puteri, ajungând în directă vecinătate, începură să se ciocnească și să tindă la supremația uneia asupra celeilalte. Și de fapt așa s'a și întâmplat pe la jumătatea a doua a secolului al XVII-lea. Folosindu-se de această situație, Sultanul Mohamed IV-lea „începu gânduri înalte asupra creștinilor, că pe atunci Turcii erau mai tari, cât lumea se cutremura, că încotro se porneau, nu era să nu biruiască“¹⁾. În dorința sa de a întinde hotarele împărăției sale spre nord, asupra Podoliei și Ucrainei Zaporojene, el începu război cu Polonezii, unde pe acea vreme comanda ca general și mai apoi ca rege Ioan Sobieski.

La luptele acestea domnii Principatelor luară parte activă și nici Românii Transnistrieni nu puteau privi pasivi la cele ce se petreceau în jurul lor. Unii din ei erau de partea Turcilor, alții simpatizau cauza Polonilor creștini. Dumitrașcu-Vodă Cantacuzino construi podul peste Nistru pentru trecerea oștirilor turcești în Podolia²⁾. Muntenii lui Duca-Vodă luptară alături de Turci pentru cucerirea cetăților Ledijna și Uman³⁾. În 1678 ambii domni români Duca-Vodă și Antonie Russet înaintară până la Bug pentru a lua parte cu contingentele lor la cucerirea Cehrinului. Asaltul asupra cetății îl făcu un grup de 5000 de Români, iar Duca-Vodă fu rănit la picior⁴⁾.

În urmă, Turcii izbutiră să alunge pe Poloni din Podolia, să ocupe cetatea Cameniței, al cărei model în ceară îl făcu pentru sultan „meșterul de scrisori și săpături la petre“ Grigore Cornescu⁵⁾, și să silească pe craiul leșesc la cesiunea Podoliei. Pacea s'a așezat la Buczacz în 1672. Podolia ajunsese sub ascultarea Sultanului, iar Camenița deveni o cetate turcească. Hatmanul Cazacilor Doroșenko se închină lui Mohamed al IV-lea.

¹⁾ Nicolae Costin, *Letop.* II, p. 24.

²⁾ *Ibid.* p. 13.

³⁾ Constantin Capitanul, ed. N. Iorga, p. 184, 192—3, 202—203; cfr. N. Iorga, *Stud. și Docum.*, IX, p. 163 urm., *Magazinul Ist.* V, p. 17 urm.

⁴⁾ N. Iorga, *Acte și Fragm.* I, p. 87/88.

⁵⁾ I. Neculce, *Letop.* II, p. 198.

Scurtă vreme după înțelegerea cu Polonia, Mohamed încheia la Bacheisarai un tratat cu Moscova, prin care țarul Feodor III Alexievici recunosc stăpânirea turcească asupra Ucrainei dela Chiev în jos între Nipru și Nistru.

Prin succesele acestea ale armelor turcești, toți Românii Transnistrienii, atât cei din Podolia cât și cei din Ucraina Zaporojenilor, ajunseră sub supremația turcească.

VI

Raporturile Transnistrienilor cu Polonia.

Sloboziile românești din Galiția, care fuseseră descălicate acolo încă prin veacul al XIV-lea și XV-lea în temeiul dreptului românesc, se slavizară cu vremea, precum s'a arătat mai sus. Centrul acestor așezări era în Liov, unde se găsea o suburbie românească cu biserica ei ¹⁾. Pe lângă biserica românească din Liov se înjgheabă și *frăție sau breaslă românească*, de care se pomenesc pentru întâia dată în 1463. Negustorii Moldoveni cari vizitau acest oraș sprijiniau frăția și biserica românească. Ștefan-cel-Mare pare să fi fost ocrotitorul Românilor din Liov. Tot el lusesse acela care aduse sub stăpânirea sa Pocuția cu cetățile Sniatin și Colomeia până la Halici. Bogdan-cel-Chior ajunsese și el până sub zidurile Liovului, dară nu ca prieten, ci ca dușman al craiului polon, care-i răpise Pocuția. Petru Rareș petrecuse ca pribeag în Polonia și este probabil că și el să fi avut relații cu frăția românească din Liov. Alexandru Lăpușneanu trimise în 1557 un dar de 100 de zloți pentru biserica breslei românești din Liov ²⁾. Tot el chemă 4 băeți din această breaslă la învățătură la Suceava ³⁾. Ca patron al bisericii românești din Liov, el o restaură și o înzestră cu clopote, dintre cari unul purta numele său Alexandru ⁴⁾.

După moartea lui Lăpușneanu patronatul trecu asupra lui

¹⁾ Cfr. I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, in *Archiv für Oesterr. Geschichte*, vol. 101.

²⁾ Hurmuzaki, *Docum.*, I, 2, p. 205 urm.

³⁾ *Ibid.* Supl. II, p. 206.

⁴⁾ *Ibid.* II, I, p. 214 urm.

Petru Șchiopul, care stăruie pentru scoaterea bisericii de sub jurisdicțiunea episcopului Balaban, care înclina spre unire cu Papa. În urma demersului său, patriarhul Ieremia al Constantinopolului scoase biserica românească din Liov de sub jurisdicțiunea episcopului local și o declară *stauropighie*¹⁾.

După renunțarea lui Petru Șchiopul la tron, patronatul asupra stauropighiei liovene trecu asupra Movileștilor, ale căror simpatii și legături cu Polonia sunt bine cunoscute. Ieremia Movilă construi o nouă biserică în Liov și sprijini împreună cu Stroici și cu alți boieri frăția românească de acolo²⁾. Nistor Ureche, tatăl marelui cronicar Grigore, se înscrie ca frate în breasla din Liov³⁾. Maria, fiica lui Ieremia-Vodă, măritată după Potocki, înființă o nouă stauropighie la Maniava sau Schitul-Mare, al cărui metoh ajunsese într-o vreme și Sucevița noastră⁴⁾.

Mai apoi ctitoria bisericii din Liov trecu asupra lui Miron Vodă Barnovschi, care avea legături familiare cu Movileștii. El dăruie bisericii liovene venitul vămii din negoțul cu salitră dela Hotin⁵⁾. O inscripție din 1629 de pe biserica stauropighiei arată pe Barnovschi ca pe „*săvârșitorul bisericii*“⁶⁾ pe care Miron Costin o numește „biserica cea mare în Liov“⁷⁾.

În 1631 se făcu târnosirea noii biserici, la care solemnitate mitropolitul Chieului Ieremia trimise ca reprezentant al său pe arhimandritul Petru Movilă. Acesta asistă la serbare împreună cu fratele său Moise, ce venise în numele ctitorilor. Miron Vodă Barnovschi luase asupra sa plata tuturor cheltuelilor pentru sfințirea „*bisericii românești*“⁸⁾. Mai contribuie la clădirea și întreținerea bisericii din Liov și boierii pribegi Moțoc, Prăjescu, Ghighiu, Stroici și Ureche⁹⁾. În muzeul acestei biserici se găsea

¹⁾ Diplom. Statutaria, II, p. 87.

²⁾ Hurmuzaki, Docum. Supl. II, 1, pp. 469, 537 urm.; Mon. Confr., Staurop. p. 381.

³⁾ A. S. Petruszewicz, Hal. Rusk. Svodnaia Letop., 1600—1700, Liov. 1874, p. 46.

⁴⁾ Țalevici, Schitul Maniava, p. 17; I. Onciul, Fondul Religionar, p. 64 urm.; cfr. I. Nistor, *Ist. Fondului bisericesc din Bucovina*, p. 9 urm.

⁵⁾ Hurmuzaki, Docum., Supl. II, 2, p. 536.

⁶⁾ A. S. Petruszewicz, Hal. Rusk. Svodnaia Letop., p. 67 urm.

⁷⁾ Letop. I, p. 268.

⁸⁾ A. S. Petruszewicz, Hal. Rusk. Svodn. Letop., p. 67.

⁹⁾ Cfr. Hampl, Ctitoria Movileștilor din Liov, (teză de licență).

o frumoasă colecțiune de odoare bisericești, de cărți și manuscrite, precum și de scrisori și hrizoave moldovenești, cunoscute lui Gh. Asaki și văzute și de T. T. Burada în 1895¹⁾.

În Liov și în alte localități din Polonia trăiau mulți refugiați români, dintre cari unii serviau în armata polonă, alții făceau negoț, iar cei mai mulți continuau indeletnicirile lor de acasă, adecă cultura pământului, ca proprietari sau ca arendași. Ei aveau legături de prietenie cu nobilii poloni, încheiau căsătorii cu poloneze și mulți dintre ei obțineau indigenatul polon²⁾. Luca Stroici trăia ca arendaș³⁾. Vasile Ureche era arendaș la Zahajpole⁴⁾. Ieremia Movilă avea moșia sa la Ustie, care era una din cele mai bine cultivate din întreaga Polonie⁵⁾.

Cetățenia polonă o dobândiră următorii boeri pribegi: Frații George, Ieremia și Simion Movilă, Nistor Ureche, Isac Balica, Luca și Simion Stroici, Miron Barnovschi, Vasile Orăș Hatmanul, G. Lozinski Părcălabul ș. a.⁶⁾.

Pe lângă ctitoria lui Lăpușneanu din Liov, ființă încă din 1556 o școală a breslei românești, care în 1587 fu reorganizată și complectată de patriarhul Ieremia. La școala aceasta se pregăteau preoții pentru bisericile ortodoxe și în prima linie firește pentru bisericile Românilor Transnistrienți, sălășluiți în Podolia și alte regiuni supuse stăpânirii leșești. La școala stauropighiei românești se învăță între altele grecește, slavonește, latinește, apoi dialectica și retorica. Elev al acestei școli fusese vestitul cronicar Grigore Ureche. Între absolvenți se număra Pamva Berânda, Român Transnistrian de origine, autorul celebrului lexicon slavonesc, Silvestru Cosov, mitropolitul Chievului, Isaia Coslovski, primul rector al Academiei Teologice din Chiev ș. a.

Pe lângă școala stauropighiei ființa și o tipografie, la care Duca-Vodă, prin adresa din 26 Ianuarie 1671 comandase 400 de psaltiri și 200 de ceasloave moldovenești cu litere cirilice⁷⁾.

¹⁾ Alăuta Românească, Sept. 1838, supl. lit. la Albina Românească; cfr. Arhiva din Iași, VI, p. 666 urm.

²⁾ Prinos lui Sturdza, p. 209.

³⁾ Hurmuzaki, Docum., Supl. II, I, p. 416.

⁴⁾ E. Barwinski, Știri nouă asupra familiei Ureche, p. 210.

⁵⁾ Anal. Acad. Rom. Ist. XXXII, p. 1019 urm.

⁶⁾ *Volumena legum*, II, pp. 345, 365, 448; III, p. 295.

⁷⁾ Alăuta Românească, Sept. 1838.

Rușii din Galiția semnară la sfârșitul veacului al XVI-lea actul de unire cu Roma. Pentru întărirea acestei uniri și răspândirea ei în cercuri cât mai largi, misionarii catolici începură să desfășure o intensă propagandă între ortodocși. Întru susținerea acestei propagande se înființară colegii jezuitice în Liov (1608), în Camenița și în Bar (1636). La colegiul catolic din Bar își făcuse studiile eruditul cronicar Miron Costin.

Contra acestei propagande agresive se ridică Petru Movilă, regeneratorul ortodoxismului rusesc și intemeitorul vestitei academii teologice din Chiev, care era menită să rivalizeze cu colegiile jezuiților din Polonia și Ucraina și să le pună chiar în umbră. În faptul de a fi înțeles primejdia propagandei catolice pentru biserica ortodocsă, și de a fi pus la timp acestei propagande stavila cuvenită, zace însemnătate istorică și marele merit pentru ortodoxie al eruditului arhiepiscop român de viță domnească.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea Românii din Polonia găsiră scut și sprijin în persoana învățatului mitropolit al Moldovei *Dosoftei*, care în Septemvrie 1686 se retrase, precum se știe, cu craiul Sobieski în Polonia, luând cu sine, pe lângă cărțile, documentele și odoarele mitropoliei din Iași, și racla cu moaștele Sf. Ion-cel-Nou dela Suceava. Chiriarhul pribeag petrecu 8 ani în palatul regelui Sobieski din Stryi; de acolo se mută apoi la Zolkiev unde și muri¹⁾.

În timpul pribegiei sale în Polonia, mitropolitul *Dosoftei* exercitase o mare influență nu numai asupra boerilor pribegi în Țara Leșească, dară și asupra Românilor Transnistrieni din Podolia. Aceasta se poate vedea dintr'un act al regelui Ion Sobieski din 12 Februarie 1694. Era îndată după moartea mitropolitului pribeag, când craiul polon aduse la cunoștința „evlavioșilor de rit grecesc, preoților, călugărilor, diaconilor, locuitorilor și boerilor născuți în țara românească, cari petrec în regatul și republica leșească și cari se supuneau jurisdicțiunii defunctului prea cuvios mitropolit al Sucevei“, că a găsit de bine de a însărcina cu „administrarea tuturor preoților, cu toate bisericile, satele și pământurile care aparțin lor“, pe episcopul Liovului Iosif

¹⁾ Cfr. Silv. Dragomir, *Relațiile bisericii române cu Rusia*, Anal. Acad. Rom. Ist., XXXIV, p. 51.

Șumleanski, și că de acum înainte ei trebuie să se supună „ascultării și jurisdicțiunii” acestuia. „Toți preoții și locuitorii, zice regele, cari se (în de aceeaș credință, nimănui altuia quoad spiritualia să nu se supuie și să nu plătească biruri și de altă stăpânire să nu asculte și cu nimeni să nu îndrăznească a avea în trebile lor legături, afară de preasfințitul stăpân duhovnicesc al Liovului“¹⁾.

Se vede că atunci episcopul Iosif își va fi însușit și frumoasa mitră a mitropolitului Dosoftei, cu care atât dânsul, cât și urmașii săi dela biserica Sf. Gheorghe din Liov obișnuiau a se împodobi la zile mari²⁾.

Pribegii români din Polonia împreună cu frații lor sălășluiți definitiv în Podolia sudică jucau un rol însemnat ca elemente războinice, deprinse cu meșteșugul armelor. Contingente românești se găsesc pretutindeni în armatele lezești și nu odată se întâmpla ca contingentele românești să lupte sub steaguri diferite unul contra altuia. Cohortele Dacilor Transnistrienii din armata lui Hmil aveau sub zidurile Liovului în fața lor alte cohorte, tot românești și ele, care luptau sub steag polonez pentru apărarea orașului contra asediatorilor. Românii din steagul lui Sieniavski făcură la 5 Oct. 1648 prizonieri tătari³⁾. În seimul ce s'a ținut la Halici în 1648 se luă hotărîrea de a angaja călărime moldovenească contra Cazacilor⁴⁾. În primăvara anului 1649 Românii din steagul lui Konięcpolski atăcară pe Cazaci⁵⁾. În bătălia dela Korsun Românii făceau servicii de recunoaștere⁶⁾.

Tovarășii lui Hâncu și Durac se înrolară în armata polonă și luptară sub steagurile lui Sobieski pe toate câmpiile de luptă până chiar sub zidurile Vienei.

¹⁾ A. S. Petruszewicz, *Hal. Rusk. Svodn. Letop.* p. 244 urm.; St. Cioban, *Contribuțiuni istorice la originea și moartea Mitropolitului Moldovei Dosoftei*, Discurs de Recepțiune la Acad. Rom. Buc. 1920; Iustin Frațiman, *Administrația bisericească la Românii din Polonia și Rusia*, în Buletinul Soc. Ist. Lit. „B. P. Hazdău”, Chișinău 1921, vol. I. p. 145 urm.

²⁾ T. T. Burada, *O călătorie la Românii din Silezia Austriacă*, în Arhiva din Iași, VI, p. 667.

³⁾ Font. Hist. Ucr. Russ., VI, p. 158.

⁴⁾ Ibid. p. 18.

⁵⁾ Kostomarov, Bogdan Chmielnicki, II, p. 6.

⁶⁾ I. Mihalovski, *Księga Pamiętnicza*, Cracovia 1814, p. 21.

La concentrarea ordonată de Sobieski la Hrubîşov pentru ziua de 20 Iunie 1673 se înfăţişară Poloni, Cazaci, Nemţi şi „călărime românească compusă din 18 steaguri cu 1570 de călăreţi“, pe cari regele Sobieski îi primi cu mare bucurie, ştiindu-i „veterani foarte viteji ce-i erau de folos, fiind renumiţi în meşteşugul războiului“. Ei intrară în armata polonă, primind ca soldă câte 100 zloţi pentru trei luni ¹⁾.

Stegar în armata lui Sobieski fusese faimosul Postolachi Chigheciul, care ajunse mai apoi comandant de graniţă în Câmpulungul Moldovenesc. Camarazi de arme îi erau Turculeţ ²⁾, Vasile Isăcescu, Teodor Călmaşul ş. a. În anul următor se pomeneste asemenea de Români în armatele lui Sobieski ³⁾. Şi Constantin-Vodă-Cantemir servise în tinereţele sale în armata polonă ⁴⁾.

Mai puţin cunoscut este faptul că în oştirea regelui Sobieski de sub zidurile Vienei se găseau mai multe steaguri de legionari români. În toiuł verei 1683 se găseau faţă în faţă la Viena contingentele româneşti din armata polonă cu contingentele munteneşti şi moldoveneşti din armata turcă, comandate de înseşi domnii români Şerban Cantacuzino şi George Duca ⁵⁾.

Din cele menţionate mai sus văzurăm deci că elementul românesc juca şi în Polonia un rol important, având acolo centrul său cultural şi bisericesc şi bucurându-se de anumite consideraţiuni pe vremea mitropolitului Dosoftei. În oştirile polone contingentele româneşti erau bine apreciate, participând la toate expediţiunile cele mai însemnate. Prin cucerirea Podoliei, Români de acolo trecură sub suzeranitatea Porţii.

¹⁾ Fr. Kluczycki, în *Acta Hist. res gestas Poloniae Illustr.*, vol. II, 2, p. 1262 şi 1310; cfr. *Arh. Ist.* I. I, p. 176, No. 260; A. D. Xenopol, *Ist. Rom.* III. p. 313.

²⁾ I. Neculce, *Letop.* II. p. 252. urm.

³⁾ Hurmuzaki, *Docum.*, XVI, p. 19, 28, 31, No. 50, 73 şi 84.

⁴⁾ *Vita Const. Cantemiri*, ed. G. Sion, p. 3.

⁵⁾ N. Diakovski, *Diarium*, ed. I. U. Niemcewicz, *Memorii despre Polonia*, Lipsca, 1840, vol. 5; N. Iorga, *Acte şi Fragm.* I, p. 95. Cfr. I. Grămadă, *Die Rumänen bei der Belagerung Wiens im Jahre 1683*, Bucureşti 1915.

VII.

Românii Transnistrienii sub hatmania lui Duca-Vodă.

Cucerind Podolia și Ucraina, Turcii se mulțumiră să transforme numai Camenița în raia, iar restul acestor regiuni rămase sub vechea administrație locală. „Au hotărît toată Podolia să fie olat Cameniței din Nistru de la Bucegi până în Ucraina, și cu Ucraina cu tot până în Cehrin, și până în Vozia în gios, au rămas să fie tot sub ascultarea Turcilor“¹⁾. În fruntea acestei regiuni stetea hatmanul, care ajunsese față de Poartă în acelaș raport politic, în care se găsea hanul Tătarilor sau domnul Moldovei.

Curând după așezarea păcii dela Bacheisarai, muri Dorosenko, hatmanul Ucrainei, care recunoscuse supremația turcească. În locul lui, Sultanul întări pe Iuri Chmielnițchi în demnitatea de hatman al Ucrainei. Acesta își avea reședința la Nemirova dincolo de Bug mai sus de Brațlav. Dar fiul lui Hmil n'a stat multă vreme în fruntea Cazacilor. El muri curând și în locul său Sultanul făcu pe Duca-Vodă hatman al Ucrainei²⁾.

Iată ce ne povestește Nicolae Costin despre întâmplările acestea : „Într'acest an (1679) au început Duca-Vodă ca să ia și Ucraina de peste Nistru, că era o samă de Cazaci, ruși de la ceilalți, ce le ziceau Ucraineni, cari erau supt ascultarea Turcilor ; că după ce au luat Turcii Cehrinul, precum s'a pomenit la Domnia lui Antonie Ruset Vodă, au fost cuprins Turcii toată Ucraina din Nistru până în Nipru și au fost pus Hatman la Nemirov pe Iorașco, feciorul lui Hmil cel mai mic, care și Iorașco a fost Hatman vr'o doi ani și multe răutăți au făcut oamenilor... După ce și-au isprăvit Duca-Vodă pentru Ucraina, în luna Iunie au purces la Țarigrad, și fiind acolo i-au dat Împărăția și Hătmănia la Ucraina, îmbrăcându-l cu caftan, dându-i și buzdugan acelei țări, și întorcându-se iarăși la scaunul său la Iași cu mare bucurie, fiind stăpân a două țări ; iar la Ucraina au trimis pe un namestnic al său, anume Iane, ce era Postelnic al doilea și l'a pus Hatman la Nemirova și de atunci au început a se înălța și a se scrie la titluș : „Господаръ земли Молдавскоі и земли Украинскоі“²⁾.

¹⁾ N. Iorga, Ucraina Moldovenească, în Anal. Acad. Rom. Ist., XXXV, pg. 347 urm.

²⁾ Letop. II, p. 20 urm.

Alt cronicar moldovean Ion Neculce, ne înfățișează întâmplarea aceasta în modul următor: „Atunce au cheltuit Duca-Vodă mulți bani la Poartă, aproape de o mie de pungi de bani, și i-au dat Turcii și Hatmania Ucrainei, caftan, și șlic și un tuiu precum purtau Hatmanii căzăcești. Și venit-au din Țari-grad Domn cu trei tuiuri: Domn țarei Moldovei și Ucrainei. Și s'au gătit de au purces Duca-Vodă la Nemirova, și s'au strâns toată Căzăcimea acolo la Duca-Vodă la Nemirova, și au ales din capete dintre dâșii... și le-au pus și în locul lui nămesnic în loc de Hatman, ca să le poarte de grijă, anume Eni Gredinevici, om slujit, știind limba căzăcească, de neamul lui Grec fiind, și au făcut curți lângă Nemirova, în marginea Buhului și au făcut și alte curți în marginea Nistrului la *Țicanovca*, împotriva Sorocii“ ¹⁾).

După ce așezase astfel trebile politice în Ucraina, lăsând acolo ca locțiitor sau nămesnic al său pe Iene Drăghinici, Grec din Râșcov, care fusese și mai înainte în slujba sa ²⁾), Duca-Vodă se întoarce în toamnă la Iași.

„După ce au venit Duca-Vodă la Iași, îndată iară au început a sili pe boeri și pe toată țară și a asupri cu dăjdii; și fugeau oamenii la Ucraina peste Nistru și nici zloțașii nu puteau să-i oprească și ziceau oamenii atunce, că Duca-Vodă avea de gând să lase Moldova și să meargă să se așeze la Ucraina și acest lucru era de crezut, că făcuse și curți Duca-Vodă, în *Țigănaucă* pe Nistru și în satul *Pecera* pe malul Buhului“ ³⁾).

Pe vremea lui Bogdan Chmielnițchi Ucraina era foarte bine populată. Un martor ocular ne spune că populația Ucrainei era numeroasă ca furnicile și fără număr ca stelele cerului, ceia ce te făcea să crezi că femeile ucraine nasc de trei ori și patru ori pe an și încă câte trei până la patru copii deodată.

După răzmerița lui Chmielnițchi însă și în urma amestecului Turcilor în daraverile Ucrainei, numărul norodului scăzu în chip îngrozitor. Țara rămase cu totul pustiiată. În locul hol-

¹⁾ Letop. II, p. 215 urm.; cfr. Nic. Mustea, Letop. III, p. 20.

²⁾ Arh. Ist. II, p. 79.

³⁾ Nic. Mustea, Letop. III, p. 20.

delor de odinioară creșteau pretutindeni numai buruiene înalte. Căi omul Calafornul Luchianov care ne relatează aceasta, adaugă că a călătorit cinci zile prin aceste pustietăți, fără să fi întâlnit suflet de om.

Era ușor deci ca în Ucraina deșartă de oameni, ai noștri să găsească pământuri foarte întinse și câștig mai mare și mai ușor ca în Moldova turburată de lupte pentru domnie și stoarsă până la măduvă de Greci și Turci.

Nu-i mirare deci, dacă bieții oameni fugiau cu miile peste Nistru spre a-și întemeia acolo casă și masă. În privința aceasta ei urmau pilda Domnului lor Duca-Vodă care „au mers — zice Nicolai Costin — la Nemirova cu Doamnă-sa și cu ginere-său și cu multe gloate, și mergând, apoi întorcându-se pe la Soroca au făcut case domnești, cu beciuri de piatră la *Țigănauca*, împotriva Sorociei peste Nistru, și alte case la *Peștere* lângă Buh, aproape de Nemirova, au început a-și face *stupi, vaci, oi, pluguri de boi, pe la toate târgurile de pe cea parte de Nistru, velniți de holircă, de bere și altele, cumpăra miere și domnească ce era, și ducea la Ucraina de făcea mieduri de vindea, și ori că avea în gând să se mute acolo, cum și era cuvânt între oameni, cum să părăsească Moldova și să se mute cu toată casa lui la Ucraina și de acolo să tragă la Mosc¹⁾.*

Cronica anonimă a Țărei Moldovei tradusă din grecește de Alexandru Amiras relatează faptul acesta precum urmează: „Într'acea vreme mers' au boerii căzăcești la împărăție, până a nu porcede Duca-Vodă din Țarigrad, și cereau să li dea împărăția lor hatman, fiind ei pe acele vremi supuși împărăției; deci vezirul au dat *Ucraina-cca-Mică* Ducăi-Vodă, mai dându-i și un tuiu, afară de cele două ce avea a Țărei Moldovei, care tuiu luându-l au făcut mare cheltuială. Iar la anul au mers Duca-Vodă la Ucraina cu toată casa sa, și cu ginere-său și cu toți boerii săi, iarăș cu giupănesele și cu cuconii lor, și au șezut acolo câte-va zile; apoi au pus acolo hatman de Cazaci pe Eni Drăghinici, om prost și neînvățat, care nu era bun de nici o treabă, și s'au întors înapoi la scaunul său la Iași. Dacă au venit, au început iarăși a sili pe boeri și pe toată țara și-i asupria cu

1) Letop. II. p. 22

dăjdii; și fugiau oamenii la *Ucraina peste Nistru* și nici zlătașii nu puteau să le facă nemică, iară Duca-Vodă făcea pre zlătași de plătiau banii celor fugiți. Și ziceau oamenii atunci că Duca-Vodă are gând să lase Moldova și să meargă să se așeze în Ucraina; și acest lucru era de crezut, că făcuse și curți în Țicănauca și în satul Pecera pe malul Buhului. Și de multe nevoi și silă ce aveau boerii de Duca-Vodă, mulți fugiau din loc în loc, și-și lăsară moșiile și bucatele, și mergeau unii în Țeara Muntenască, *alții în Țeara Leșească și pe aiurea pe unde puteau*¹⁾. Ucraina cea mică, era partea Ucrainei ce fusese sub ascultarea polonă; Ucraina de peste Nistru pare să fie așazisa Ucraină a Hanului.

Din mărturiile aceste ale cronicarilor noștri vedem deci că pe vremea lui Duca-Vodă Românii Transnistreni se întăriră foarte mult cu pribegi români de dincoace de Nistru din Moldova. Insuș faptul că Ucraina era stăpânită de Domnul Moldovei, ambele țări fiind legate prin aceeaș domnie deci prin *uniune personală*, înlesni foarte mult trecerea Românilor peste Nistru și așezarea lor în Ucraina. Duca-Vodă nu se prea împotrivia la această trecere, fiind că el avea nevoie de Români în Ucraina pentru a-și putea răzima puterea lui pe ei față de nestătornicia Cazacilor. Apoi el cuprinsese acolo pământuri întinse și căuta brațe de muncă pe care și le procura din Moldova. Din pricina aceasta Duca-Vodă purcuse „*cu multe gloate*“ în Ucraina, după mărturia croniciei. El înjgheba curți domnești și gospodării model, atât pe malul Nistrului, cât și pe cel al Bugului, înviorând negoțul și industria „pe la toate târgurile, de pe cea parte de Nistru“.

Pilda Domnului fu urmată de boeri în măsură largă. Sate românește se înfiripară tot mai multe și numărul norodului românesc sporia în Ucraina văzând cu ochii. Duca-Vodă sprijinia lucrul acesta fiind că ținea seamă de nestătornicia domniei în Moldova și nădăjduia, că, pierzând cândva tronul Moldovei, să-și păstreze cel puțin hătmănia Ucrainei. De aceia „era cuvânt între oameni“ că el „avea în gând să părăsească Moldova și să se mute cu toată casa lui la Ucraina“.

¹⁾ Letop. III. p. 105 urm.

Vestile erau mesele lui Duca-Vodă la care „polcovnícii se veseliau cât nu puteau sta, ei-i luau tovarăşii, de-i duceau pela casele lor”¹⁾.

Urmaşul liber ales al lui Duca, după Cuniţchi, a fost Romanul Movilă, care stătea tot la Nimirova²⁾.

Cea mai bună dovadă despre răspândirea elementului românesc în Ucraina şi despre însemnătatea lui acolo ni-o dau *cărţile de judecată* care se făceau *în româneşte*³⁾. Astfel se îndrumase întărirea Românilor din Ucraina şi păstrarea fiinţii lor naţionale. Şi ei de bună seamă ar fi putut dobândi cu vremea o înfrângere hotărâtoare asupra trebilor politice şi din Ucraina, dacă în apus nu s'ar fi întâmplat lucruri care să turbure mersul firesc al trebilor.

Biznindu-se pe izbânzile lor în răsărit, Turcii încercară o mare lovitură şi în apus. Ei intrară în război cu Austria şi înaintară cu izbândă până supt zidurile Vienei. Duca-Vodă, Domnul ţării Moldovei şi Hatman al Ucrainei împreună cu Domnul Munteniei Şerban Cantacuzino şi cu căpeteniile Tătarilor din Bugeac trebuiră să întărească oastea turcească cu contingentele lor şi să ajute şi ei la impresurarea Vienei. Dară ori cât de norocoşi fuseseră Turcii în Ucraina, sub zidurile Vienei ei suferiră una din acele mari înfrângeri, care hotărâse pentru veacuri soarta ţărilor şi a popoarelor (1683). „Cazacii de la Ucraina, cari erau supt ascultarea Ducăi-Vodă, — zice Nicolai Costin — auzind de biruinţa ce făcuse creştinii la Beci (Viena), îndată au gonit pe Ene Draghiniei Hatmanul, ce era pus de Duca Vodă la Nemirova, şi văzând Bugeacul pustiu, că Tătarii erau duşi la Beci, îndată şi-au rădicat un Hatman dintre dânşii anume Cuniţchi şi *viind şi câţiva Moldoveni pribegi*, şi trecând Nistru pe la Soroca în ţară, rădicatu-s'au şi Sorocenii, şi Orheienii şi Lăpuşnenii împreună şi au prădat Bugeacul. Iară plugurile cu boi şi stogurile cu pâne de pe la toate târgurile, ce avea Duca-Vodă pe mar-

¹⁾ Letop. II, 78 şi pag. 21.

²⁾ Letop. II, p. 31.

³⁾ Cfr. actul de vânzare din Ticonovca lto 7191, April 1. (1683), semnat de I. Gogoma şoltuzu de Ticonovca cu toţi căpitani. N. Iorga Ucr. Moldv. An. Acad. Rom., Ist. XXXV p. 360. N. Iorga, Românii de peste Nistru, p. 27.

ginea Nistrului, pe de cea parte, toate cu risipă au purces, de n'au avut nici o parte din acele bucate“ ¹⁾).

Dar Duca-Vodă n'a pierdut numai hătmănia Ucrainei și n'a păgubit numai bogățiile sale din această țară, ci deodată cu acestea, el a pierdut și domnia Moldovei. El fu prins de Petriceicu-Vodă și „trimis în țeara lăsească la robie, unde și muri în târg, în Liovu“ după câți-va ani de prinsoare, fiind înmormântat în vechea biserică românească de acolo. Prin măzilirăa lui Duca-Vodă s'a rupt legătura politică între Moldova și Ucraina. Prin aceasta a slăbit firește înrăurința politică a Moldovei asupra Ucrainei și un număr oarecare de pribegi români se vor fi întors la vetrele lor de dincoace de Nistru. Aceștia erau însă mai mult oameni de tagma boierească. Oamenii de rând, țăranii muncitori nu se deslipesc așa ușor de brazda hrănitoare, muncită de dâșșii. Cei mai mulți dintre ei rămaseră în Ucraina prin satele pe care le întemeiaseră cu multă trudă și osteneală, sate care până astăzi au rămas românești.

Prin munca și stăruința lor, ei își dobândiseră în Ucraina mare rost și în trebile obștești, după cât se vede din împrejurarea, că unul dintre fruntașii lor, Movilă, care avea de partea sa pedestrimăea, adică pe Cazacii cari făceau slujba ostășească pe jos, ajunsese hatman al Ucrainei. Căzăcimea nu era mulțumită cu hătmănia lui Cunițchi, și de aceia „s'au sculat cu toții, într'o Duminică, la Movilău, și ieșind Cunițchi din biserică, l'au omorât cu măciuci iară în locul lui au rămas hatman Movilă, așezându-se la târg la Nemirova“ ²⁾).

Inzadar cereau boerii refugiați în Polonia la 25 Iul. 1684 regelui Sobieski să permită, supușilor țării Moldovei, țăranilor din ținuturile Hotinului, Sorocei, Cernăuților și Dorohoiului, cari fuseseră siliți la timpul său să fugă înaintea năvălirii Tatarilor și să se refugieze în Podolia și Pocuția, întrucât aceștea sunt supuși Moldoveni, aparținând starostiilor moldovenești și moșiilor boerești, întoarcerea la vechiul lor domiciliu“ ³⁾. Căci numai puțini dintre ei se întoarseră în țară, restul rămăse acolo.

Dară și după desfacerea legăturii politice dintre Moldova și

¹⁾ Letop. II. p. 27.

²⁾ Nic. Costin, Letop. II. p. 30 urm.

³⁾ Hurmuzaki, Doc. Supl. II, vol. III, p. 153, no. LXXIX.

Ucraina, câteva localități de pe malul stâng al Nistrului rămaseră încă multă vreme sub stăpânirea Domnilor Moldovei. Am amintit mai sus ca capitanul din Soroca își avea la *Movilău* pe nămesnicul său, că vama *Movilăului* era a Domnului din Iași și că întocmirea orășenească era aceeași ca și în târgurile Moldovei. Acelaș lucru se poate spune și despre *Râșcov*. Aceasta pare să dovedească, că târgurile acestea rămaseră și după căderea lui Duca-Vodă sub stăpânirea Domnului Moldovei, făcând parte din teritoriul moldovenesc chiar până la 1812, când fură alipite la Rusia deodată cu Basarabia.

În credința aceasta ne întărește următorul fapt. Curând după deslăuirea Basarabiei de Moldova, guvernul rusesc rândui o numărare a populației basarabene. În scopul acesta s'au alcătuit comisii anume, care să umble din sat în sat și să însemne numărul locuitorilor. În ținutul Sorocei îndepliniră aceasta sarcină slugerul lordachi Gafencu și medelnicerul Ioan Strajescu. Însemnările lor împreună cu cele din celelalte județe basarabene se păstrează în Arhiva Gubernială din Chișinău¹⁾.

Din ele vedem că ținutul Sorocei cuprindea 7 ocoale administrative și 4 târguri și anume: *Movilăul*, Soroca, Bălțile și *Râșcovul*. Târgurile Soroca și Bălți sunt în Basarabia, câtă vreme *Movilăul* și *Râșcovul* se găsesc, precum se știe, dincolo de Nistru în gubernia Podoliei. La anul 1817, când s'a alcătuit recensământul, ele făceau parte din ținutul Sorocei. *Din împrejurarea aceasta precum și din cele ce am amintit mai sus reesă, că târgurile acestea au aparținut Moldovei din timpul lui Duca-Vodă până la alipirea Basarabiei la Rusia.*

Comisia însărcinată cu facerea recensământului arată că la *Movilău* erau 3 preoți, un diacon, 2 diaci, 1 ponomar, 1 mazil, 270 de gopodari, 51 de văduve, și 64 de burlaci; 15 duigheni creștine și armenești; Jidovi 313, 21 de văduve, și 19 burlaci; 12 boeri și oameni de alte trepte. Proprietari erau Cnezii Alexandru și George Cantacuzino. La *Movilău* trăiau deci 419 familii creștine și 353 familii evreești, la un loc deci 772 de familii sau 3860 de suflete. La *Movilău* poposi în 1711 Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir, unde Țarul semnă

¹⁾ I. Halippa, *Trudăi*, vol. III. p. 1 230; cfr. I. Nistor, *Populațiunea Basarabiei*, în *Arhiva pentru Științe și Reforma Socială*, I, p. 90 urm.

ucazul prin care Cantemir cu tovariși săi de pribegie primiră azil liber și sigur în Rusia ¹⁾. Tot acolo Țarul să fi oferit lui Cantemir titlul de „*Principe de Movilău*“ ²⁾.

La Râșcov s'au numărat 4 preoți, 3 diaconi, 1 ponomar, 2 mazili, 7 ruptași 119 gospodari, 3 burlaci și 88 de familii evreești, la un loc deci 327 de familii sau 1635 de suflete. Proprietara Râșcovului era mănăstirea Golia din Iași care primise această danie din moștenirea Ruxandei, ficei lui Vasile Vodă Lupu.

Rămâne deci bine hotărît că până la 1812 stăpânirea românească se întindea și asupra țărmului stâng al Nistrului cu târgurile Movilău și Râșcov.

VIII.

Planurile rusești de expansiune și colonizare.

Infrângerea Turcilor sub zidurile Vienei găsi o puternică repercusiune în regiunile de dincolo de Nistru. În urma acestei crude și neașteptate lovituri, stăpânirea turcească din Podolia și Ucraina se prăbuși subit, îngropând sub dărămurile ei și prestigiul de care se bucura Poarta la Cazaci.

Prin tratatul de pace din Carlovăț (1699), influența turcească fu redusă la vechea supremație asupra Tătarilor din Ucraina-Hanului și din Crimea. Incolo, Polonia se reinstală în vechile ei hotare, care însă, chiar în vremea aceia, începură să fie contestate de Petru-cel-Mare, reformatorul Rusiei și introducătorul ei ca factor determinant în politica europeană.

Lupta seculară pentru egemonia politică în nord-estul Europei dintre Polonezi și Ruși intră atunci în stadiul ei deciziv. Intervenția în această luptă a regelui Svediei Carol al XII-lea părea să determine izbânda în favorul Polonezilor. Dar înfrângerea Svedezilor la Pultava veni pe neașteptate să asigure supremația rusească asupra acestei părți a continentului. Cazacii, incapabili pentru înjghebarea unei durabile organizațiuni de stat și lipsiți

¹⁾ Cf. I. Nistor, Pomenirea lui Dimitrie Cantemir Voevod, Anal. Acad. Rom., Ist., Seria III., tom. II. p. 242.

²⁾ G. I. Zavira, în prefață la traducerea grecească „Evenimentelor Cantacuzinilor și Brâncovenilor“, ed. Sion, operele Principelui D. Cantemir, vol. V., p. VI.

de razemul pe care-l găseau mai înainte când la Poloni, când la Turci, ajunseră sub jugul moscovit, iar ultimul lor hatman Ivan Stefanovici Mazeppa muri ca pribeag la Varnița și fu înmormântat în Galații noștri ¹⁾. Ucraina Zaporojenilor căzu pradă poftelor de expansiune moscovită, fiind succesive înglobată împărăției rusești, mai întâi până la Nipru, apoi până la Bug și în cele din urmă până la Nistru.

Elementul românesc transnistrian era deja destul de puternic și încheat ca să se poată afirma în luptele acestea. Principele Francisc Rakoczy amintește în memoriile sale că în 1703 primise ajutor dela palatinul Kievului *două companii de Români*, cărora dânsul le făgădui o bogată recompensă pentru ajutorul dat ²⁾. Aceste două companii de Români Transnistrienii, care veniră din depărtare în ajutorul prințului rebel, luptară alături de Românii din Maramureș ce aveau în fruntea lor pe Pintea, Balică, Bucur, Lupu Șandru ș. a. În Apșa-de-Mijloc, una din cele trei comune românești ce fuseseră cedate Cehoslovaciei se păstrează până azi steagul sub care Românii luptaseră pe timpul lui Rakoczy.

În armatele lui Petru-cel-Mare ca și în oștirea „leului nebiruit” drept care trecea Carol al XII-lea, luptară mai multe cete de Români Transnistrienii. În 1707 Petru-cel-Mare primi Români sub steagurile sale ³⁾. Între strelișii din Moscova se găsea și un „Șandro, ce-au fost izbașă de strealeți dinu Rossi, dela Trotuș ⁴⁾. În 20 Ianuarie 1737, generalul Münnich recomandă, și țărița Ana aprobă primirea Românilor în armata rusească, fiindcă Românii în războaiele trecute au slujit cu multă râvnă și s’au bătut foarte bine cu dușmanii ⁵⁾.

După mărturiile lui Daniil Krumann, trăiau în 1708 la Ocea-cov pe lângă Tătari, Turci și Greci și un număr considerabil de Români. Din rândurile acestora și ale conaționalilor lor transnistrienii se vor fi recrutat cetele de Romani pe cari, după mărturia lui Voltaire, hanul tătăresc le puse la dispoziția craiului

¹⁾ I. Neculce, Letop. II. p. 290. An. Acad. Rom., Ist., XXXVIII., p. 770 urm.

²⁾ Histoire des Revolutions de Hongrie, V, La Haye, 1739, pp. 48 și 60.

³⁾ Art. Ist. I. I. p. 83.

⁴⁾ N. Iorga, Studii și Docum., XXI. facsimil.

⁵⁾ Art. Ist. I. I. p. 55.

svedez. Cu acest contingent românesc Carol al XII-lea își întări frontul de luptă la Pultava ¹⁾. Comandantul acestor contingente pare să fi fost faimosul colonel *Sandu Colțea*, care la Pultava căzu prizonier la Ruși și fu transportat în Siberia unde trăi 10 ani în societatea altor prizonieri svedezi în cea mai neagră mizerie. Un raport svedez arată că Sandu Colțea „înaintea altor ostași are merite extraordinare și servicii aduse țării“ ²⁾.

În urma înfrângerii dela Stănilești, Dimitrie-Vodă-Cantemir se retrase cu Petru-cel-Mare în Rusia, după ce făcură un scurt popas la Movilău. Împreună cu Cantemir luară toiașul pribegiei vre'o mie de boeri, slujbași și oameni de rând din Moldova, cari fură așezați în părțile Harcovului. Acolo întemeie Cantemir satul Dimitrovca după numele său. Pentru întreținerea sa și a oamenilor săi, Cantemir primi dela țar 13 sate „pline de pâne și de heleștee, cu pește și cu mori, și bucate, vaci, boi, oi, stupi, odoare ce fuseră confiscate generalului Sidlovski, care căzuse înt'o greșeală“ ³⁾. Aceste sate nu fuseseră însă descălecate de Români, ci ele existau acolo de mai înainte. Iar ceia ce privește pe Moldovenii pribegi, între care se găsea și cronicarul Neculce, aceștia se întoarseră mai apoi în țară, astfel că aportul acestui exhod vremelnic de Moldoveni la sporirea numărului Românilor Transnistrieni n'a fost așa de însemnat precum se crede ⁴⁾.

În urma politicei sale de expansiune, Rusia cuprinsese teritoriul tot mai întins în hotarele sale. Teritoriile acestea însă erau în cea mai mare parte pustii și nelocuite. Pentru a le cultiva și a trage cuvenitul folos din ele, era nevoie de brațe de muncă. Pentru a le obține, guvernul rusesc inaugură o largă politică de colonizare, care în scurtă vreme își arată roadele sale.

Prin acordarea de privilegii și promisiuni de tot felul, guvernul rusesc căută să atragă coloniști în regiunile nou cucerite. O altă cale, poate și mai eficace, pentru a obține coloniști pentru

¹⁾ Voltaire, *Histoire du Charles XII*, p. 178; ed. germ. p. 146. I. Neculce, Letop. II, p. 290. Cfr. *Auszug aus dem Tagesbuche des Prinzen Max Emanuel von Württemberg*, p. 160.

²⁾ Semnalat de D. N. Clotori în *Minerva*, 1912; cfr. N. Iorga, Un ofițer român în armata lui Carol al XII, *An. Ac. Rom.*, Ist., XXX, IV, p. 865 urm.

³⁾ Neculce, Letop. II, p. 335.

⁴⁾ *Anal. Acad. Rom.*, Ist. ser. III. tom. II, p. 242. cfr. *Conv. Lit.* LVI. Nov. 1924, p. 880; *Țara-Noastră*, V. no. 45., p. 1430.

noile ținuturi era cea a expedițiilor răsboinice în țările vecine și îndeosebi în Moldova. Nici când oștirile rusești nu se întorceau din expedițiile lor, fără să aducă cu sine coloniști pentru popularea regiunilor deșarte.

Începutul îl făcu generalul rus Münnich, care în cursul războiului ruso-turc din 1737-1739 ocupă Moldova. Atunci Antonie, mitropolitul Moldovei, îl întâmpină în Iași cu faimoasele cuvinte: „Binecuvîntată să fie intrarea și eșirea ta din Moldova“¹⁾.

La plecarea sa din Moldova, Münnich dădu ordin de a ridica oameni în masă pentru colonizare în Rusia. Un martor ocular, ofițerul Trenck din armata lui Münnich amintește în memoriile sale următoarele: „La plecarea oștirii rusești, toți soldații primiră ordin de a prăda țara și a lua cu sine oameni și vite. În urma acestei porunci *au fost ridicați și duși în Rusia peste o sulă de mii de supuși turci*“²⁾.

Un alt contemporan, cronicarul Neculce, povestește despre aceeași întâmplare că „la purcesul lui Münnich, trimis'au de au robii mulți oameni din ținutul Hotinului și de pe marginea Cernăuților, și i-au trecut cu femei cu copii la Mosc și-i împărția pe oameni ca dobitoacele: unii luau bărbații, alții femeile, alții copiii, și-i vindeau unii la alții fără leac de milă, mai rău decât Tatarii. Și era vreme de iarnă. Bogate și multe lacrimi era, de se auzia glasurile la cer“³⁾. Nici dela furtul de fete nu se putea reține, firește „oarda moschicească“⁴⁾.

Robii acestia ridicați din Moldova erau transportați în Rusia și așezați pe moșiile domnești, mănăstirești și boerești. Cetele mai numeroase formau sate românești în regiunile de dincolo de Bug.

Dar numărul sloboziilor românești de acolo sporia mereu prin așezarea de coloniști români veniți de bună voie, căci agenții ruși de emigrare începură opera lor în Principate.

Ambasadorul danez A. de Saint Saphorin ne spune că din pricina asupririlor turcești, mulți Moldoveni se simțiau nevoiți

¹⁾ Hammer, *Histoire de l'Empire Ottomane*, III, p. 484; cfr. A. D. Xenopol, *Isl. Rom.*, V, p. 83.

²⁾ N. Iorga, *Studii și Docum.*, VI., p. 20, 68 și 70.

³⁾ Letop. II, p. 412.

⁴⁾ N. Iorga, *Docum. Callimachi*, II, p. 585, no. 28.

de a pribegi în *Polonia*, *Rusia* și chiar în Ungaria¹⁾. Pribegii aceștia sporiau numărul Românilor Transbugieni. Emigrările acestea luaseră proporții așa de mari că puseră pe gânduri cercurile conducătoare din Moldova. De aceia Constantin Vodă Cehan-Racoviță puse în 1756 să cerceteze cauza emigrărilor „în toate părțile străine“ unde se află și „Moldoveni foarte mulți“. În scopul acesta „s’au pus la cale de s’au trimis acolo la dâșii ca să vie câțiva dintre dâșii aici să se întrebe să cercetăm lucrul acesta să putem cunoaște adevărul, care s’au și făcut. Și iată au venit aicea doi trei preoți și patru cinci oameni din cei mai de ispravă, și scoțindu-i însuși înaintea domniei mele și a toată boerimea, s’au întrebat să arăte tot adevărul *din ce pricină s’au stricat, s’au dus de aici din pământul Moldovei în părți străine, într’alte țări*, și lângă altele s’au arătat tot temeiul stricăciunii lor, l’au arătat că este din pricina vremelnicii nestări, adecă neștiind și nefiind hotărit ce să dea bir pe an, și această i-au strămutat de s’au dus în țări străine“²⁾.

Din gura acestor reprezentanți ai pribegilor, pe care noi îi socotim a fi fost de dincolo de Nistru, Domnul mai auzi „că pe lângă alte nevoi ce trag acolo, pre mulți i-au întunecat și dela strămoșească lor credință³⁾, alții carii tot își defendiosesc strămoșescul lor rit, însă numai cu numile; din care pricină mai pe multe locuri lipsăsc de n’au nici preuți, unde au și preuți, și n’au biserici, și cei mai mulți în viața lor nici la biserică nu mai merg, și mai toți moartea lor le este fără nici o grijă de gătirea morții, și altele ca de acestea și mai multe, cu lacrimi le-au arătat și le’au jăluit acești de mai sus arătați, ce au venit de acolo înaintea domniei mele și înaintea a toată boerimea divanului nostru“.

Expunerea situației triste în care trăiau pribegii, făcu adâncă impresie asupra Domnului și asupra divanului său care hotărî o serie de ușurări și înlesniri la plata dărilor și la judecată pentru toți aceia cari s’ar întoarce în patrie. Câți dintre pribegi vor fi urmat apelului domnesc, nu se poate ști; se pare însă

¹⁾ N. Iorga, *Stud. și Docum.*, VI, No. 386, 393, 397, 411, 506, 1660, 1685.

²⁾ Uricarul, I, p. 254 urm.

³⁾ Câștigându-i probabil pentru unirea cu biserica catolică.

ca emigrările din țară continuară și după măsurile luate de stăpânire. Dorul de câștig mai mare și mai lesnicios mâna pe oameni cu forța irezistibilă și nici o putere din lume nu-i poate opri în pornirea lor.

Atunci ca și în zilele noastre, agenți de emigrare de tot felul mișunau în toate colțurile țării, indemnând și smomind populația cu promisiuni mari la emigrare în Rusia pravoslavnică. Istoricul rus Kostomarov arată că între 1753—1765, polcovnicul Vasile Lupu zis Zverov a adus din Moldova 1880 de coloniști și i a așezat dincolo de Bug, colonizându-i în văile Ingu-lui și Tașlăcului. Nonile slobozii românești transbugiene primiră o organizație căzacească. Așezările lor erau întărite și se numiau „siciuri” ca și așezările Cazacilor Zaporojeni. Toți bărbații capabili de a purta arma erau organizați în cete sau „roate”, 23 la număr. Regiunea transbugiană cuprinsă de ei, forma un fel de graniță militară contra atacurilor turcești și tătărești. Apărarea acestei granițe era încredințată *Cazacilor de Bug*, cari se recrutau, precum au văzut, și din Români. În 1783 numărul familiilor românești spori la 2000 cu 10.000 suflete, formând 1500 de gospodării cu 15 biserici românești ¹⁾. D. Zamfir Arbore își amintește de a fi auzit în satul Cantacuzinești sau Cantacuzinovca un cântec căzăcesc în care se zice:

„Iak prišli do nas vse voloșini
Vse voloșini, ta vsi horoși
V Kazaki vojn zapisalisia
Z nami pobratalsia”.

adică :

„Au venit la noi Românii,
Toți Români, toți frumoși.
S'au înseris în armata căzăcească
Și s'au înfrățit cu noi” ²⁾.

Din relațiunea lui Kostomarov rezultă deci că coloniștii aduși de polcovnicul Vasile Lupu zis Zverov fuseseră descălicătorii satelor românești de dincolo de Bug. Urmașii acestor descălicători și-au păstrat până astăzi limba și datinile strămoșești. Este vorba de satele Nova Crasnoe, Stefanovca, Constan-

¹⁾ Z. Arbore, Basarabia, p. 121 urm.

†

tinovca, Vosnesensk, Arnautovca, Șerbani, Novaia-Odessa ș. a. care formează o fâșie de colonii românești pe malul stâng al Bugului și în văile Ingului, Tașlăcului, apoi dealungul râurilor Verblusca, Comisarovca, Domotcani și Samotcani.

Sub țărița Caterina propaganda de colonizare se întetă. În 4 Decembrie 1762 apărură primul manifest al Împărătesei prin care se invita lumea la colonizare în regiunile nepopulate din sud-vestul Rusiei. În 22 Iulie 1763 Caterina publică un nou manifest prin care garanta coloniștilor libertatea religioasă, scutirea de dări și armată pentru 30 de ani, acoperirea cheltuielilor de călătorie și chiar autonomie administrativă¹⁾.

Înlesnirile și ușurările aceste ademeniră pe mulți de a-și încerca norocul în Rusia, îndeosebi Germani, Sârbi și Bulgari²⁾. Privilegiile acestea ademeniră și pe mulți Români de a emigra în Rusia transbugiană, pe care o cunoșteau în parte și unde găseau mulți conaționali de ai lor.

Pentru rezolvirea tuturor chestiunilor privitoare la colonizare și la străini în genere, se înființă la Petrograd un serviciu special: „*Epitropia Străinilor*“ în fruntea căreia stătu multă vreme contele Orloff).

Succesul lui Lupu Zverov ademeni și pe alți agenți de colonizare de a-și încerca norocul cu emigranți români. Unul dintre aceștia era polcovnicul Filipovici, care în 1765 încheiase cu Epitropia Străinilor un contract formal ce ni s'a păstrat în marea colecție de legi ale Imperiului Rusesc sub titlul de: „*Regulele pentru colonizarea străinilor ce se aduc de polcovnicul Filipovici și cari trec prin Chiev*“ și prin care polcovnicul se obligase să aducă „oameni liberi din țări străine pentru a-i coloniza în Rusia“.

În scopul acesta Filipovici începu acțiunea sa în Moldova, câștigând pentru planurile sale pe Moldovenii Cucă și Telebuță și pe un oarecare Mihail Constantinov din Iași. Cu ajutorul lui

¹⁾ I. Stach, *Die deutschen Kolonien in Südrussland*, Prischib, 1904; A. Klaus, *Unsere Kolonien*, 1869, rus.) și traducere germană de I. Töws, p. 18 urm.

²⁾ Raportul generalului Barco din Ian. 1774, la D. Werenka, *Bukowina's Aufblühen*, nr. X, p. 70

³⁾ *Complecta Colecțiune de legi ale Imperiului Rusesc*, vol. XVIII, anii 1767—1769.

Cucă și Telebuță, Filipovici adunase un număr considerabil de coloniști „din acel așa numit de ei înșiși popor român“¹⁾.

În vara anului 1765 împuternicitul Cucă cu tovarășii săi, „care neamul lor în genere îl numesc românesc și trăiesc în trei voievodate și anume: Valahia, Moldova și Transilvania“²⁾, adresară Epitropiei Străinilor o cerere, prin care arătau că doresc să se așeze în locurile pustii și slobode dintre Pecersk și Kievul-Vechiu, peste drum dela palatul țarului, pe locul care se cheamă Clov. Ca „locuitori băștinași ce vin din arătatele Principate“, ei cer de asemenea loc pentru construirea unei biserici cu clopotniță, pentru casa preotului, a diaconilor și dascălilor, precum și pentru construirea unei școli, a unei tipografii și a unui magistrat pentru ca așezarea lor să merite de a fi numită: „*Cea dintâi Slobozie Nouă a Românilor*“.

Pentru a nu se pierde însă în oceanul slav, coloniștii români revindeau pentru dânsii o deplină autonomie administrativă. Epitropia Străinilor, admitând cererea lor, li îngădui „a avea un magistrat deosebit și care să-și aleagă din neamul lor numărul corespunzător de oameni destoinici pentru această treaptă și anume în una din slobozile principale, care cu vremea putea fi numită oraș; iar celelalte sate mai mici vor intra sub cârmuirea aceluiaș magistrat“. Pentru pedeapsă corporală și pentru osânda cu moartea însă se va cere totdeauna aprobarea autorităților statului.

Coloniștii români erau liberi de a se îndeletnici și cu negoțul și a alcătui bresle, bucurându-se în toate de privilegiile negustorilor ruși; o reducere de vamă pentru vin, „care în patria noastră se face din struguri de viță și din drojdie“, nu li s'a îngăduit. De asemenea nu găsi aprobarea Epitropiei nici cererea coloniștilor ca magistratul să facă judecata „după obiceiurile românești și în limba română“. În schimb însă li s'a îngăduit să aibă „peete cu semnul țării noastre și anume: la mijloc un cap

1) Compl. Col. de legi ale Imp. Rus., vol. XVIII, No. 12, 836; Cfr. Iustin Frațiman, în Anuarul Soc. Ist. Lit., Chișinău, I, p. 147 urm.

2) Se prea poate ca între emigranți să se fi găsit și Ardeleni, întrucât emigrările din Ardeal, în vremea aceea, din motive religioase și sociale, erau în curs. Cfr. I. Nislor, Emigrările de peste Munți, Anal. Acad. Rom., Ist., XXXVII, p. 857 urm.

de zimbru cu coarne, iar între coarne o stea și mai sus de această stea o coroană cu crucea care va fi sprijinită de câte un leu de ambele părți și leiul să sprijinească coroana cu labele lor cele dinainte și împrejurul acelei peceti să fie însemnat cu slove rusești așa : „**Pecetea Magistratului și a primei Slobozii de Români anul 1766**“¹⁾).

Cererea coloniștilor români de a li se îngădui înființarea unei mănăstiri fu respinsă pe motivul că : „înființarea de mănăstiri este oprită prin manifest și nici uneia din națiunile străine ce se colonizează în Rusia nu se poate da deslegare“. S'a satisfăcut însă cererea Românilor ca biserica lor să fie supusă direct scaunului mitropolitan din Kiev. Candidații de preoție urmau să fie aleși de toată obștea și obligați de a săvârși slujba dumnezească în românește.

Pentru învățătura copiilor în rusește și românește ei cerură dreptul de a deschide o școală și a angaja învățători. Ei mai cerură încuviințarea de „a deschide o tipografie și a tipări în ea felurite cărți bisericești, dar și cărți de științe naturale în limba română, pentru învățătura copiilor și pentru vânzarea lor înlăuntru și în afară de țară, fără nici o plată de vamă“. Până la deschiderea acestei tipografii însă, să se poruncească ca cărțile amintite să se tipărească în limba română la tipografia mănăstirii Pecersca din Kiev și tipografia aceasta să aștepte cu plata până ce cărțile române vor fi vândute“. Epitropia Străinilor din Petrograd îngădui această cerere și puse coloniștilor în vedere și un ajutor în bani.

În adresa lor către Epitropie, împuterniciții Românilor arătară că aveau din neamul lor în Iași pe un anumit Emanuil Constantinov, elevul traducătorului Miroljub și frate drept cu împuternicitul de afaceri al coloniștilor Mihai Constantinov, om învățat în limba elină aplă, în limba greacă veche, în limba românească și cea latină, care li-ar putea fi de ajutor la primele începuturi, nu numai ca îndrumător în viitoarea tipografie, ci și ca învățător pentru copii și ca secretar al obștii. Pentru aceste pricini ei cerură să i-se dea o plată anuală din cancelaria guberniei Kievului și învoirea de a-l înștiința despre toate

¹⁾ Col. de Legi No. 12.836. Frațiman, I. c. p. 160.

acestea, căci dânsul aşteaptă vestea aceasta cu mare nerăbdare. Epitropia fixa pentru Emanuil Constantinov o îndemnizaţie anuală de câte 120 ruble, urmând ca după doi ani, obştea din mijloacele ei sa poarte cheltuiala şcolii şi a dascălului¹⁾.

Cercetările viitoare vor descoperi, probabil, şi alte slobozii româneşti în Rusia, şi ne vor da desluşiri şi asupra soartei celei dintâi slobozii româneşti dela Clov de lângă Kiev. Insuş faptul înjghebării acestei colonii din elemente viguroase din cele trei principate române este şi rămâne de cel mai mare interes.

În nazuinţele lor spre Tarigrad, Moscalii cuprindeau tot mai multe teritorii în hotarele vastului lor imperiu. Cum însă aceste teritorii erau în cea mai mare parte pustii şi nelocuite, noii stăpani aveau nevoie de oameni pentru popularea şi cultivarea nouilor lor achiziţiuni teritoriale. Războiul ruso-turc ce izbucni în urma conflictului de hotar dela Balta (1768), dădu emisarilor ruşi cea mai bună ocazie de a dobândi colonişti pentru regiunile nepopulate.

În cursul războiului oştirile ţariţei Caterina ocupară Moldova şi o ţinură sub ocupaţie până la aşezarea păcii dela Kiuciuk Kainargi (1774). În baza acestui tratat Ruşii îşi statorniciră hotarul ţării lor dealungul Bugului.

Aliniatul 5 din art. XVI al acestui tratat, impuse Turcilor obligaţia de a încuviinţa familia lor, care ar dori să-şi părăsească patria şi să se aşeze aiurea, ieşire liberă din ţară cu tot avutul lor²⁾.

Bazându-se pe dispoziţiunea aceasta, contele Panin concepuse planul de a muta toată populaţiunea Moldovei în Rusia³⁾. Planul lui Panin n'a putut fi dus, fireşte, la îndeplinire. Dar dacă şi întreagă populaţie a Moldovei nu putea fi transplantată în Rusia, atunci cel puţin un număr considerabil de locuitori fură determinaţi de emisarii ruşi de a se expatria. Urmaşul nenorocitului Domn Grigore Ghica, Constantin-Vodă-Moruzi arată că locuitorii părăsiau ţara din cauza stoarcerilor

¹⁾ Compl. Col. de legi, vol. XVIII, No. 12.836; Iustin Fraţiman, l. c. p. 155-157.

²⁾ Acte şi Doc. priv. la Ist. Renaşterei României, I, p. 132.

³⁾ N. Iorga, *Acte şi Fragm.* II, p. 61 urm.; 69, 70 şi 188.

și asupririlor turcești ¹⁾. De acestea se serviau, firește, emisarii ruși pentru a îndupleca populația să emigreze.

Emisarii ruși, travestiți în călugări sau negustori îndemneau populația să fugă în Rusia. Unul dintre acești emisari era un oarecare Tschernocapsas, asupra căruia s'au găsit scrisori dela mai mulți proprietari ruși, amatori de coloniști români pentru moșiile lor ²⁾. Un alt agent de acest fel era un anumit Iancorov, care promitea coloniștilor raiul pe pământul făgăduinței al Rusiei pravoslavnice ³⁾. Propagandă de emigrare nu era restrânsă numai asupra Moldovei, ci ea se făcea pe o scară foarte întinsă în întreg cuprinsul Imperiului Otoman ⁴⁾.

În tratatul dela Kiuciuk-Kainargi, Rusia mai obținu dela Poartă încă și dreptul de a înființa consulate, vice-consulate și agenții în tot cuprinsul Principatelor, servicii care să se bucure de prerogativele diplomatice ale celorlalte state ⁵⁾.

Concesiunea aceasta a fost de cea mai mare importanță pentru realizarea planurilor rusești de colonizare, fiind că îndată după înființarea lor, consulatele rusești din Iași și București se transformară în adevărate agenții de emigrare. Ocupațiunea principală a acestor consulate era dobândirea de coloniști pentru regiunile nepopulate din Rusia.

În Decembrie 1782, consulul rus Laskarov raportă lui Galizin că a petrecut peste două luni la Iași, pentru a împlini formele de reîmpatrierea pentru acei dintre supușii ruși cari în cursul ultimului război s'au așezat în Moldova și cari manifestau dorința de a se reîntoarce în Rusia. Agentul austriac Raicevich, care aduna și el în Principate pe „dezertorii“ austriaci, fiind gelos de succesele colegului său rus, denunță Domnului apucăturile emisarilor rusești. Boerii protestară la Domn contra depopulării țării și acesta promise că va lua măsuri de apărare ⁶⁾.

În April anul următor Raicevich raportează despre noui

¹⁾ Hurmuzaki, *Docum.*, Supl. I, p. 969.

²⁾ Hurmuzaki, *Docum.*, VI, p. 61.

³⁾ Ibid. p. 58; cfr. Xenopol, V, p. 164.

⁴⁾ Zinkeisen, *Gesch. d. Osman. Reiches*, V, p. 932.

⁵⁾ Acte și Doc. priv. la Ist. Ren. Rom., I, p. 130.

⁶⁾ Hurmuzaki, *Docum.*, XIX, No. LVIII a.

transporturi de „dezertori ruși“ care s'ar fi făcut cu autorizația Porții ¹⁾. În Iunie 1783 agentul austriac Oechsner raportează din Iași, că consulul rus trimite zilnic „dezertori“ în Rusia și că numărul acestora se urcă la 600 ²⁾. În Martie 1784 raportează Raicevisch că Rușii continuau cu ridicarea pretențiilor „dezertori“ al căror număr se urcă la cifra de 4000, și că ei ar fi obținut un ferman special dela Poartă pentru a-i putea transporta în Rusia chiar și contra voinței Domnului.

Maiorul rus Salonski veni în Moldova cu însărcinarea specială de a organiza aceste transporturi. El organizează echipe de câte 80—100 de oameni, pe care îi îmbracă din cap până în picioare în haine rusești pentru a face pe membrii Divanului a crede că sânt Ruși. Astfel echipați, bine nutriți și dăruiți cu câte 20 fl., îi face să defileze pe străzile Iașilor, cântând cântece de ale lor. Lumea din Iași și îndeosebi Principele nu era de loc încântat de aceste manifestațiuni, dar n'avea ce face, fiind că ei nu le putea împiedeca. Mulți dintre acești preținși dezertori ruși erau sau Moldoveni, sau căsătoriți „con Donne Moldave“, care făceau tot posibilul pentru a-i împiedica la plecare, dar încercările lor rămâneau zădarnice.

Salonski trimetea agenții săi prin județe pentru a desvolta în libertate agitația lor. Ispravnicii județelor opriau însă pe „dezertori“ de a se prezenta la Iași. Consulul rus protesta la Domn, iar acesta îi răspunse că nu poate face nimic, fără noi deslegări din Constantinopol ³⁾.

Salonski încercă să întindă activitatea sa și asupra Bucovinei. Guvernatorul Bucovinei, generalul Enzenberg, comunică în Iunie 1784 lui Raicevich că consulul rus din Iași reclamă mai mulți „dezertori“, pentru a-i trimite în Crimeea, amenințând pe acei cari din voie bună nu vor da urmare ordinului, că vor fi ridicați cu forța ⁴⁾. Cancelarul Kaunitz rămase rău impresionat de pretențiile Rușilor de a ridica „dezertori“ ruși „nel cordone nostro“ și dădu ordin să nu se satisfacă cererea consulului ru-

¹⁾ Ibid. Hurmuzaki, Docum., no. LXXXII.

²⁾ Ibid. no. XCV.

³⁾ Ibid. XIX, No. CLIV.

⁴⁾ Ibid. no. CLXIX.

sesc, întrucât între Austria și Rusia n'ar exista „alcun cartello per la reciproca restituzione“ ¹⁾).

În Februar 1787 ofițerul Bedeus, care fusese însărcinat cu rădicarea de dezertori austriaci în Principate, scria din Iași că polcovnicul rus trimete un transport de „dezertori“ după altul pentru a-i coloniza în Taurida, unde se primesc toți trântorii, pungașii, hoții și vagabonzii, cari nu mai capătă soldă din momentul când se anunță, ci primesc numai haine de rând la plecare și numai după ce ajung la locul de colonizare, sunt înzestrați cu unelte de gospodărie, cu vite de muncă și cu pământuri din bielșug. Promisiunile acestea au darul de a ademeni la emigrare toate haimanalele. El însă n'au avut acest succes, fiindcă el nu poate face promisiuni așa de ademenitoare ²⁾).

În Iulie 1787 agentul austirac Metzburg raportează lui Kaunitz că a intervenit pe lângă Ipsilante în chestia dezertorilor austriaci, și că a obținut promisiunea pentru viitor că „dezertorii“ austriaci vor fi scutiți în mod tacit de obligațiunea de a se prezenta divanului. Acest favor însă Principele nu-l poate acorda și Rușilor, fiind că este cunoscut, că viceconsulul rusesc caută să câștige oameni de toate națiunile din lume, prin urmare și Moldoveni, și că lui zilnic i se prezintă cazuri de acest fel ³⁾).

În Decemvrie 1786, Domnul Moldovei Alexandru Movrocordat Firaris, fu înlocuit prin Alexandru Ipsilanti ⁴⁾).

Domnul mazilit, care mai înainte petrecuse multă vreme în Petrograd, fugi în Rusia cu mulți boeri și glotași. Aceștia sporiră numărul elementului român de dincolo de Bug. Așezările românești erau acolo așa de numeroase, încât se ventila planul de a le uni într'o provincie autonomă românească și a le pune sub administrația Domnului pribeag. Acest Alexandru Movrocordat Firaris pare să fi fost capul unei conspirațiuni greco-rusești, care cu decenii înaintea Eteriei tindea la restaurarea Imperiului Bizantin cu ajutorul Rusiei pravoslavnice și cu jertfele țărilor noastre ⁵⁾).

¹⁾ Hurmuzaki, Docum., XIX, no. CLXXIII.

²⁾ Ibid. no. CCLI.

³⁾ Ibid., no. CCLXVIII.

⁴⁾ Ibid., no. CCXXXV, p. 255.

⁵⁾ A. D. Xenopol, Ist. Rom., V., p. 269 urm.

Din cele arătate în acest capitol vedem că în măsura în care Rusia își lărgia teritoriul ei spre sud-vest, creștea și râvna ei de a câștiga coloniști pentru nouile achizițiuni teritoriale. Dobândirea de coloniști se făcea prin mijloace silnice cu ocazia expedițiilor militare, dar și prin mijloace pașnice prin smomeli și promisiuni de tot felul. Prin instalarea consulatelor rusești la Iași și București, Rusia dobândi un instrument efectiv pentru realizarea planurilor sale de colonizare. Elementele românești pentru colonizare se recrutau în prima linie din Moldova, dară și din Muntenia și Transilvania, precum se vede din privilegiul acordat coloniștilor români din Clov de lângă Kiev. Emigranții români din epoca aceasta se așează în regiunile de dincolo de Bug, întărind rândurile conaționalilor lor descălicați acolo de mai înainte.

IX

Colonizările românești în Ucraina Hanului.

Nu trecură mai mult de treisprezece ani dela așezarea păcii la Kiuciuk-Kainargi, când pe neașteptate un nou război izbucni între Rûși și Turci. Armatele rusești de sub comanda cneazului Potenkin, împodobit cu laurii încă proaspeți de crud cuceritor al Crimeei, în alianța cu cătanele austriace conduse de principele Osias de Koburg, înaintară în Principate și le ocupă după luptele sângeroase dela Focșani și Mărtinești. Ocupațiunea această, cu nesfârșitul ei convoi de stoarceri, siluiri și nenorociri, ținu din 1787 până ce se așează din nou pacea la Iași în Ianuarie 1792. În virtutea acestui nou tratat Rusia obținu Ucraina-Hanului, astfel că Nistru deveni hotarul dintre Moldova și Imperiul Moscovit.

În timpul acestei ocupațiuni, comandamentele rusești avură de grijă să ridice coloniști în massă pentru regiunile lor pustii, sporite de curând cu Crimeea cucerită dela Tătari¹⁾.

După planul lui Panin, toată populațiunea Moldovei urma să fie mutată dincolo de Nistru, pentru a crea acolo o „*Mol-*

¹⁾ Hurmuzaki, *Docum.*, XIX, no. CCCCLII.

dovă Nouă¹⁾). Rapoartele oficiale rusești se și grăbiră să anunțe că *două treimi din populațiunea Moldovei* s'ar fi și mutat dincolo de Nistru. Chiar atâta mulțime de lume nu va fi trecut ea în Rusia, dar orcât, numărul emigranților va fi fost destul de considerabil.

Pentru a-și asigura însă un neconținut sucurs de populație românească pentru regiunile sale coloniale, guvernul rusesc obținu în tratatul dela Iași o dispoziție prin care se recunoscua locuitorilor Principatelor dreptul, de a se strămuta în Rusia în termen de 14 luni dela ratificarea tratatului²⁾).

Îndată după așezarea păcii, împărăteasa Caterina trimise în 27 Ianuarie 1792 generalului Kahovski, guvernatorul Ekaterinoslavului, un ucaz prin care-l vesti că a găsit de bine să alipească la gubernia administrată de dânsul „teritoriile decurând cucerite dela Turci și așezate între râurile Bug și Nistru“. În vederea „colonizării acestei regiuni cu oamenii ce vin de peste graniță“, împărăteasa porunci ca noua oblastie să fie împărțită în județe și să se aleagă locuri potrivite pentru fundarea de orașe. Atunci s'au fundat orașele Nicolaev, Odessa, Tiraspol ș. a. „Să luați cele mai serioase măsuri, porunci Caterina, ca țara dintre Prut și Nistru să fie în cel mai scurt timp colonizată, formându-se *loturi pentru slobozii de stat cât și pentru slobozii boerești*“. Generalul va avea de grijă să oblige pe toți acei ce vor primi aceste loturi, să le colonizeze în cea mai scurtă vreme. Arnăuții și Volontirii lui Potemkin să fie preferiți la colonizare înaintea tuturilor celorlalți. În ucaz se mai zice apriat că „*Boerii Moldoveni cari de bună voie și cu mare osârdie s'au făcut supuși ruși, merită a primi în dar pământ și moșii*“. Lemnul necesar pentru construcția caselor urma să se aducă din Moldova³⁾).

Noua „oblastie a Oceacovului“ fu împărțită în patru județe cu centrele Ananiev, Tiraspol, Odessa și Nicolaev. Centrele aceste orașenești fură construite numai atunci. Planul de organizație administrativă al noului ținut ni s'a păstrat în „Izvodul celor

¹⁾ Iorga, *Acte și Fragm.* II, p. 339 și 341.

²⁾ Act. și Docum. priv. la Ist. Ren. Rom. I., p. 221.

³⁾ Mem. Soc. Ist. și Ant., II., p. 770.

patru județe, care formează oblastia decurând dobândită dela Poarta Olomzană¹⁾.

În Izvodul acesta găsim ca proprietari de moșii pe următorii boeri români: Ion și Nicolae Cantacuzino cu 24.000 desetine de pământ, T. Rosetti, fostul Domn, cu 12.000 desetine, Ilie Catargiu cu 12.000 des., Sava Badiul cu 5000 des., Scarlat Sturdza cu 12.000 des., Cristea Manuil cu 6000 des., Ion Măcărescu cu 6000 des., Dimitrie Cucu cu 6000 des., Matei Cantacuzino cu 10.500 des., Ion Boian cu 3000 des., Teodor Măcărăscu cu 6000 des., Ion Iliescu cu 3000 des., Teodor Sabău cu 4500 des., Manuil Saul cu 3000 des., Ion Cananău cu 6000 des., George Crăciun cu 4500 des., Anton Pascal cu 3000 des., Pintilei Hagilă cu 3000 des., Ilie Englazichie cu 1500 des., Vasile Săcară cu 3000 des., Grigore Diul-Oglu cu 6000 des., Ion Nicoriță cu 4500 des., Margarit Deperadovici cu 4500 des., Ruxanda Exaporita cu 3000 des., Alexandru Ghenadie cu 6000 des., Petru Iancu cu 1500 des., Ieremia Solescu cu 1500 des., Vasile Dodon cu 1500 des., Roman Zmuncilă cu 1500 des., Grigore Barcariu cu 1500 des., Exaporitul Visternicul cu 4500 des., Portăreasa Ruxanda Exaporita cu 3000 des., Grigore Boșneac cu 3000 des., Teodor Romănescu cu 1500 des., Maximilian Torungea cu 1500 des., Mihail Sturdza cu 4000 desetine.

Skalkovski completează izvodul de mai sus cu următorii boeri: Deleanu Cantacuzino cu 50.730 des., Scarlat Sturdza²⁾ cu 12.000 des., Brigadirul Catargi cu 24.000 des., Filodor cu 4700 des., Emanuil Balș cu 18.763 des., Gaius cu 12.250 des., Maiorul Remare cu 12.200 des., Colonelul Ramadan cu 12.377 des., Măcărescu cu 17.850 des., Cucă cu 6050 des., Curta cu 4700 des., Gramatini cu 6000 des., Cristici cu 11.160 des., Colonelul Chesoglu (Kes-Oglu) cu 14.090 des., Stanilevici cu 7655 des., Loc.-Colonelul Curt cu 4700 des., Exaporitul cu 4620 des. și Portăreasa Ruxandra lui Exaporitul cu 4600 desetine³⁾.

Numai din aceste două izvoade, care de bună seamă nu

¹⁾ Ibid. IX, p. 319—331, tradusă și publicată de Iustin Frațiman, in An. Soc. Ist. Lit., I, p. 28—42.

²⁾ Guvernatorul de mai târziu al Basarabiei.

³⁾ Apolon Skalkovski, *Hronologicescoe obrazovanie istorii Novorosiiskogo Kraia*, 1730—1825, Odessa, 1838, vol. II, anexa 2. Cfr. Frațiman, I. c.

sunt complete, rezultă că boerii moldoveni primiră 377.445 de *desetine* de pământ în noua oblastie rusească dintre Nistru și Bug. Este mai mult ca sigur că numărul Românilor împroprietăriți dincolo de Nistru era cu mult mai mare ca cel arătat în cele două izvoade.

Unii dintre boerii împroprietăriți primiră grade militare și civile în administrația rusească. În Noemvrie 1792 țărița trimise generalului Kahovski registrul boerilor din Principate cari primiseră funcțiuni civile și militare în Rusia, cu ordinul de a-i împroprietări în noua oblastie.

Grade în armata rusă primiră următorii Români și anume: Nicolae Carp(ov) pod-polcovnic, Ion Cananău și Margarit Depreradovici, maiori; Nicolae Diaurov, Ștefan Belcin, Dim. Ciolac, Cristofor Saidji și Nic. Stanilevici, căpitani; Ion Seneca, Andrei Crușevan, Ion Nebescu, Ion Dragodie, Toader Sabău, Vasile Done, Cristofor Zotu, Manuilă Cademici, Dim. Manuil, Nicolae Cecherulea, Anastasie Dimitrie, Manuilă Saul și Ion Boian, porucici.

Grade de asesori de colegiu primiră Ioniță Măcărăscu, Teodor Pomană, Dim. Cucu și Const. Calafat.

Gradul de sftnici titulari s'a recunoscut următorilor Români: Panaiodoros Păun, Const. Exaporit, Andrei Salbin, Dimitrie Boneca, Petru Ochincă, Manolachi Eni, Cristofor Armanu, Grigore Ghioli-Oglu, Mănuilă Gheorghief, Ion Chesco, Gheorghe Sava, Matei Tostobuza, Anastasie Rango și Const. Lamprose¹⁾.

Boerii români împroprietăriți în oblastia Oceacovului, se siliră să colonizeze pământurile dăruite în timpul cel mai scurt. Aceasta era una din condițiile ce li se impuse la împroprietărire. Împlinirea ei era totodată și în interesul lor, căci moșiile ca să fie productive trebuiau să fie cultivate și muncite. Din cauza aceasta nouii proprietari se grăbiră să aducă coloniști din Moldova pentru popularea moșiilor transnistriene. Și ei îi aduceau în mare parte de pe vechile lor proprietăți din Moldova. Cu foști vecini de ai lor de dincoace de Prut vor fi înființat frații Ion și Nicolae Cantacuzino satul Cantacuzinești sau

p. 43 urm. și Șt. Berechet, *Spicuitor în ogor vecin*. Anul I, Fasc. 1—3 București, 1920, p. 59—61. În anexă se reproduce o hartă a oblastiei Oceacovului din 1796. Cfr. Casso, *Rusia la Dunăre*, p. 197.

¹⁾ Mem. Soc. de Ist. și Antich. din Odessa, II, p. 666.

Cantacuzinovca de pe malul drept al Bugului. Satul Catargi din aceeaș regiune va fi fost și el descălicat de Moldoveni de ai noștri.

Silințele particulare ale Românilor împroprietăriți găsiră o deosebită solitudine din partea guvernului rus. Agențiile rusești din Principate continuau cu succes opera lor de smomire și persuaziune pentru emigrare. Din cauza iperzelului agenților de emigrare se iscară grave neînțelegeri între Domnul Moldovei și consulul rusesc ¹⁾. În 1794 Rușii căutară să obțină un nou ferman în chestia „dezertorilor“ ²⁾. În lunie 1796 agentul austriac din Iași raportează guvernului său că Rușii n'au nevoie de subofițeri pentru descoperirea „dezertorilor“, fiind că sute de familii se anunță de bună voie la consulatul rusesc pentru emigrare ³⁾. Consulul rusesc primi un nou ferman dela Poartă pentru ridicarea „dezertorilor“, care urma să se facă prin organele administrative ale țării și nu prin agenții ruși ⁴⁾. Un raport consular francez din Iași arată că aproape 4000 de oameni cu stare și cădere primiră protecțiunea consulatului rusesc. Ajungea ca un Român să călătorească la frontiera Rusiei sau să cumpere acolo pământ ca să obțină pașaport rusesc și să între sub protecția rusească ⁵⁾. Aceștia emigrau apoi ca supuși ruși, treceau Nistrul și colonizau vastele regiuni de acolo. Pe această cale s'a populat cu Români vastele regiuni transnistriene.

Rezultatul acestei intenze colonizări românești se vede foarte clar dintr'o descriere amănunțită a satelor și bisericilor de dincolo de Nistru, pe care o datorim arhiepiscopului Gavriil. Majoritatea populațiunii din noua oblastie o constituiau Românii încă din vremea oblăduirii tătărești. Iată și numele localităților în care arhiepiscopul Gavriil găsi o populațiune românească: Doroțcoe, Delicova, Ananiev, Ciornâi-Tașlâc, Caraganovca, Pesciani-Brod, Iasca, Platâi-Tașlâc, Suhoi-Tașlâc, Speia, Târnauca,

¹⁾ Harmuzaki, Docum. XIX, no. CCCCLII; cfr. no. 591.

²⁾ Ibid. no. DCCVIII.

³⁾ Ibid. no. DCCXXV.

⁴⁾ Ibid. no. DCCXXXIII.

⁵⁾ Ibid. XVI, no. 1613, p. 666. Despre coloniile grecești, sârbești, bulgare și germane, cfr. Hurmuzaki, *Docum.*, XVI, no. 1765, 1769, 1777, 1783, 1798 și 2074, pp. 861, 865, 871, 876, 969, 1119.

Goeni, Calaglia, Ovidiopol, Grădinița, Roghi, Pașitel, Corotcoe, Valea-Huțului, Caspero-Nicolaevca, Remerovca, Doi-Bani, Bîrzula, Mălăești, Glinoaea, Nezavertailovca, Andreevca, Cantacuzinovca, Osipovca, Teia, Hârjova, Tașin, Buzinovca, Nicolaevca, Baital, Bogoslavca, Tiraspol, Brașovanovca, Perișor, Moldovanca, Tașlăc, Gorievca, Alexandrovca ș. a.¹⁾).

Intr'o consemnare a protopopului român Ivanov din 1793 găsim încă următoarele sate românești: Suclea, Caracaș și Golocovca²⁾).

Din cele 67 de comune parohiale arătate de mitropolitul Gavriil, 49 erau locuite exclusiv sau în parte de Români. Din statistica aceasta reese clar cât de numeros și puternic era elementul românesc între Nistru și Bug pe vremea aceia. Unii dintre acești Români sălășluiau acolo încă din vremurile bătrâne, alții s'au așezat acolo după anexarea rusească. Datele acestea ale oficialității rusești servesc de cea mai bună dovadă pentru romanitatea acestei regiuni.

Actul de împărțire a Poloniei din 1793 asigură Rusiei stăpânirea asupra Podoliei, astfel că cu acest an toți Românii Transnistrienii ajunseră sub oblăduirea rusească.

În 1806 izbucni din nou războiul între Ruși și Turci. Principatele Române ajunseră iarăș sub stăpânirea rusească. Agenții de emigrare putură desvolta opera lor de smomeală nestingheriți de nimeni. Și mulți Români trecură atunci Nistrul pentru a se așeza acolo³⁾.

În tratatul de pace din București (1812) Rușii reținură pentru dânsii partea Moldovei dintre Prut și Nistru. Prin anexarea acestei provincii eminentemente românești, elementul românesc transnistrian primi o nouă cheazășie pentru conservarea naționalității sale.

Nistrul încetă pentru un secol de a fi apă de hotar între Moldova și Rusia. Aceasta nu împiedecă însă pe Românii de dincoace și de dincolo de noul hotar de a se simți acelaș neam, strâns unit și încheșat prin amintirile aceluiaș trecut și

¹⁾ An. Soc. de Ist. și Ant. II, p. 140—210; cfr. I. Frațiman, l. c. p. 56—58.

²⁾ I. Frațiman, l. c. p. 56—58.

³⁾ Hurmuzaki, *Docum.*, XVI, no. 1613, p. 666; no. 1765, p. 64; no. 1769, p. 865; no. 1777, p. 871; no. 1783, p. 876; no. 1898, p. 969.

prin aceleași nădejdi și aspirațiuni în viitor. În 27 Martie 1917 Basarabia se reunește cu Moldova, încorporată și ea în hotarele largi ale aceleiași patrii române. Atunci Românii Transnistrienii, prin glasul delegatului lor puseră întrebarea: „Dar pe noi cui ne lăsați?” Această era cea mai elocventă dovadă că ei se simțeau una cu întreg neamul românesc. Și un neam cu conștiința națională deșteptată și vie nu se pierde.

Din cele arătate mai sus, rezultă deci că răspândirea elementului românesc dincolo de Nistru a început foarte timpuriu, încă din secolul al XV-lea, când Românii începură să treacă Nistrul, ca negustori, ca mercenari, ca prizonieri de război, ca priebegi politici și ca emigranți. Ei erau mânați pe calea priebegiei de felurite neajunsuri și nevoi. Emigrările acestea din motive politice și sociale, se întetiră mai ales în secolul al XVI-lea și XVII-lea, când elementele românești se găseau în armatele polone și rusești și când o serie de sate românești luară ființă dincolo de Nistru. Cohortele Dacilor Transnistrienii luptau alături de Cazaci la Liov, și însoțeau steagurile biruitoare ale lui Sobieski pe îndepărtatele câmpii de luptă, ajungând până sub zidurile Vienei. Două companii de Români veniră de dincolo de Nistru, trimise de starostele Kievului ca să întărească rezistența lui Rakoczy contra imperialilor.

Unirea Ucrainei cu Moldova sub acelaș domnitor, pe vremea lui Duca-Vodă, înlesni mult comunicația între Românii de dincoace și dincolo de Nistru. *Uniunea personală* a regiunilor transnistriene cu Moldova contribuie mult la restabilirea legăturilor culturale și sufletești între cei emigrați și cei rămași acasă.

În veacul al 18-lea începu Petru-cel-Mare de a-și pune în aplicare planurile sale politice cari năzuiau spre Țarigradul vișelor rusești. După fiecare campanie contra Turcilor, Rușii cuprindeau regiuni întinse și puțin populate, apropiindu-se tot mai mult de hotarele Moldovei. Pentru popularea acestor olaturi luate dela Tătari, Rusia avea nevoie de coloniști, pe care îi aducea de unde îi găsea. Toate mijloacele de persuasiune și ademeniri fură puse în mișcare pentru a determina pe Români să emigreze în Rusia-Nouă. Münnich și după dânsul ceilalți comandanți ruși ridicau Moldovenii în masă și-i trimeteau dincolo de Nistru pentru împopularea acelor ținuturi. Generalul Panin se

gândia să transplante toată populația Moldovei dincolo de Nistru pentru a crea acolo o „*Moldovă Nouă*“. Dar planurile acestea fură zădărnice de dragostea Românului pentru țărna strămoșească în care odihnesc osămintele strămoșilor săi. Pentru cei ce de bună voe nu voiau să plece, agenții ruși de emigrare găsisiau mijloce suficiente pentru a-i constrânge și a-i ademeni. Răpirea Basarabiei românești și alipirea ei la Imperiul Rusesc contribuî într'o măsură foarte largă la păstrarea naționalității Românilor Transnistrienii.

X.

Organizația bisericească la Românii Transnistrienii.

Având în vedere condițiunile neprielnice în care Românii Transnistrienii au trăit și s'au dezvoltat, nu ne putem aștepta la cine știe ce mare manifestație culturală din partea lor. Cu toate acestea ei și-au păstrat limba și credința strămoșească. Cei din Podolia și Ucraina erau supuși în cele bisericești eparhiilor ortodoxe de acolo. Cei de sub stăpânirea tătărească rămaseră însă multă vreme în vechea legătură bisericească cu Moldova, patria lor de origină. Dela o bucată de vreme însă Turcii nu mai îngăduiau ca credincioșii ortodocși din regiunile supuse direct dominațiunei lor, să asculte de chiriarhii Moldovei autonome. Din considerațiunile acestea s'a înființat pe la sfârșitul veacului al XVI-lea o nouă eparhie ortodoxă numită a *Proilaviei* sau Brăilei, care cuprindea pe credincioșii din raialele turcești Brăila, Ismail, Chilia, Cetatea-Albă și Tighina, precum și pe cei din olaturile tătărești ale Bugeacului și Oceacovului. După toată probabilitatea, această eparhie s'a înființat deodată cu episcopia Hușilor pe la 1595 ¹⁾).

În urma luptelor și frământărilor interne de pe vremea lui Cantemir-Mârza, noua eparhie decăzu cu totul și fu reînființată în 1639 prin stăruința patriarhului Chiril al Constantinopolului. După această dată episcopia Proilaviei se pomenește tot mai des, păstrându-se și numele unor chiriarhi ai acestei episcopii ²⁾).

¹⁾ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 129 urm.

²⁾ Melchisedec, *Cronica Hușului*, I. p. 312 urm. Cfr. Iust. Frațiman, *Mitropolia de Braila sau de Proilavia*, în *Buletinul Soc. Ist. Lit. „B. P. Hasdeu“ din Chișinău*, I. p. 5 urm.

În 1715 se iscă o ceartă între Jorest, episcopul de Huși și Ioanichie al Proilaviei. Episcopul Ioanichie se plânse Domnului Nicolae Movrocordat, ca episcopul Hușilor se amestecă fără nici un drept în jurisdicția eparhiei sale, hirotonind preoți pentru targul Dubăsari și pentru satele Sultan-Chișlași și Musait-Chișlași. Diferendul ajunsese înaintea divanului domnesc, care hotărî ca Dubăsarii, situați dincolo de hotarul țării, să rămână sub jurisdicțiunea Proilaviei, iar satele Sultan-Chișlași și Musait-Chișlași să continue a aparține eparhiei Hușilor, ca niște localități ce sunt așezate în cuprinsul graniței Moldovei ¹⁾. Dubăsarii erau centrul administrației bisericești locale și sediul unui protopopiat. În calitate de protopop al Dubăsarilor jucă mai apoi Mihail Ștrilbițchi un rol însemnat.

Unul din urmașii lui Ioanichie era pe la 1765 Daniil „*Mitropolit al Proilaviei, Tomarovei, Hotinului, al țărmurilor Dunării și Nistrului și al Ucrainei-Hanului*“. De la dânsul s’au păstrat trei gramote de hirotonie în limba moldovenească pe care le cunoaștem în traducerea rusească a lui Lebedințev ²⁾. Cu binecuvântarea aceluiaș Daniil s’au sfințit bisericile din Malovata, Doroțcoe, Mahala, Pogrebu, și Dencov, situate toate în olatul Oceacovului. Într’o gramotă din Tighina din Februarie 1769 Daniil semnează: „*Mitropolitul Proilaviei, al Tomarovei, al Hotinului, al tuturor marginilor Dunărei și ale Nistrului și al întregii Basarabii și al Ucrainei*“ ³⁾. Sub Basarabia se înțelegea atunci numai olatul tătăresc al Bugeacului. Episcopul Daniil, povățuitorul Românilor Transnistrieni, muri în 1771, tocmai într’o vreme, când armatele rusești ocupau Principatele. Folosindu-se de această împrejurare, Gavriil, Mitropolitul Moldovei, revendică drepturile mitropoliei sale asupra eparhiei Proilaviei, care, „*socotindu-se dintru început a fi din hotarul pământului și din pa-*

¹⁾ Melchisedec, I. c. și Frațiman, I. c. p. 9.

²⁾ A. G. Lebedințev, *Ucraina-Hanului*, retipărită în *Memoriile Societății Istorice și de Antichități din Odessa*, vol. XXXI. p. 1 urm. Lucrarea lui Lebedințev cuprinde gramote de hirotonie și alte materialuri foarte însemnate privitoare la istoria regiunii dintre Nistru și Bug. Cfr. Iustin Frațiman, *Administrarea bisericească la Românii transnistrieni*, în *Buletinul Soc. Ist. Lit. B. P. Hasdeu*, vol. I. Chișinău, 1921. Ar. Stadnițchi, *Eparhia Proilavo-Ismailului*, în *Revista Soc. Istorico-Arheol. Bisericești din Chișinău*, XIV, p. 23 urm.

tria Moldovei“. Drept aceea el prin epistola pastorală din 10 Ianuarie 1771 însărcină pe Kir Inochentie, episcopul Hușilor, cu conducerea eparhiei Proilaviei, „ca să păstorească cu privighiere și cu toată osârdia atât partea bisericească, cât și partea politicească“¹⁾. Astfel Românii Transnistrienii ajunseră sub păstoria episcopului de Huși. Numai în Aprilie 1773 feldmareșalul Romiantzov luă act de cuprinsul scrisorilor pastorale din Iași și din București „până ce se va face hotărâre dela marea stăpânire“²⁾. Cu toată împotrivirea patriarhului, care după moartea lui Daniil rânduiește episcop al Proilaviei pe Ioachim, păstoria efectivă a episcopului Inochentie de Huși asupra credincioșilor din Ucraina-Hanului se menține încă un timp oareșcare. Așa eliberă Inochentie în Martie 1775 o „gramată de duhovnicie“ preotului Teodor Chirilov, pentru parohia din Iasinova lângă Balta³⁾. În Iulie 1780 episcopul Inochentie dădu preotului Chirilov binecuvântarea de-ași căuta altă parohie în Rusia-Nouă zicând: „Facem știut despre acest preot cu numele Teodor Chirilov pe care noi l'am hirotonit pentru satul Iasinova din stăpânirea Hanului la Balta fiind că s'a întâmplat ca oștile rusești ce se întorceau în Patria lor după războiul între Rusia și Turcia să ia cu dănele în 22 Aprilie 1774 și pe parohienii preotului Chirilov; pentru aceasta noi am judecat să-i dăm lui blagoslovenie arhierească, unde dânsul își va găsi sat, adevărat parohie și i-am dat drumul în Rusia-Nouă“⁴⁾. Acesta pare să fi fost ultimul act de păstorie în Ucraina-Hanului al episcopului Inochentie.

Între timp însă rivalul său Ioachim „omul patriarhului din Constantinopol“ își exercită cu toată râvna misiunea sa de arhi-pastor în Ucraina-Hanului. În 1773 el dădu binecuvântarea pentru clădirea bisericii din Butur. În 1776 el petrecea în Balta, unde hirotoni pe Gherasim Tesovski în preot la biserica Sf. Nicolae de acolo. În anii următori îl întâlnim în satele Ilia, Valea-Huțului, Malovată și Mahala, făcând vizitație canonică, așezând preoți și propoveduind cuvântul lui Dumnezeu⁵⁾.

1) Melchisedec, o. c., p. 312 urm.

2) Frațiman, l. c., p. 14.

3) Frațiman, l. c., p. 14.

4) Frațiman, l. c., p. 18.

5) Ibid. p. 19.

Rivalitatea între Ioanichie și Inochentie și între urmașul acestuia Chiril, care în 1792 trăia în Dubăsari în cea mai mare mizerie¹⁾, înecă definitiv în 1792, când în urma tratatului de pace dela Iași, Ucraina-Hanului fu încorporată imperiului rusesc.

Încă în timpul războiului ruso-turc din 1787, când armatele rusești invadau din nou Principatele, arhipăstoria olatului dela Occacov trecu asupra lui Ambrosie Serebrenicov, arhiepiscopul Ecaterinoslavului, care îndeplinea pe vremea ocupației rusești și funcțiunea de vicar al mitropoliei Moldovei (1788—1792²⁾). La indemnul acestuia s'a înființat în 1791 eparhia Cetății-Albe și a Nistrului pentru arhireul Gavriil Bănulescu, care avea să păstorească pe ambele maluri ale Nistrului.

Îndată însă, ce în baza tratatului dela Iași, Nistrul deveni hotar între Rusia și Moldova, și Ucraina-Hanului fu încorporată împărăției țarului, Potemkin își schimbă planul cu privire la noua organizație bisericească. În locul eparhiei Cetății-Albe și Benderului, dânsul preconiza planul înființării unei eparhii care să cuprindă pe credincioșii din orașele și satele dintre Bug și Nistru până la Marea Neagră pentru că „în acele orașe și sate trăiesc pe lângă Cionomorfi și Moldoveni și Poloni așezați acolo“³⁾. Și aceasta pentru motivul ca această regiune de hotar să aibă o putere de atracțiune și ademenire pentru cei „de dincolo de hotar“ ce ar dori să se așeze acolo. Insușindu-și vederile lui Potemkin, arhiepiscopul Ambrosie propuse ca noua eparhie să fie numită „Episcopia Oceacovului și Dubăsarelor“⁴⁾. Potemkin avea în vedere pentru ocuparea postului de episcop-vicar în părțile acelea pe ruda sa arhimandritul Iov, care era „om blând și cucernic și cunoștea limba moldovenească și cea polonă“⁵⁾. Și aceasta cu atât mai vărtos, cu cât Gavriil Bănulescu fuse ales în 1792 mitropolit al Moldovei. Deci *Potemkin și Ambrosie recunosc că între Bug și Nistru locuiau Români și că pentru arhipăstorul acestei regiuni se cerea cunoașterea limbii românești.*

¹⁾ Frațiman, I. c., p. 21.

²⁾ Ibid. I. c., p. 22.

³⁾ Mem. Soc. Ist. Arh. din Odessa, IX., p. 291.

⁴⁾ Ibid., pag. 291.

⁵⁾ Ibid., p. 292 urm.

Tot el se purtase cu gândul de a da acestor regiuni mărginașe o organizație cât se poate mai bună, pentru ca ea să ademenească pe Moldoveni de a se așeza acolo. Dar planul lui Potemkin n'a mai fost adus la îndeplinire. O episcopie specială pentru fosta Ucraină a Hanului nu s'a mai înființat, ci credincioșii din această nouă achiziție teritorială a țarului rămaseră sub arhipăstoria Ekaterinoslavului, înjghebându-se doară la Dubăsari o decasterie duhovnicească cu un protopop sau blagocin în frunte după obiceiul rusesc. Acestei dicasterii erau supuse cele patru protopopii sau blagocinii. În capul dicasteriei se găsia un oarecare Filoftei Vladevici, căruia în 1793 îi urmă protoiereul Ion Glijinski. În 1798 sediul dicasteriei se mută dela Dubăsari la Tiraspol, noua capitală a județului cu acelaș nume¹⁾. Alipirea aceasta la metropolia Ecaterinoslavului n'a fost defavorabilă Românilor din oblastia Oceacovului, fiind că înfrunte acestei mitropolii se găsia între anii 1793—1799 fostul vicar al mitropoliei Moldovei, Gavriil Bănulescu, care arăta multă pricepere pentru nevoile culturale și sufletești ale conaționalilor săi români. În 1799 Gavril fu chemat la arhipăstoria Chievului, iar urmașul său pe scaunul arhiepiscopal dela Ekaterinoslav continuă până 1810 să păstorească regiunea dintre Nistru și Bug.

După acest an credincioși din oblastia Oceacovului trecură sub jurisdeecțiunea bisericească a noi înființatei arhiepiscopii a Chișinăului și Hotinului. Mitropolitul Gavril Bănulescu ajunsese din nou povătuitorul sufletesc al Românilor Transnistrieni, care se uniră astfel, măcar în ceia ce privește biserica, cu frații lor din Basarabia răpită. Unirea aceasta nu înseamnă numai o întregire fericită a eparhiei basarabene, ci ea, după constatarea mitropolitului Gavriil, era spre mulțumirea locuitorilor „fiind că stepele Oceacovului ca și Basarabia erau locuite de *Români, Greci, Bulgari* precum și de coloniști de diferite națiuni, iar *Ruși erau foarte puțini*“²⁾. Legătura aceasta bisericească a dăinuit și după moartea mitropolitului Gavriil până la 1837, când pentru credincioșii de dincolo de Nistru se înființă eparhia Hersonului și Tauridei cu reședința în Odessa. Numai atunci se

¹⁾ Cf. I. Frațiman, l. c. p. 45—46.

²⁾ Revista Soc. Ist. Arhiol. Biser. din Chișinău, IX, p. 17.

desfăcură legăturile bisericești ce unia pe Moldovenii de pe ambele maluri ale Nistrului.

XI.

Viața economică și culturală.

Elementul românesc transnistrian s'a alcătuit din coloniștii și pribegii ce fuseseră mânați de diferite nevoi dincolo de Nistru. Ocupația lor principală a rămas, ca și în țara lor de obârșie agricultura și prăsila vitelor.

Zice cântecul popular transnistrian :

„Bădița tot ara,
Iar lelița boronea,
Apoi badea sămăna
Și grâu mândru răsăria“.

În altă colindă tot de acolo se zice :

„Doare-mă Doamne mânila,
Mânila și spatele,
De boi tineri juguind
De cai tretini învățându-i“ ¹⁾.

Pământurile erau largi și destul de productive, astfel că aceste îndeletniciri asigurau bunăstarea locuitorilor. Meșteșugul răboiului și cărăușia erau izvoare de câștig pentru cei mai curajoși și întreprinzători dintre ei. De aceia și cântecul popular arată că :

„Dela Nistru până'n Crâm
Din Bugeac și până'n mare
Sunt tocmai patru hotare“ ²⁾.

Așa numiții *Cazacii* întrețineau un viu și rentabil negoț cu Polonia și cu părțile cazăcești.

Viața economică românească primi un puternic avânt pe vremea lui Duca-Vodă. Dela Țigănauca pe Nistru, unde domnul Moldovei și Ucrainei își durase „case domnești cu beciuri de piatră“, până în Bug, se întindeau posesiunile sale cu „stupi, vaci, oi, pluguri de boi pe la toate târgurile de cea parte de

¹⁾ T. T. Burada, Con. Lit. XVII, p. 287.

²⁾ Cântecul lui Ghelea, Z. Arbore, Basarabia, p. 197.

Nistru, velnițe de horilcă, de bere și de altele¹⁾. Nistrul devine o apă românească și plugul moldovenesc trăgea brazda civilizației dela Nistru până la Bug și chiar dincolo de acel fluviu. Prisosul de viață economică a Moldovei se revărsa cu îmbielșugare asupra regiunilor transnistriene.

Vestite au rămas până în ziua de astăzi fermele și lăptăriile românești din jurul orașului Ananiev.

Românii Transnistrieni cultivă cu predilecție grâu, orz și porumb; ei sunt grădinari vestiți. Ei au introdus în regiunile transnistriene cultura viei. În jurul caselor lor se găsesc pomete bogate. Românul nu poate trăi fără umbra recoritoare a arborilor cultivați de dânsul.

Românii Transnistrieni se bucură de o bună stare materială. Fiecare gospodar cultiva 5—6 desetine de pământ. Ei sunt vestiți crescători de cai de care se folosesc la tracțiune.

În regiunile industriale din gubernia Ecaterinoslavului Românii sunt minieri căutați. În Odessa, Herson, Cremenciuc etc. Românii găsesc ocupație ca muncitori de porturi și de docuri. În jurul Ananievului Românii se îndeletnicesc cu țesutul pânzeturilor pentru nevoile sătenilor.

În părțile Nistrului casele românești sunt construite din piatră; în alte locuri din lemn sau din cărămizi de lut ca și la noi în regiunile lipsite de pădure. Casele lor sunt construite după tipul caselor moldovenești cu cerdac și cu prispă împrejur. Fereștile din afară sunt încadrate în ornamente de diferite culori. Țăranca își face singură lucrurile de care are nevoie în casă. În interiorul casei se găsește așezat tradiționalul „cuptoriu“, apoi lăți acoperite cu lăicere și țoluri și cu ladă de zestre la căpătâiul patului. La grindă și după icoane se văd mănunchiuri de vâzdoage, de busuioc și calapăr. Vechiul port moldovenesc a cam ieșit din uz. În unele părți femeile poartă încă „meneștergură“ pe cap ca în unele părți din Bucovina și Basarabia. Flăcâii mai poartă pe ici pe colo flori la pălărie²⁾.

Românii Transnistrieni sunt de statură mijlocie și bine făcuți. Femeile sunt frumoase ca și Moldovencile noastre. Ei sunt

¹⁾ L. Costin, Letop., II, p. 22.

²⁾ T. T. Burada, I. c. p. 285.

soldați buni și serviau de obicei la cavalerie sau la gardă. Au un caracter firm, sunt curajoși și plini de energie, însușiri moștenite dela vechii descălicători, cari avură curajul de a-și părăsi vatra părintească pentru a începe o viață nouă în regiuni îndepărtate¹⁾.

Românii Transnistrienii și-au păstrat limba, portul și obiceiurile strămoșești. Ei asimilează pe Rutenii așezați între ei și intră rar în legături matrimoniale cu alte neamuri. Neobositul Teodor T. Burada, care în 1883 vizitase aceste regiuni, găsi la Transnistrienii aceleași datini, obiceiuri și credințe ca și la Moldovenii de dincoace de Prut și Nistru. Veselie la nunți cu tradiționalii pețitori și conacari, și cu duiosul: „Taci mireasă nu mai plânge“; la înmormântări bocete și aruncarea cu țărină peste sicriu; colinde cu plugușorul de Sf. Vasile; colinda cu florile dalbe și cu Ler-Doamne la Crăciun. Cântecelor lor încep cu „frunză verde“ și jocurile sunt hora, brâul, corabiasca ș. a. Și Transnistrienii cred în strigoi, în descânțece, în vrăji și farmece. Poveștile lor ca și ale noastre amintesc de Feți-Frumoși în luptă cu zmei și cu balauri pentru izbăvirea Cosânzenei. Până și măsurile ca ocă, demerlie, baniță și miertic s’au păstrat la ei ca și la noi. Limba vorbită de ei arată aceleași fenomene dialectale ca și limba vorbită dincoace de Nistru și cu caracteristicile abreviațiuni: „Măi Ghio, măi Vasi, măi Ioă“ în loc de măi Gheorghe, măi Vasile, măi Ioane²⁾. Ciobanii încrestează pe „răboj“ numărul turmelor lor.

În cântecelor lor populare se reoglindesc referințele locale.

„Badea acasă a alergat
Un cal graur a luat
Pe dânsul s’a aruncat
La târg la Lisaveta a plecat“ (Elisabetgrad).

Sau:

„Și a încărcat badea douăsprezece cară
cu pohoară
Și s’a dus la Nistru la moară“.

¹⁾ Cfr. Harea, I. c. p. 24.

²⁾ T. T. Burada, O călătorie în satele moldovenesti din gubernia Cherson, Conv. Lit. XVII, p. 286 și O călătorie la Români din gubernia Kamenitz-Pod. În Arhiva, 1906.

Colindătorii se grăbesc de a se întoarce la „curțile“ lor.

„Cu stuh acoperite.
Cu lut lipite.
Dați-ne câte-o capeică
Să ne cumpărăm câte-o opcină“ ¹⁾.

În altă colindă se proslăvesc faptele eroului care

„Fântâni bune am făcut
Cu apă bună de băut.
Pe la gloduri
Făcut-am poduri“ ²⁾.

Surprinzător pare un pasagiu dintr'o colindă auzită de Burada în comuna Iasca dela moșneagul Pușcă și dela nevasta lui Ion Pojar, care pare să prevestească prăpădul bolșevic de azi.

Iată pasagiul :

„Mult stau Doamne și mă gândesc
Să te întreb să îndrăznesc,
Când a fi veacul de-apoi,
Când s'a mântui lumea cu noi,
Sfârșenia pământului,
Întunecimea soarelui?
Cu bun dreptul spune-voi
Când va fi veacul de-apoi,
Când a bate fiu pe taică
Când a bate fica pe maică,
Frate mai mic pe cel mai mare,
Sora mai mică pe cea mai mare,
Atunci sfârșenia pământului
Potopul creștinului!“ ³⁾.

Bisericile moldovenești erau clădite din lemn și acoperite pe alocurea încă cu stuh. Mai rare erau bisericile de piatră. Ca ctitori apar oameni cu dare de mână ca : secundo-maiorul Pantazi, Maxim Ciorbă în Maximovca, comună numită după numele său, negustorul Nicolae Hagi în Nova-Mirgorod, Zaporojeanul Tuliță în Glinoaea, căpitanul marinar Emilian Sucevean în Andreevca, Cantacuzinești în Cantacuzinovca, Harjău în

¹⁾ T. T. Burada, l. c. p. 287 urm.

²⁾ Ibid. p. 289.

³⁾ T. T. Burada, l. c. p. 289.

Hârjovca, Ion Grosul-Tolstoi în Bogoslava, Moisi Ducinski în suburbea Moldovanca din Odessa, numită astfel după prizonierii moldoveni ce trăiau acolo. Eustratie Vântul în Parani, sau „după dorința și cererea nobilelor și *locuitorilor de națiune Moldoveni* cari s’au sălășluit aici“ în Alexandrovca, sau după dorința Moldovenilor trăitori acolo încă „*de pe vremea Turcilor*“¹⁾).

Bisericiile sunt închinat Adormirii Maicei Domnului, Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil, Sf. Nicolae, Sf. Varvara, Sf. Arsenie, Sf. Ion Botezătorul, Sf. Gheorghe, Sf. Ilie, Sf. Paraschiva, Sf. Dumitru, Ion Teologul, Sf. Iosif, Sf. Adrian și Natalia, Sf. Alexandru, Coboririi Sf. Duh, Sf. Treime, Nașterii Maicei Domnului, Acoperemântului Maicei Domnului ș. a.

Arhiepiscopul Gavriil mai pomenește încă și de două mănăstiri și anume *Roghi* și *Pasițel*. „In apropierea satului Roghi din jud. Tiraspol, zice Gavriil, și anume numai departe de două verste dela el, era odată mănăstirea Roghi, astăzi desființată. Această mănăstire era situată pe malul stâng al Nistrului, dela orașul Dubăsari 5 verste în sus pe râu. Nu știu în care an fusese clădită mănăstirea. Pe aici ne-au condus sătenii din Roghi, simpli la suflet, Moldoveni, cari păstrează încă multe obiceiuri strămoșești, au mare și deosebită stimă față de mai marii și cărmuitorii lor, au dragoste și tragere de inimă către biserică și slujitorii sfântului Altar. Locuitorii, cu toate că ei spun că trăiesc în sărăcie, posed pământ productiv și se ocupă cu *viticultura*. Vorbesc moldovenește, dar știu și rusește. Slujba dumnezească se face în două limbi, *românește și rusește*“.

„In apropiere de satul Pasițel, jud. Ananiev era mănăstirea Pasițel, desființată. Biserica era foarte sărăcăcioasă și de lemn în vremea Turcilor, apoi s’a clădit o altă biserică tot de lemn, care după desființarea mănăstirii a fost vândută sătenilor din Ponora, unde este și astăzi. In locul mănăstirii Pasițel se găsește o casă, unde șede unul dintre *sătenii moldoveni, care se îndeletnicește cu țesutul pânzei* pentru nevoile sătenilor, iar altă clădire nu mai este“.

¹⁾ Memor. Soc. de Ist. și Antichități din Odessa, II, p. 140 urm. Cfr. I. Frațișman, I, c. p. 46 urm.

Cărțile rituale erau românești și se aduceau din Moldova în deosebi dela Iași și dela Mănăstirea Neamțului. Împărăteasa Caterina încuviință în Mai 1792 „protopopului moldovenesc Mihail Strilbițchi de a face o *tipografie* pentru tipărirea cărților în grecește, rusește, moldovenește și în alte limbi“ ¹⁾. Protopopul Strilbițchi era un vestit tipograf, gravor și legător de cărți, care petrecuse multă vreme la Iași, Huși și Mănăstirea Neamțului ²⁾.

Activitatea sa tipografică o începu la Iași în 1772 cu un Ceaslov. În 1776 îl găsim în Movilău unde tipări Psaltirea. Tot acolo apărură după alți 10 ani o nouă ediție a „Psaltirei prorocului și împărat David ce s'a tipărit de Mihail Strilbițchi întru însuș a sa tipografie în târgul *Movilăului, care iaste între hotarul Rusiei și al Moldovei*“. Movilăul rămase și după aceea un centru cultural românesc. Pela începutul veacului al XIX-lea ființa la Movilău o școală sub conducerea unui „filosof grec“, la care învățau fiii de boeri din Basarabia ³⁾. În 1868 juca o trupă română în Movilău, o dovadă că elementul românesc era acolo destul de puternic ⁴⁾. În Movilău avu loc la 1780 faimoasa întâlnire a țariței Caterina cu împăratul Iosif al II-lea pentru a se pune de acord asupra țărilor politice lor orientale ⁵⁾.

Cu încuviințarea împărătesei Caterina din 1792 Strilbițchi își cumpără o casă în Dubăsari și-și instalează acolo tipografia. După o muncă de doi ani apărură „cartea ce să numește Ciaslov mare cu multe orândueli ale bisericii... întru însuș a sa tipografie în târgul Dubăsari“. După alți doi ani îl întâlnim din nou la Movilău unde tipări „Istoriia a Alexandrului celui mare din Machedonia și a lui Darie din Persida a Împăraților“ și Psaltirea. Acestea par să fi fost ultimele sale lucrări tipografice. Scurt timp după aceea el desfăcu tipografia sa, dăruind o parte din ea Mănăstirii Neamțului, unde petrecea adese la prietenul său Dositei Calmuțchi, egumenul mănăstirii.

Dar Strilbițchi nu s'a afirmat numai ca maestru tipograf și

¹⁾ Mem. Soc. din Odessa, II, 1. pag. 217, no. 2.

²⁾ D. Dan, Protopopul Mihail Strilbițchi în Candela, 1912.

³⁾ Stefan Cioban, Cultura Românească în Basarabia, Chișinău, 1923, p. 33 și 160.

⁴⁾ Ibid. p. 190.

⁵⁾ Zinkeisen, VI, p. 278; cfr. Xenopol, V. p. 242.

ca gravor, ci și ca autor, traducător și editor. Din pana sa au ieșit mai multe lucrări de valoare ca „Scurta adunare a numelor rusești și românești” și „Lecțiuni pentru învățarea limbei moldovenești și rusești”. El a tradus „Calendarul pe doi ani”, „Curioznică arătare”, „Învățătura creștinească”, „Datoria și stăpânirea blagocinilor și protopopilor” ș. a. În editura sa apărură „Dialoguri de casă russo-moldovenești”, „Abecedar slavonesc” ș. a. Din toate lucrările acestea se vede clar care era hrana sufletească a Românilor Transnistrienți la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Prin unirea cu Basarabia, elementul românesc transnistrian primi un puternic impuls național. Alături de frații lor basarabeni ei rezistară mai bine rusificării.

Școli românești nu existau. Guvernul rusesc nu făcea nimic pentru învățătura norodului românesc de dincolo de Nistru. După statistica din 1897, Moldovenii din gubernia Hersonului aveau abia 7, 8% știutori de carte, rusă, firește, nu românească, iar restul de 92, 2% erau analfabeți. În Podolia României băteau recordul cu chiar 95% de analfabeți. Cei ce frecventau școlile mai înalte se rusificau. Transnistrian de origină era eruditul Iacob Hâncul, fiul protoiereului Danilă Hâncu din Ovidiopol, care ajunsese profesor de limba română la Chișinău și Petrograd și autor al unei gramatici și crestomații românești¹⁾. Român Transnistrian era Pavel Galagan, ctitorul liceului din Odessa. Român era și Fundulei, după care se numește o stradă în Kiev. Români Transnistrienți erau: Corduneanu, Măcărescu Bantăși, Grădescu, Frunzeii sau Frunză, care a dat armatei roșii un vestit comandant cu acest nume.

Satele mai izolate sunt expuse rusificării. Ca și în Bucovina, întâlnești la Transnistrienți oameni răspunzând la numele Muntean, Ungurean, etc., cari nu știu o boabă românește. Unde Românii locuiesc în grupuri mai mari, ei asimilează pe vecinii lor ruși, dovadă nume ca Gorodenco, Litițchi, Nezaver-tailo, care sunt cei mai aprigi Români²⁾.

Lipsa științei de carte și dorul de a auzi cuvântul lui D-zeu în limba maternă, făcu pe vremuri să crească numărul adep-

¹⁾ Ștefan Ciobanu, *Cultura Română în Basarabia*, p. 109 urm.

²⁾ V. Harea. I. c. p. 25 urm.

ților faimosului călugăr *Inochentie*, care își avea postrigul într'o mănăstire de lângă Balta, de unde propoveduia norodului în limba moldovenească. În faptul acesta rezida puterea cuvântului său asupra norodului ¹⁾.

XII.

Deșteptarea Românilor Transnistrienii.

Marea revoluție rusească din 1917 surpă subit temeliile învechite ale imperiului țarist. Atunci, deodată cu frații lor din Basarabia, se deșteptară și Transnistrienii cari până atunci trăiau „ca într'o pădure întunecoasă“, la o nouă viață națională. Mulți Transnistrienii făceau serviciul militar pe frontul român, unde aveau ocazie să cunoască pe frații lor liberi, viteji și iubitori de brazda strămoșească. Cei rămași acasă veniră în atingere cu cetele de pribegi români din toate regiunile românești. Din gura acestora Transnistrienii aflară vești interesante asupra neamului românesc din care făceau și ei parte.

La Visca și Gruscaia lângă Elisabetgrad, la Alaški lângă Nicolaev, la Herson și Odessa, pribegii moldoveni, munteni, ardeleni și bucovineni intrară în contact cu frații lor descălicați acolo din vremurile bătrâne, înțelegându-se cu ei în limba românească și trezind în ei conștiința solidarității naționale.

La slujba dumnezească ce se făcea în românește în una din bisericile din Herson pentru refugiații români, luau parte și mulți credincioși români din părțile acelea. În cucernicia lor, Transnistrienii ascultau serviciul divin în genunchi și cu lacrimi în ochi. Întrebați asupra cauzei înduioșirii lor, un creștin mai în vârstă răspunse în românește: „Da cum să nu plângem, când am văzut ce n'am pomenit și n'am crezut, am auzit slujba bisericească în graiul moldovenesc“ ²⁾.

În Mai 1917 octogenarul Filimon Marian scria gazetei „*Cuvânt Moldovenesc*“ din Chișinău zicând:

„Am de-acum 76 de ani; ca mâne voi muri, da tot nu

¹⁾ Cfr. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 341.

²⁾ P. Gârboviceanu, *Românii de peste hotare*, Cernica 1924, p. 17 urm.

mă îndur să se stângă moldoveneasca. De-aceia vă rog și vă poftesc să nu-i uitați nici pe Moldovenii de pe malul Nistrului cel din stânga, din gubernia Hersonului. Că toate satele de pe malul Nistrului sunt moldovenești, da preoți mai mulți ruși. Și tare mi-e întuneric cu așa slujire. Foarte ni sete de preoți moldoveni și nu-i avem; deși sunt unii Moldoveni, tot rusește citesc. Mă rog să mă bucurați cu un răspuns bun la cererea mea“.

După o săptămână veni dela bătrânul Filimon o a doua scrisoare și mai înduioșătoare de următorul cuprins:

„Inșă dacă milostivul Dumnezeu ne-ar învrednici pe noi să ne dea un preot moldovean băștinaș, asemenea și un psalt, apoi atunci nouă ni s'ar părea că aceasta este la noi al doilea Paști“.

„Of, Doamne, oare voi ajunge eu să văd această mare bucurie? In creerii mei să încep câteodată îndoieli, iar câteodată găsesc o deosebită bucurie, crezând că aceasta se poate. Inșă ah, dacă acestea toate s'ar înfăptui în fapt!“¹⁾.

Soarta Românilor Transnistrienți a format dela început obiectul preocupărilor serioase ale Românilor Basarabeni. Programul partidului național ce se constitui în 3 Aprilie 1917 în Chișinău, prevedea dispozițiuni privitoare la Transnistrienți. Articolul X din acest program zice:

„Moldovenilor de dincolo de Nistru să li se cheazășluească aceleași drepturi naționale, pe tărâmul cultural bisericesc și economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam“.

In primăvara anului 1916 tinerii transnistrienți din Chiev cereau unirea tuturor Românilor într'un stat național unitar. La congresul învățătorilor moldoveni ce s'a ținut în Odessa în zilele de 24 Mai până 2 Iunie 1917, profesorul din Chișinău, d-l Iustin Frațiman propuse și congresul aprobă ca în bisericile și școalele Românilor Transnistrienți limba rusă să fie înlocuită prin cea moldovenească, iar predarea să se facă de preoți și dascăli moldoveni. Congresul mai ceru că se înființeze la Du-

¹⁾ V. Harea, I. c., p. 27.

²⁾ *Cuvânt Moldovenesc*, no. 28 Aprilie 1917.

băsari o episcopie românească iar în fruntea acestei vlădicii să ajungă un arhiepiscop moldovan. Propunerea aceasta s'a făcut probabil sub impresiunea vechilor tradițiuni culturale ale Dubăsărilor. Pentru creșterea clericilor din această nouă eparhie moldovenească, propusă la timpul său spre înființare și de faimosul Potemkin, se cerea ca pe lângă seminarul clerical din Odessa să se deschidă clase paralele moldovenești cu profesori români. Se mai hotărî ca pentru școlile moldovenești de dincolo de Nistru să se creeze un inspectorat școlar a parte. Tot atunci se luă hotărîrea ca învățătorii transnistrieni să frecventeze cursurile de limba română ce se deschiseră la Chișinău¹⁾.

Și în adevăr, la cursurile care s'au ținut în vara anului 1917 și 1918 la Chișinău au participat și învățători transnistrieni. În spațioasa sală eparhială din Chișinău se adunaseră la cursuri peste 500 de învățători și învățătoare originari din Basarabia și din Transnistria, pentru a auzi cuvântul desrobitor al culturii românești. Era una dintre cele mai mari și mai desăvârșite satisfacțiuni sufletești pentru noi toți aceia, pribegi din Regat, Ardeal și Bucovina, cari ne învrednicisem de a propovedui dragostea de limbă și învățătură românească unor frați pe cari-i văzusem numai atunci pentru întâiaș dată. Atât acolo cât și la cursurile de istoria Românilor care în toamna anului 1917 le inaugurasem la Universitatea din Odessa, avui prilej să cunosc mai mulți cărturari transnistrieni, naționaliști aprigi și setoși de învățătură românească. Imi reamintesc de nume ca Teodosie Malai, Mihail Mosculenco, Alexandru Toderașcu, Țurcan, Diacon ș. a.

În 13 Noemvrie 1917 Zemstva Gubernială din Chișinău se adresă zemstvelor guberniale din Podolia și Ekaterinoslav cu rugămintea de a arăta numărul copiilor moldoveni în vârstă de școală.

Cu ocazia trecerii voluntarilor ardeleni și bucovineni prin Chișinău, înflăcăratul Grigoraș din Transnistria exprima dorința „ca toți Românii să se unească sub acelaș Domnitor“²⁾.

La congresul soldaților moldoveni ce s'a ținut la Chișinău în 21 Oct. 1917 luă ră parte și mulți soldați români transnistrieni.

¹⁾ I. Frațiman, l. c., p. 59 urm.

²⁾ V. Harea, l. c. p. 28.

Cu acest prilej reprezentanții Transnistrienilor începură să-și dea seama de numărul lor, de însemnătatea lor și de ținta spre care trebuiau să tindă în viitor. Acolo unul dintre fruntașii lor, Toma Jalbă rosti următoarea cuvântare: „Fraților, văd că toți va-ți hotărât să luați ce vi se cuvine... să scăpați scumpa noastră Basarabie din mâna vrăjmașilor, precum scoate ciobanul oaea din gura lupului“.

„Dar eu vă întreb, fraților, cari sunteți Moldoveni, cum ne lăsați pe noi, Moldovenii, cei ce suntem rupți din această Basarabie, să trăim pe celălalt țărm al Nistrului? Noi rămânem ca șoarecii în gura motanului“.

„De ne veți uita, noi vom săpa malul Nistrului și vom îndrepta apa dincolo de pământul nostru, căci mai bine să-și schimbe rîul mersul, decât să rămânem noi despărțiți unii de alții¹⁾“.

Cuvântarea d-lui Jalbă făcu adâncă impresie asupra adunării. Toată lumea era preocupată de soarta Transnistrienilor. Sub impresia acestei preocupări generale, Congresul Moldovenilor basarabeni din 25 Oct. 1917 votă o moțiune, prin care se hotări a susține legături strânse cu organizațiunile moldovenești de dincolo de Nistru, și a pune la dispoziția acestor organizațiuni 10 locuri sau mandate în „Sfatul-Țării“ din Chișinău.

Congresul mai hotări de a cere guvernului provizor din Chiev și Radei Ucrainene să recunoască Moldovenilor de peste Nistru, din Caucaz²⁾ și din Siberia și din alte părți unde s'ar mai găsi aceleași drepturi, pe cari Românii basarabeni le recunoșteau naționalităților locuitoare în Basarabia autonomă.

Astfel treziți la o nouă viață națională în urma revoluției și a propagandei culturale românești, Românii Transnistrieni convocară pentru ziua de 19 Noemvrie 1917 o adunare pregătită la Grigoriopol, un târgușor moldovenesc, numit așa după cneazul Grigore Potemkin, întemeitorul târgului la care „Comitetul Moldovenesc“ luă cu mare însuflețire hotărîrea de a convoca pentru ziua de 17 Decemvrie 1917 „Congresul Românilor Trans-

¹⁾ Cfr. N. Harea, l. c., p. 28; P. Gârboviceanu, l. c., p. 17 urm.

²⁾ Cfr. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 300 urm.

nistrieni" la Tiraspol, capitala județului cu acelaș nume. Comitetul Congresului se compunea din fruntașii transnistrieni Bulat, Toma Jalbă, Durbăilă, Dumian și Moloman, cari lansară următoarea :

Chemare

Cu bună samă — „Numai în uniri putem să ocupăm dreptatea“.

Fraților Moldoveni !

Am ajuns o vreme, în cari toate națiunile (neroadeli) sau scos drepturile sale, iar noi moldovenii am rămas mai pe urma altoatelor neamuri — ca cum ar fi rătăcit un cârdșor de oi dela toată turma !

Noi, fraților, am dormit și nu au avut cine ne trezi pân ci nu o mers alte neamuri pe lângă noi, bucurându-se sub steagurile sale.

Eată noi, ceia ce neam trezit și, înfierbântându-se sângele cel frățesc în noi, neam pornit ca să trezim părinții, frații și surorile, ca împreună cu tățai să ne aratăm — ca să știi toate națiunile, că și noi sântem un neam bogat, delicat și foarte cult.

Pentru de aceea noi fierbinte vă poftim părinților, fraților și surorilor moldoveni ca-să ne adunăm (grămadim) cu tății astăzi și împreună să-ne rădicăm steagul națiunii (nărodului) nostru.

Foarte ferbinte vă poftim ca să vă adunați aleșii frați câti doi 2 oameni din tot satul moldovenesc cari trăim pi malul stâng al nestrului (Herson și Cam.-Pod. gub.), la în tăiul congres moldovenesc unde au să să dislege tuate dreptățele cinsti-tului Neam Moldovenesc în oraș Tiraspol la 17 decabre 1917 an în Ispoln. Comiteta Soveta R., S. i Cr. Dep.

Lumenarea

Cine-trebuî nou.

Cap. 1-i.

Nitrebui nou școla să fii în limba nărodului moldovenesc. Ca fii ște care moldovan să știi cel învață pi dânsu.

Cap. 2-i.

Învățătura afară de școală, biblioteca să fie pi limba moldovenesc ca să putem noi Moldoveni a ne lumina mai bine în lume de cum am fost pâr amu.

Cap. 3-i.

Rugăciunea în sfânta Biserică să fie pi limba Narodului-Moldovenesc, ca fiiștecare Bătrân sau Tânăr sîn-țaleag Cu ci fel di rugăciunie Merge Preutul pentru dânșii în-naintea lui Dumnezeu.

Cap. 4-a.

Trebui că să fii judecătorii curat moldoveni, ca judecata să fii în-țeleaptă pintru Moldovanu-Nostru, și ca să puată fii-ștecare, cu gura lui a spune tuată durerea sa la judecată.

Cap. 5-a.

Doftorii trebui să fii cunoștiirea *limbii* moldovenesc. Ca să poat el, înțalege ceea ci iaspune bolnavul moldovan.

Cap. 6-a.

Deci noi moldovanii nam fost învățață pân amu, pentru că niau fost oprită dișteptarea, șâ lumenarea Neamului Nostru în limba Noastră Moldovenescă.

Cilenii Comitetului de organizații :

Praporgic Bulat
Soldat Jalobă
Grajdanin Durbailo
Praporgic Moloman
Bolînoopred Dumean.

„Sfatul-Țării din Chișinău trimise delegați la congres pe domnii P. Halippa, G. Mare, N. Gafencu și A. Crihan. Mai participă la acest Congres și d-l Onisifor Ghibu, care a avut fericită inspirație să însemne cele petrecute la acest memorabil Congres¹⁾. Congresul la care participară delegați din 20 co-

¹⁾ Onisifor Ghibu, Deșteptarea Moldovenilor de peste Nistru, Chișinău, 1918.

mune transnistriene, s'a deschis sub prezidenția d-lui Bulat și s'au discutat chestiunile de organizare privitoare la biserică, școală, justiție, etc. Desbaterile Congresului atinseră culmea în momentul când d-l Gheorghe Mare, delegatul Sfatului Țării din Chișinău, încredință fraților transnistrieni steagul tricolor cu cuvintele :

„Delegația din Chișinău vă pune în mână steagul acesta. El este steagul neamului nostru. Supt umbrirea lui trăiește întregul neam moldovean și românesc și pentru izbânda lui luptăm cu toții în aceste vremuri“.

„Voi până acum n'ați avut steag, n'ați avut drepturi, n'ați avut considerația națională. De astăzi înainte steagul nostru național va flutura mândru și plin de încredere și peste voi. Să lucrați așa ca să-i faceți cinste, să lucrați așa ca să-l duceți întru toate la izbândă!“¹⁾.

După desbateri înflăcărâte, Congresul se uni asupra următoarelor postulate naționale: slujbă românească în bisericile moldovenești; școală națională și scriere cu alfabetul latin; predarea istoriei în licee în limba națională; înființarea de case de citire pentru norod și un arhipastor moldovenesc pentru credincioșii transnistrieni. Congresul mai hotărî să se introducă limba română în serviciile publice și în justiție și ca ultimul și cel mai vajnic punct *unirea regiunilor românești din Transnistria cu Basarabia*.

Adresându-se reprezentanților „Sfatului Țării“ din Chișinău, delegații transnistrieni le declarară zicând: „*Sântem trimiși cu această vorbă, să fim cu D-Voastră împreună; cu ajasta ne așteaptă pe noi la sate*“.

Tot atunci s'au desemnat candidații Transnistrienilor pentru Rada Ucraineană din Chiev, care îndeplinea funcțiunea de parlament central al Ucrainei.

Candidații desemnați de congres reușiră în alegeri și anume domnii *Precu* și *Dumitrașcu*, cari cereau deplină autonomie politică și națională pe seama Românilor Transnistrieni. Rada admise cererea reprezentanților români și se luă chiar măsuri pentru aducerea ei la îndeplinire.

¹⁾ Cfr. O. Ghibu, l. c., p. 44.

Indemnați de conștiința lor națională și de simțul de solidaritate cu frații lor cîsnistrienî, deputații români din Radă apărară cu convingere și tărie actul unirii Basarabiei cu Patria-Mamă, contestat cu îndârjire de mai mulți deputați ucrainenî din Rada. La pretențiunile Ucrainenilor asupra Basarabiei, deputatul Dumitrașcu răspunse cu multă dreptate, că numărul Românilor Transnistrienî este mai mare ca numărul Ucrainenilor în Basarabia. Așa fiind, pretențiile Românilor asupra regiunilor transnistriene erau deci mai întemeiate ca revendicările Ucrainenilor asupra Basarabiei. O afirmare mai deamnă a drepturilor noastre naționale și manifestare mai dărză a conștiinței și solidarității românești nici că se poate închipui !

În toiul discuțiunilor așa de aprinse din Rada Ucraineană, interveni pe neașteptate o schimbare radicală în situația politică din Ucraina. În Aprilie 1918 se produse lovitura hatmanului Skoropadski, în urma căreia Rada se împrăștia în toate vînturile și îndrăzneții Transnistriani, Precu și Dumitrașcu, fură aruncați în temniță pentru cuvîntările lor naționale.

Dar instalarea regimului sovietic puse foarte curînd capăt dictaturii lui Skoropadski și din toamna anului 1918 până la înființarea „*Republicei Moldovenești*“ nu s'a mai auzit aproape nimic despre Români Transnistrienî.

XIII.

Republica Moldovenească.

Instalarea regimului comunist în Rusia împiedecă pe Români Transnistrienî de a-și realiza programul național, votat în congresul dela Tiraspol. Și aceasta prin faptul că atitudinea guvernului sovietic față de Moldoveni nu se deosebia prin nimic de politica antimoldovenească a fostei cîrmuiri țariste. Contrar principiilor de dreptate și egalitate, trîmbițate cu atîta emfază de agenții comuniști, Români Transnistrienî nu ajunseră de a-și auzi limba lor în biserică, de a o învăța în școală sau de a o vedea întrebuintată în oficiile publice, iar restul lor în trebile obștești rămase redus la zero, curat ca pe vremea oblăduirii țariste.

Această tristă stare de lucruri dăinui neschimbată și sub „sloboda“ stăpânire sovietică până în vara anului 1924, când anumite interese politice determinară guvernul din Moscova de a-și schimba atitudinea sa față de Românii Transnistrienii.

Înzadar am căuta motivele acestei neașteptate schimbări de atitudine în sollicitudinea guvernului sovietic pentru emanciparea națională și culturală a Moldovenilor de dincolo de Nistru. Alte interese, decât cele naționale și culturale românești, determinară această schimbare.

Cum România opuse la Viena un refuz categoric și definitiv pretențiunilor rusești asupra Basarabiei, Rusia își dădu seama că, neputând să atace problema basarabeană pe un front militar, ea trebuie să recurgă la alte mijloace de luptă și de agitație, și între aceste cel mai eficace păru să fie înființarea unei republici moldovenești în coasta României, precum din aceleași motive și cu acelaș scop Rusia crease o republică bielorusă în coasta Poloniei.

Refugiații din Basarabia, trăitori dincolo de Nistru și îndeosebi în Odessa, se organizează în „Comitet Revoluționar“ și intrară în relațiuni cu membri „Comitetului pentru salvarea Basarabiei“ din Paris. Membri acestor comitete, văzând zădărnice planurile lor asupra Basarabiei, nascociră ideia creării unei republici moldovenești dincolo de Nistru, unde să-și poată satisface ambițiunile lor și de unde să poată continua și intensifica propaganda lor subversivă dincoace de Nistru.

Încă în Decembrie 1923, membrii „Comitetului Revoluționar Basarabean“ interveniră la Moscova pentru înlăptuirea planului lor. Cercurile conducătoare din Moscova fură ușor câștigate pentru planul acesta, pe care ei îl considerară de primul pas pentru sovietizarea Basarabiei. Autorii și susținătorii planului erau foarte grabiți cu aducerea lui la îndeplinire, pentru ca delegații noiei republici moldovenești să poată lua parte la tratativele româno-ruse din Viena, din Martie 1924.

— Misiunile sovietice din străinătate primiră ordin să sondeze terenul pentru a vedea cum ar fi primită această nouă creațiune de stat. Rapoartele lor par să nu fi fost deloc favorabile, și nici opinia publică rusească — întrucât se poate vorbi azi în genere

despre o astfel de opinie pare să nu fi fost prea încântată de planul „Comitetului Revoluționar Basarabean“, căci aprobarea lui întârzia încă multă vreme.

Numai după ce tratativele din Viena eșuară complet, și Rusia nu se putea gândi serios la un război cu România pentru Basarabia, ea aprobă planul refugiaților basarabeni, ca un nou mijloc de agitație și propagandă contra noastră. În scopul acesta, comuniștii ruși începură o aprigă și intensă propagandă printre Românii Transnistrienii în vederea înființării unei republici autonome, sovietice și socialiste pe seama lor

În 26 Iunie 1924 s'a înființat la Odessa pe lângă departamentul gubernial al învățământului obștesc o *secțiune moldovenească*, cu scopul de a organiza și conduce învățământul moldovenesc în școală și afară de școală, înființând case de cetire, cluburi, biblioteci și teatre ambulante în regiunile locuite de Moldoveni.

Pentru desfășurarea unei propagande eficace între sătenii moldoveni s'au trimis studenți în regiunile locuite de Români și anume câte cinci în părțile Podoliei, Odesei și în regiunile dela Balta, fiind că aici elementul românesc era mai numeros și așezat în masă compactă. În ținutul: Întâi Mai și Zonoviev s'au trimis doi respective 1 student; iar câte un student a fost delegat pe lângă diversele cooperative, asociațiuni și organizațiuni comuniste. Până la data de 25 Septemvrie 1924, studenții delegați urmau să depună rapoartele lor la secția moldovenească a învățământului obștesc din Odessa.

La 1 Iulie 1924 apăru primul număr din „*Plugarul Roșu*“, gazeta săptămânală a secțiunii moldovenești a învățământului obștesc din Odessa. Sub semnul secerei și ciocanului se vede deviza bolșevică: „Proletari din toate țările, uniți-vă!“ Menirea noului organ de publicitate era de a face o cât mai intensă propagandă printre populațiunea română transnistriană în vederea înființării „Republicii Moldovenești“ între Bug și Nistru.

În numărul 7 al „*Plugarului Roșu*“ din 21 August 1924 apăru următoarea „Înștiințare“:

„Toți cetățenii, cari știu să scrie, să cetească și să vorbească moldovenește și cari vor să lucreze pe linia sovietică pentru Moldoveni, sunt rugați să se înregistreze la Secția Mol-

dovenească de pe lângă secția gubernială a învățământului obștesc, Odessa, strada Baranova No. 10“.

În acelaș număr al „*Plugarului Roșu*“ aflăm și următoarele știri interesante :

„Secțiunea Moldovenească pentru învățământul moldovenesc este creată pentru a organiza și îndruma învățământul moldovenesc“.

„Pentru moldovenizarea cât mai grabnică a tuturilor instituțiilor și așezămintelor din centrele moldovenești, au fost trimiși în guberniile Odessa și Nicolaev studenți din sectorul român de pe lângă Universitatea din Moscova, pentru a studia, din punct de vedere cultural și politic starea populațiunii moldovenești.

S'a hotărât deschiderea de cursuri pregătitoare, de cursuri pedagogice superioare, a unei școli începătoare de gospodărie și a unor școli de agricultură pentru țărani și muncitori moldoveni, în folosul cărora Editura gubernială din Odessa a și început să publice, în limba moldovenească, cărți școlare pentru începători și broșuri pentru vârstnici.

Iată și lista cărților didactice ce au început să fie publicate în limba moldovenească.

a) pentru copii :

Abecedar alcătuit de tovarășul Învățător *Edelstein* din Coșnița,
Aritmetica de tov. *Gh. Călin*;

b) pentru vârstnici, neștiutori de carte :

Abecedar și *Carte de cetire*,

c) pentru știutori de carte,

1. *Cine a fost Lenin*,

2. *Lenin despre cooperatie*,

3. *Chestiunea noroadelor mici în Uniunea Sovietică*,

4. *Legile pământului*,

5. *Povești moldovenești de Ion Creangă*¹⁾.

Cu privire la limba moldovenească și la alfabetul întrebuințat în aceste cărți didactice găsim în „*Plugarul Roșu*“, următoarele aprecieri extrem de interesante :

¹⁾ „*Plugarul Roșu*“, no. 7, din 21 Aug. 1924.

„Pentru că dialectul moldovenesc este prea sărac în cuvinte, din care pricină se îngreuează mult munca culturală, și de luminare a norodului moldovenesc, s'a hotărât ca în școale, case și așezăminte de cultură moldovenească, să se întrebuințeze limba românească care este mai bogată în cuvinte“.

„Până acum în limba moldovenească se întrebuințează o mulțime de cuvinte rusești, neînțelese de cea mai mare parte a sătenilor moldoveni. Firește că întrebuințarea limbei românești va fi făcută cu măsură, spre a nu cădea în alt păcat de a nu fi iar nepricepută de către țărani moldoveni și firește că multe cuvinte rusești făcute de revoluție vor rămâne și mai departe, fiind alipite de veci de graiul moldovenesc (bolșevic, soviet, ispol. com., comisariat, ș. a.)“.

„Tot din aceleași pricini s'a hotărât să se învețe în școalele moldovenești buchile latine (române), întrebuințate în cea mai mare parte a lumii creștine, pentru începători abecedarele (bucvele) vor fi tipărite cu litere (bucve) latine.

Cărțile și gazetele pentru cei cari știu de acum să citească vor fi tipărite, ca și până azi, cu buchile chirilice (rusești).

Dar pentru ca instrucțiunea în limba moldovenească să fie complectă, s'a înființat pe lângă Sectorul Român al Universității Noroadelor Apusene din Moscova un curs pregătitor cu 10 locuri pentru țărani și muncitori moldoveni.

Deasemenea s'a deschis și toamna anului 1924 o secție moldovenească pe lângă Școala Gubernială Sovietică și de Partid cu 36 de locuri. Locurile acestea au fost repartizate asupra diferitelor județe în următorul mod :

- ținutul Odesei 15 locuri
- „ Hersonului 1 loc
- „ Nicolaevului 1 loc
- „ Bălții 12 locuri
- „ Zinovievului 3 locuri
- „ Intâi Mai 4 locuri

Surprinzător este faptul că nu s'a distribuit nici un loc asupra regiunilor moldovenești din gubernia Podoliei¹⁾.

¹⁾ *Plugarul Roșu*, no. 7, din 21 August 1924.

Din acelaș izvor aflăm că „Secția Moldovenească a Învățământului Obștesc din Odessa“ a mai hotărît să alcătuească pentru iarnă *„o trupă mișcătoare de teatru moldovenesc pentru slujirea satelor moldovenești“*.

Cu conducerea tuturor așezămintelor culturale și economice moldovenești sosit și cu luarea de măsuri în vederea introducerii cât mai grabnice a limbii românești în toate instituțiile și centrele moldovenești fu însărcinat tovarășul *Kanton I. Dicescu-Dyk*, fratele faimoasei comuniste Paula Kanton ¹⁾.

Pentru a obține învățători și propagandiști pentru școlile moldovenești, tovarășul *Florian* lansă în „*Plugarul Roșu*“ din 21 August 1924 următorul apel :

Către Învățătorii Moldoveni din Uniunea Republicilor Sovietice.

Tovarăși !

Au trecut aproape 7 ani, decând marea revoluție din Octombrie a slobozit de sub jugul Țarismului milioane de țărani și muncitori. Practica noastră din fiecare zi ni arată în chip limpede, că preschimbarea ce s'a făcut, prin marea revoluție din Octombrie cu desființarea proprietății, nu este pasul de pe urmă a căiei înfăptuirii obștei comuniste.

Pentru a ajunge acest țel, trebuie să deșteptăm norodul pentru scoaterea lui din întunerecul moștenit dela vechea alcătuire țaristă.

Norodul moldovenesc, care nu este o nație deosebită de noroadele republicei noastre (sic!) ci se deosebește numai prin limba și cultura sa înapoiată de celelalte naționalități ale Republicii Sovietice. Norodul acesta a rămas în urma celorlalte naționalități.

Dar pentru ca în statul sovietist pe care îl au țărani și muncitorii, constituția votată de al 3-lea congres al Sovietelor, prin art. 17 garantează și drumul la învățătură în chip larg copiilor de țărani și muncitori și cari pot primi învățătura fără plată; tot așa pot să învețe și oamenii în vârstă.

¹⁾ Este acelaș tovarăș Dicescu-Dyk, care în „*Izvestia*“ din Odessa, numărul din 2 August 1924, semnează un articol plin de atacuri și invective contra României. Acest „*reprezentat al națiunii moldovenești*“ arată în „*Izvestia*“ din Moscova, din 16 Oct. 1924 no. 237/2272, rostul înființării Republicii Moldovenești.

Ținând seamă de faptul, că toată cârmuirea este în mâinile muncitorilor și țăranilor săraci, iar învățătura se poate dobândi într'un chip multămitor prin aceia că statul pune la îndemână toate mijloacele tehnice și materiale pentru scoaterea de jurnale, cărți, broșuri și pentru orice operă de publicitate a căror răspândire este garantată ;

Ținând seamă că pentru lărgirea și garantarea învățământului, statul sovietist, cârmuit de clasa muncitoare, asigură țăranilor săraci și muncitorilor toate casele publice cu mobilier, lumină și încălzit ;

Secțiunea Moldovenească de pe lângă „Gub. Oho“, care s'a înființat acum, roagă pe toți învățătorii moldoveni să înceapă lucrul pentru deșteptarea copiilor de țărani și muncitori moldoveni, a căror stare culturală a rămas cu mult în urma celorlalte noroade din Republică.

Tovarăși Invățători și Invățătoare !

Către voi se îndreaptă nădejdea țăranimei sărace și a muncitorilor moldoveni. Voi sunteți conducătorii frontului cultural. Norodul moldovenesc, care din neam în neam a căzut în întuneric, știe să prețuiască munca voastră.

În mijlocul acestui norod amorfesc și se prăpădesc elementele tinere și poate genii, care din pricină că nu primesc cultura, nu pot fi de folos cârmuirii sovietice.

Numai prin stăruința și activitatea voastră vom putea să învingem greutățile ce se pun în calea noastră.

Azi, când toate naționalitățile au câștigat dreptul de a-și face învățătura în limba lor maternă, populațiunea moldovenească, în rând cu celelalte naționalități, își are libertatea de a-și forma și pregăti cultura în limba moldovenească“...

Tovarășul Florian cere învățătorilor lămuriri asupra numărului copiilor buni de școală, asupra elementelor vârstnice care doresc să se instruească în limba moldovenească, asupra așezămintelor școlare care urmează să fie moldovenizate etc., și termină căldurosul său apel cu următoarele cuvinte :

„Sub cârmuirea țărismului lacom și asupritor, norodul moldovenesc a trăit într'o perioadă de întuneric și de desnaționalizare. Politica de rusificare dusă de țarism a dat cele mai

strașnice roade de dărâmare și distrugere a culturii moldovenești!"

„Totuși, neuitându-se la lipsa de cultură moldovenească, de slăbirea limbii moldovenești, vedem că numărul Moldovenilor s'a mărit cu câteva sute de mii. Iar apoi națiunea moldovenească este luată în seamă“.

„Norodul moldovenesc este dornic de ași face cultura trebuincioasă pentru a ieși din întunericul de sute de ani în care l-a aruncat vitregia țarismului“.

„Pentru aceia se cuvine să ne strângem toate puterile și să ne pregătim toate cadrele pentru începerea unei munci largi în rândurile Moldovenilor“¹⁾.

Propaganda națională între Românii Transnistrieni prinse ușor, precum era de altfel lucru firesc, fiindcă ei vedeau în această propagandă nimic alta, decât un început de realizare a programului lor politic-național dela Tiraspol. Urmarea acestei acțiuni a fost că „în 21 de sate din gubernia Odessa a și început să se grăiască numai moldovenește“ și „că toți judecătorii, învățătorii, preoții și primarii de sate fură obligați să învețe și să vorbească limba moldovenească“²⁾.

Dar nu deșteptarea națională a Românilor Transnistrieni era scopul propagandei, condusă de Kanton Dicescu-Dyk, ci ea era numai un mijloc pentru a înlesni înjghebarea Republicii Moldovenești, noul instrument bolșevic în lupta contra României.

În 21 August „*Plugarul Roșu*“ se grăbi să comunice cetitorilor săi, că „*din mai multe sate moldovenești s'au primit astăzi rezultatele adunărilor cu cereri să se ridice chestiunea organizării Republicii Moldovenești pe teritoriul ținuturilor Odessa și Balta*“.

În numărul 17 al „*Plugarului Roșu*“ din 28 Septembrie *Badea Costică* semnează următorul articol de informație:

„Răsare soarele!“

„Mișcarea Moldovenilor pentru organizarea Republicii Moldovenești a pătruns în toate colțurile guberniei noastre care este locuită de Moldoveni. De prin orașe și sate se primiau rezoluțiuni prin care se exprimă speranțe și dorințe de a avea Republica Moldovenească.“

¹⁾ *Plugarul Roșu*, no. 7, din 21 Aug. 1924.

²⁾ *Ibid.*

„Iată ce spun ele: Cerem înființarea Republicei Moldovenești pentru ca noi Moldovenii să putem desvolta cultura națională, că să putem întări mai mult gospodăria noastră.“

„Când cetești rezoluțiile Moldovenilor noștri, îți vine să plângi de bucurie. Simțim în ele sufletul curat al țăranului. De unde lua dânsul acele vorbe de aur? Din adâncul inimei sale, care veacuri întregi a îndurat numai chinuri și suferințe“.

Și înadevăr, unele dintre rezoluțiunile votate de Românii Transnistrienii merită să fie reținute. Dăm ca pildă rezoluțiunea Românilor din *Dubăsari*, vechea așezare românească pe malul Nistrului. Iată cuprinsul ei: *„Noi muncitorii agricoli din Dubăsări cerem ca dorința noastră privitoare la înființarea Republicei Moldovenești să fie realizată. Noi Moldovenii până amu nu ne-am folosit de toate drepturile chezășluite nouă după constituție, fiind întunecați, căci încă n'am ieșit din întunericul în care ne-a aruncat țarismul. Pentru a rădica cultura noastră moldovenească, spre a desvolta limba noastră stricată, spre a rădica cu multă reușire gospodăria noastră, avem nevoie de Republica noastră Moldovenească“*¹⁾.

Locuitorii români din satul *Pancevo* se asociază și ei la cererea generală pentru înființarea Republicei Moldovenești, zicând:

*„Credem că ar fi cu cale, ca în localitățile unde se găsesc Moldoveni, dar care localități după situația lor geografică nu pot fi unite cu Republica Moldovenească, să fie deosebite în unitatea moldovenească“*²⁾.

În acelaș număr al „*Plugarului Roșu*“ găsim și următoarele versuri de ocazie:

Drumul Moldovanului

Frunzuliță foi de munte,
Adu-ți, Moldovene, aminte,
Cum trăiai tu înainte
Ca copil fără părinte.

Tu ai fost nenorocit
Și de carte ai fost lipsit,
Nu stai pe atunci de loc,
Ce în lume ce varsă foc.

¹⁾ „*Plugarul Roșu*“, No. 17 din 28 Sept. 1924.

²⁾ Ibid.

Frunzișoară păpușoi
Am ieșit noi din nevoi;
Soarele s'a rădicat
Și pe noi ne-a luminat.

Amu noi avem carte
Scumpă-i și cu dreptate,
Cine vrea să-o cetească
E pe limba moldovenească.

Cartea ceia, frățiori
Se numește plugarul roșior
Frați dearândul mic și mare
Strigați cu toții cu glas tare

Să ajungem noi pe ziua asta
Când vom spune Republica Moldovenească
Să trăească!

(ss) *N. D. Kels*, nezamojnic.

Redacția „Plugarului Roșu“ observă că a trebuit să îndrepte limba poeziei primite și îndeamnă totodată și pe alți Moldoveni să trimită versuri la gazetă.

Ce mare deosebire există între dorința loială și cinstită a Românilor Transnistrienți de a se ridica din întuneric la lumină și între scopurile meschine ale autorităților sovietice pe care le urmăreau cu înființarea Republicii Moldovenești!

* * *

La începutul lui Septemvrie 1924 refugiații basarabeni se întruniră în Odessa în congres general, alegând în prezidiu pe tovarășii *Marin, Baciuşcan, Oborocea* și *Bondar*, reprezentantul ostașilor roșii moldoveni. Cu acest prilej tovarășul *Radeev* raportă congresului asupra rezultatelor propagandei pentru înființarea Republicii Moldovenești, arătând că mișcarea aceasta a cuprins toată populația moldovenească din apropierea Nistrului.

Dar nu numai Moldovenii, ci și *satele ucraine și rusești* se asociază la mișcarea Moldovenilor pentru dobândirea autonomiei ¹⁾.

¹⁾ *Izvestia* din Odessa, No. 1429, din 9 Sept. 1924.

La desbaterile congresului luară parte mai mulți oratori, dintre cari majoritatea vorbeau moldovenește, aderând la cererea pentru înființarea republicii autonome, constatând „pe baza experiențelor personale înălțarea spiritelor moldovenești“ ¹⁾.

¹⁾ *Izvestia* din Moscova susține că chestia înființării Republicii Moldovenești a fost susținută și de „organizațiunile proletare din Odessa și Podolia și de comitetul executiv al guberniei Odessa, care interveni cu cereri analoge“ ²⁾.

Pe la sfârșitul lui August 1924, Comisariatul Afacerilor Străine din Moscova dădea instrucțiuni misiunii sovietice din Berlin să adune, de la diverse societăți studențești din străinătate, cât mai multe petițiuni colective, prin care să se ceară concursul Comitetului Executiv Ucrainean pentru înființarea Republicii Moldovenești.

Intervențiunile acestea avură succes, căci pe la începutul lui Septemvrie tovarășul *Ciubăr*, președintele Consiliului Comisarilor Poporului din Harcov răspundea cu privire la separarea raioanelor locuite de Moldoveni, că lucrările sunt pe sfârșite și că cu acea ocazie „s'a stabilit că Republica Moldovenească va avea o populație de 3—400.000 locuitori“ și că centrul republicii va fi probabil la *Ananiev*.

„Populațiunea muncitoare moldovenească, continuă tov. Ciubăr, a fost supusă unei rusificări forțate ca și muncitorii ucraineni. Rusificătorii principali în *Moldova* (transnistriană) și Ucraina au fost moșierii și cinovnicii țariști, cari au nădușit orice manifestație de independență națională și creștină“.

„Muncitorii moldoveni au acum puțința de a adânci și intensifica opera lor creatoare în granițele unei unități teritoriale și administrative independente“.

„Republica Moldovenească nu este mare ca întindere și nici populația nu este prea numeroasă; industria este de asemenea slab dezvoltată, regiunea aceasta are însă toate șansele pentru o dezvoltare economică în viitor“.

„Primii pași vor fi grei, dar ajutorul frățesc dat de repu-

¹⁾ *Izvestia*, Odessa, No. 1429, 9 Sept. 1924.

²⁾ No. 239/2274 din 18 Oct. 1924.

blicele sovietice, va asigura înflorirea tinerei republici socialiste, sovietice moldovenești“¹⁾.

După rezultatele raionării în regiunile locuite de Moldoveni, noua Republică Moldovenească urma să cuprindă următoarele districte :

Râbnița, cu 48.748 locuitori, dintre cari 25.387 Moldoveni.

Dubăsari, cu 57.371 locuitori, dintre cari 33.690 Moldoveni.

Tiraspol, în întregime moldovenească și

Ananiev, cu 43.545 locuitori, dintre cari 24.249 Moldoveni²⁾.

Comisiunea administrativă-teritorială a Guberniei Odessa a hotărît să unească și să moldovenizeze următoarele raioane : *Slobozia-Tiraspol*, *Grigoriopol-Dubăsari*, *Ananiev-Râbnița-Crut*, unde cea mai mare parte a locuitorilor sunt Moldoveni. „*Plugarul Roșu*“ socoate că vor fi unite și moldovenizate și raioanele *Camenca* și *Velico-Coșnița* din ținutul *Tulcin*, gubernia *Podoliei*³⁾.

Hotărârile de raionare fură trimise la Harcov spre aprobare. Tovarășul *Ciubăr* președintele Consiliului Comisarilor Poporului, înaintă propunerile comisiunii, tovarășului *Petrovski*, președintele *Comitetului Central Executiv al Întregii Ucraine (Vuțic)*. Tovarășul *Petrovski*, convoacă Comitetul în ședință plenară pentru ziua de 8 Octomvrie 1924, punând la ordinea zilei chestiunea înființării Republicii Moldovenești.

Primul care se anunță la cuvânt a fost tovarășul *Grigore Ivanovici Borisov* cu numele conspirativ *Starâi-Moșneagul* cerând înființarea republicei pentru următoarele motive :

„În împrejurările acestea țărănimea moldovenească crede că a sosit momentul când trebuie să fie rădăcat și voprosul despre frontul cultural“.

„Noi țărani și muncitorii moldoveni de pe malul Nistrului vă rugăm să ne dați puțința de a clădi viața noastră culturală, și să ne dați dreptul la alcătuirea *Republicei Sovietice-Socialiste-Autonome Moldovenești (R.S.S.A. M.)* care va fi parte din Ucraina sovietică și va intra în sînul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste Rusești (U. R. S. S.)“.

¹⁾ *Izvestia*, Odessa no. 1425, 4 Sept. 1924.

²⁾ *Izvestia*, din 22 August 1924.

³⁾ „*Plugarul Roșu*“, No. 7 din 21 Aug. 1924.

După cuvântarea lui Starâi, se anunță la cuvânt tovarășul *Chior Ianachi* care da cetire

„*Declarațiunii Delegaților Moldoveni la a treia sesiune a Vuțic-ului*“.

„Noi delegații sătenilor moldoveni de pe malul Nistrului, în numele tovarășilor noștri, cari la shodurile și adunările lor, precum și la conferințele lor raionale s’au spus cuvântul lor, ne îndreptăm către sesia Vuțic-ului și înștiințăm că amu 7 ani muncitorii și țăranii din imperiul țarului au dărimat puterea boerilor și capitaliștilor și au pus temelia celei dintâi în lume Republici a muncitorilor și țăranilor“.

„In lupta împotriva contra-revoluției și în silința de rădicarea gospodăriei țării, muncitorii și sătenii moldoveni au fost alături de toate celelalte noroade ale republicii, împărțind frățește cu ele și durerile înfrângerilor și bucuria izbânzilor“.

„Pe temeiul acestui drept, și pe temeiul legăturilor frățești ale norodului moldovenesc cu norodul ucrainean și cu toate celelalte noroade din Soiuz, legături pecetluite cu sângele vărsat în lupta cu contra-revoluția, noi venim azi în fața sovietului muncitorilor și țăranilor din Ucraina, în fața Vuțic-ului și ne îndreptăm către el cu rugămintea să ne ajute în munca noastră pentru rădicarea economică, politică și culturală a norodului moldovenesc“.

„Norodul moldovenesc a rămas unul dintre cele mai înapoiate noroade ale Soiuzului nostru. Pentru luminarea lui noi avem nevoie de ajutorul și sfaturile voastre, noi avem nevoie de alcătuirea unui *cămin moldovenesc*, în care să fie mai ușor să ne luminăm pe limba pe care o pricepem mai bine“.

„După părerea noastră acest cămin ar putea să fie numai R. S. S. A. M.“.

„Pentru aiasta vă rugăm sesia Vuțic-ului să deslege dorința și cererea și să ne dea răspuns la această întrebare“.

Delegația raioanelor moldovenești :

ss. <i>Starâi</i>	ss. <i>Chior Ianake</i>	ss. <i>Kamburian</i>
ss. <i>Badeev</i>	ss. <i>Pascar</i>	ss. <i>Seitanov</i>
	ss. <i>Corgevan</i> ¹⁾	

¹⁾ „*Plugarul Roșu*“, No. 21, Oct. 1924.

Ca al treilea orator apăru la tribună tovarășul *Cornușin*, secretarul Gubiscomului din Odessa, care rosti următoarea cu vântare :

Tovarăși!

„Cârmuirea noastră aduce la hotărîrea sesiei Vuțic-umului un document istoric. După documentul aista un teritoriu mare cu locuitorime moldovenească se taie din gubernia din Odessa. Și de aceia, tovarăși, vreau să grăesa câteva cuvinte, să vă povestesc istoria mică a nașterii republicii aisteia.

Națiunea aiasta mică care se deșteaptă din nou spre viață, s'a împrietenit mult cu noi...

Implinind hotărîrile guvernului nostru încă pe vremea raionizației, noi am fost martorii unei rădicări dela sine a masselor sătenilor moldoveni care se strâneau la shoduri și dădeau dovadă rădicării lor. Ei votau (glăsuiau) rezoluțiile, în care au cerut să fie tăiat teritoriul înlocuit cu Moldoveni cu centrul administrativ al lor care să aibă și un rol gospodăresc.

Aieste shoduri au avut loc în mai multe părți, pentru că guvernul Republicii Ucrainene, a dat multă samă și putere pentru rădicarea culturii Moldovenilor. *Voi știți că cultura Moldovenilor a fost așa cum era pe vremea lui Petru-cel-Mare. Și numai o muncă mare și fără osteneală a făcut că cultura a început să se rădice și a ajuns până ce Moldovenii au înțeles să ceară organizarea republicii lor* ¹⁾.

Tovarășul Cornușin termina prin a recomanda votarea Republicei Moldovenești.

După ce tov. *Sumski* raportă Vuțic-ului despre școalele moldovenești și învățătura în limba moldovenească, adunarea Comitetului Central Executiv al întregii Ucraine se uni asupra următoarei hotărîri :

„In sutele de adunări și meetinguri Moldovenii au arătat voința lor tare de a organiza viața lor națională, culturală și gospodărească“.

„Luând în seamă voința muncitorilor și țăranilor Moldovei Sovietice, spusă sus și tare, și având în vedere bazele neclin-

¹⁾ *Plugarul Roșu*, No. 21, Oct. 1924.

tite ale constituției sovietice, a treia sesiune a Vuțicului și al 8- sovăz hotărește :

a) *A organiza în sînul Republicii Sov. Soc. Ucr. Republica Autonomia Sov. Soc. Moldovenească.*

b) *Granițele Republicii Moldovenești vor fi :*

1. *La Nord-Vestul, la granița câmpului satelor ; Grușchi și Ocnîța, raionul Velico-Coșniță, jud. Tulcin, Gubernia Podolscaia, apoi pe granița raionului Kamenca jud. Tulcin gubernia Podolscaia, lăsând la o parte satul Bolgan și târgușorul Zagnidcov, mergând mai departe înspre satele Pisarevca, Petrovca, raionului Crut, jud. Balta gubernia Odessa, apoi mergând spre stația Borști și satele Ghiderim, Poșitel, Osipova.*

2. *La Răsărit, pe granița de răsărit satului Mihalovca, înspre târgul Ananiev, Valea-Guțului, Antonovca, Elenovca, Novo-Alexandrovca, Sloboda Ploscoe, Grădiniță, Târgul Tiraspol, Hutori Slobozia, apoi pe limanul Cuciurgan, prin locul Ploscoe înspre satul Troița.*

3. *La Sfințit și Sud-Vest pe graniță de stat a S. S. S. R^a.*

Pentru organizarea organelor de administrație pe teritoriul R. A. S. S. M. și pentru strângerea congresului sovietelor, deputaților muncitorilor sătenilor și din armata roșie, de pe toată *Moldova*, să se organizeze comitetul revoluționar vremelnic, care să aibă plină putere pe teritoriul R. A. S. S. M. până ce va fi strâns întâiul congres al sovietelor¹⁾.

Astfel a luat ființă în ziua de 8 Octomvrie 1924 *Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească*. (R. A. S. S. M). Proclamarea Republicii Moldovenești este incontestabil un eveniment de mare însemnătate pentru Românii Transnistrieni. Unde până atunci oficialitatea rusească contesta existența lor, deodată aceasta oficialitate găsește că între Nistru și Bug trăesc 3—400.000 de Români, dornici de cultură românească, și îngăduie chiar organizarea lor într-o provincie autonomă.

Din nenorocire însă noua republică nu cuprinde pe toți Românii Transnistrieni. Granițele ei nu ating Bugul și noi am văzut că elementul românesc este răspândit și dincolo de acest fluviu până la Elisabetgrad. Toți Românii transbugeni continuă

¹⁾ *Plugarul Roșu*, No. 21, Oct. 1924.

să rămână mai departe în întunecimea neștiinței „ca pe vremea lui Petru-cel-Mare“.

Dealtfel noua Republică Moldovenească nu este o republică deplin autonomă, alături de celelalte republici ale Soiuzului republicilor sovietice socialiste rusești, ci ea este o anexă, probabil numai vremelnică, a Ucrainei, în atârnare de Harcov și nu direct de Moscova. Dar nici limba moldovenească nu este singura limbă oficială a noii republici, ci pe lângă ea și egal îndreptățite cu dânsa, se întrebuințează în R. A. S. S. M. și limba rusă și ucraineană. Până astăzi nici reședința republicii nu este hotărâtă. Știrile cele dintâiu amintiau de orașele *Tiraspol* și *Ananiev*, ca orașe de reședință. Adunarea constitutivă s'a făcut la *Birzula*, iar o știre din Varșovia din 25 Noembrie 1924 arată că guvernul Republicii Moldovenești și-a ales târgul *Balta* de capitală provizorie a republicii ¹⁾.

Vestea despre înființarea Republicii fu primită cu însuflețire de populațiunea românească de dincolo de Nistru și serbătorită cu mari manifestațiuni publice, reviste militare, cu care ocazie entuziasmul românesc izbucni în cântecul: „Deșteaptă-te Române!“ ²⁾.

Organul oficios al guvernului sovietic arată că votarea înființării Republicii Moldovenești s'a făcut în mod solemn:

„Proclamarea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești este rezultatul numeroaselor cereri din partea populațiunii moldovenești din zona Nistrului, de care cereri Comitetul Central Executiv Ucrainean a fost bombardat de mai multe luni dearândul. Adunările țăranilor moldoveni aglomerau Comitetul Central cu rezoluțiunile lor, privitoare la rezolvirea cât mai grabnică a acestei chestiuni, precum și a acordării dreptului culturii moldovenești de a se desvolta în acelaș grad ca și a altor naționalități care fac parte din Soiuzul Republicilor Sovietice Socialiste“.

„Zilele acestea se va comunica ordinea alegerilor și timpul congresului general al sovietelor deputaților țărani și muncitori. Congresul va alege comitetul central executiv moldoveneșc și va elabora noua constituției a Republicii. Comitetul

¹⁾ *Universul*, no. 272, din 27 Nov. 1924.

²⁾ *Universul*, no. 258, din 10 Oct. 1924.

central va trebui apoi să elaboreze un șir de proiecte relativ la ridicarea și renașterea culturii moldovenești, a școlii, limbii etc., să fixeze baza economică a *Moldovei* (!) și să ia măsuri pentru propășirea populațiunii moldovenești“¹⁾).

Alegerile pentru congres s'au făcut în primile zile ale lunii Noembrie 1924 iar congresul s'a ținut, după toată probabilitatea, în ziua de 7 Noembrie la Birzula. Atunci s'a constituit Comitetul Central al Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, sau mai scurt zis al *Moldovei*, cum se complac Bolșevicii de a numi regiunile transnistriene locuite de Români.

Președinte al Comitetului Central Moldovenesc fu ales *Grigore Ivanievici Borisov*, numit Starâi-Moșneagul, Rus de felul său și de profesiune fost muncitor la atelierele căilor ferate din Tighina. Dânsul făcea parte în partidul comunist încă din 1901. După unirea Basarabiei, Starâi fugi peste Nistru și luptă în armata roșie contra lui Petliura, fiind unul dintre cei mai aprigi propagandiști ai doctrinei comuniste. Ca „*revoluționar vechiu*“ și cunoscător al limbii moldovenești, Starâi, care absolvise „*facultatea*“ pentru muncitori, se puse în fruntea mișcării pentru înființarea Republicii Moldovenești și fu ales la Birzula de primul ei președinte.

În funcțiunea de ajutor de președinte fu ales Bulgarul *A. I. Stroeov*, avocat de profesiune. Ceilalți membri ai comitetului Central al Moldovei sunt: *Krivorucov* (Mânăstrâmbă), *A. I. Ivanov*, *Badaev*, *Buciușcan*, și *Caterina Arbore*. *Krivorucov*, *Ivanov*, și *Badaev* sunt Ruși de origine. *Buciușcan* este Român, fost învățător în Basarabia și deputat în „Sfatul Țării“ din Chișinău, fugind numai după unire peste Nistru. Domnișoara *Caterina Arbore*, fica d-lui *Zamfir Arbore*, este binecunoscută prin agitațiunile ei comuniste, pentru care motiv dânsa fusese decurând expulzată din România²⁾.

Din lista aceasta a „guvernului“ Republicii Moldovenești Transnistriene vedem că din șapte membri numai 2 sunt Români, iar ceilalți sunt Ruși și un Bulgar. Cărmuirea republicii cu elemente străine era în vederile oficialității bolșevice. „*Izvestia*“ din Moscova arată că „în compunerea numeroaselor delegațiuni mol-

¹⁾ „*Izvestia*“ din Moscova, no. 239/2274, din 18 Oct. 1924.

²⁾ Cfr. *Neamul Românesc*, XX, No. 25, din 1 Februarie 1925.

dovenеști, sosite la Harcov, cari cer formarea Republicei Moldovenești, *se găsesc foarte mulți revoluționari vechi*, cari sunt strănși legați de populațiunea locală moldovenească și foarte bine cunoscuți în Moldova. *Unii dintre ei sunt propuși de către satele moldovenești candidați în viitorul guvern moldovenesc sovietic*“¹⁾.

Drept unul dintre acești „vechi revoluționari“ era privit firește și Racovski, care într-o adunare de Moldoveni a fost proclamat de „*cel mai vechi și mai călduros campion al Moldovei*“²⁾. Campioni al culturii românești dincolo de Nistru sunt după cum s'a arătat mai sus tovarășii *Edelstein* din Coșnița, *Kanton I. Di-cescu-Dyk* ș. a.

Imprejurarea aceasta este una din scăderile organice ale acesti noi înjghebări politice de dincolo de Nistru. Aspirațiunile superioare politice și culturale ale unui neam pot fi susținute cu succes și îndrumate spre realizări durabile, numai prin oameni luminați, ce s'au ridicat din rândurile acelu neam și se simțesc străns legați de dânsul prin limbă, credință și tradițiune.

În ziua de 9 Noemvrie 1924 s'a ținut la Birzula prima ședința a Comitetului Central al Republicei Sovietice Socialiste Moldovenești. Sala de ședință era arhiplină de lume între cari mulți delegați ai muncitorilor și țăranilor.

Tovarășul *Starâi*, președintele Comitetului, arată în discursul său, ținut în limba moldovenească, că Soiuzul Republicilor Sovietice Socialiste este unica țară din lume care a unit numeroase naționalități într-o familie de muncitori“.

„Punând fundamentul renașterii noastre — zice președintele — noi nici odată nu vom uita de frații noștri cari gem sub jugul boeresc“¹⁾, și sfârșeste cu cuvintele: „Trăească Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (R. A. S. S. M.), *leagănul României Sovietice!*“³⁾.

* * *

Dealtfel oficialitatea sovietică nu face nici o taina din a mărturisi pe față scopul înființării acestei republici.

1) „*Izvestia*“, Moscova. no. 239/2274, 18 Oct. 1924.

2) Radio din Berlin, din 3 Sept. 1924, în „*Dimineața*“, no. 6400, 4. Sept. 1924.

3) „*Proletariul*“ din Harcov, no. 258/377 din 11 Noemvie 1924.

Tovarăşul *Medvedev*, secretarul Comitetului Central al Partidului Comunist Ucrainean, mărturiseşte între altele: „Dorinţa populaţiunii moldoveneşti de a se separa într-o republică autonomă nu s'a manifestat numai de azi; sunt deja câte-va luni decând Moldovenii au început a vorbi despre necesitatea creării Republicii Moldoveneşti“.

„Această stăruinţă a Moldovenilor *nu este rezultatul oarecărei cauze interne*, ci este un *fel de protest contra politicei teroriste şi asupritoare a României faţă de populaţiunea basarabeană*“.

„Având legături de înrudire şi tradiţionale cu populaţia Basarabiei, *poporul moldovenesc din S. S. S. R. (soiuzul republicilor sovietice socialiste)* prin crearea unui stat separat şi independent care să asigure la deplin dezvoltarea culturală şi naţională a Moldovenilor, *se va arată Basarabenilor că cine anume este apărătorul lor adevărat*“.

„Formându-se în stat, naţiunea moldovenească va fi în stare să crească mai răpede şi să producă o mare influenţă culturală şi politică asupra Basarabiei“¹⁾.

Tovarăşul *Ciubăr*, preşedintele consiliului comisarilor poporului din Harcov, zice: „Ţăranii şi muncitorii moldoveni din Republica Moldovenească îşi vor desvolta gospodăriile lor fără amestecul foştilor moşieri ruşi. *Muncitorimea de peste Nistru va vedea cum se poate desvolta o republică muncitorească, care nu este legată de jugul ocupaţiunii române ca Basarabia*“²⁾.

„*Izvestia*“, organul oficial al guvernului sovietic constata că: „*Nouă republică sovietică uneşte numai o parte din populaţiunea moldovenească... O mare parte de ţărani şi muncitori moldoveni, cari locuiesc în teritoriul Basarabiei, ocupat de trupele româneşti, încă se află acolo sub jugul boerilor români*“³⁾.

Un ziar ucrainean din Harcov crede că noua republică „*va putea exercita o influenţă culturală asupra Basarabiei vecine, subjugată de Români*“⁴⁾.

Chior Ianaki, delegatul raioanelor moldoveneşti de pe malul

1) „*Izvestia*“, Odessa, 31 Aug. 1924, no. 1422.

2) „*Izvestia*“, Odessa, no. 1425, 4 Sept. 1924.

3) „*Izvestia*“, Moscova, no. 239/2274, 18 Oct. 1924.

4) *Het Bezpismennetz*, no. 14 din 7 Sept. 1924.

Nistrului, ceti înaintea Comitetului Central Executiv al întregii Ucraine din Harcov următoarea declarație:

„Pe malul Nistrului în Basarabia au rămas mai mult de un milion și jumătate de frați de ai noștri de sânge moldoveni, cari împreună cu noi au făcut revoluția și cari azi gem sub jugul burgheziei române“.

„Acești frați ar vedea cu ochii lor cum înfăptuește puterea Sovietelor dreptul la această slobozire a noroadelor mici și ar mai vedea cum poate norodul să înfăptuiască o viață norocoasă și frățască“¹⁾.

Declarațiunile acestea oficiale și oficioase dovedesc până la evidență că, ideia creerii unei republici autonome pe seama Moldovenilor Transnistrienii n'a pornit gândul generos, de a ridica o populațiune harnică și muncitoare din întunecime și sclăvie sufletească la o nouă viață politică, națională și culturală, ci plăzmuitorii acestei republici urmăresc cu totul alte scopuri, străine de ideia libertății naționale. Ei umblă să dobândească o bază mai prielnică pentru agitațiunile lor subverzive și să creeze un punct de atracție, un „magnet puternic“ pentru *Moldovenii basarabeni*, o vecinică „amenințare“ pentru România, o *suliță în coasta Basarabiei*. De altfel întreaga presă mondială a apreciat la fel crearea acestei Republici Autonome Moldovenești.

Correspondentul din Moscova a lui „Vossische Zeitung“, cu data de 26 Oct. 1924 conchide: *„Republica Moldovenească, mică pentru moment, urmează la timpul său să se unească cu Basarabia și să formeze o mare republică sovietică în cadrul Uniunii sovietice. Acesta este înțelesul noii Republici Moldovenești“.*

Correspondentul ziarului „Times“ din Aug. 1924, arată că *„Sovietele au elaborat noi planuri pentru a așeza neconținut disordinea în Basarabia. Aceste planuri cuprind și crearea unei noi republici moldovenești pe malul Nistrului. Această republică va servi astfel de centru de agitație, de exemplu atractiv pentru Basarabia și România“.*

„Corriere de la Sera“ din Milano, din 22 Sept. 1924, relevă că *„Republica Moldovenească este destinată să devină un stat de*

¹⁾ Plugarul Roș., din 21 Oct. 1924, Odessa.

rudenie și un punct de atracțiune pentru Basarabia“. Ea tinde în mod vădit să zdruncine poziția României în Basarabia.

„Prager Presse“ din Septemvrie 1924, constată numai că „noua republică va număra o populațiune de aproximativ 400.000 locuitori moldoveni“ și se abține de altfel dela orice alt comentariu.

„Pester Lloyd“ din Septemvrie 1924, constată că, „prin crearea acestui stat în miniatură, conducătorii sovietici par a voi să creeze României o sursă de noi neplăceri“.

Ziarul finlandez: „Usi Snomi“ arată că:

„Proclamarea republicii moldovenești se înfățișează ca un nou atac al Sovietelor împotriva României, făcută cu scopul de a revoluționa populațiunea basarabeană“.

Ziarul bulgăresc „Democraticeski Sgodar“ din 9 Dec. 1924, califică înființarea Republicii Moldovenești drept o „provocare directă la adresa României“.

În desaprobară caracterului provocator și scopul meschin al creării acestei republici este unanimă și presa română. N'au lipsit însă nici voci autorizate, care să arate și alte laturi ale acestei noi creațiuni politice.

Într'un interviu dat de ziarul parizian „Le Temps“ din Sept. 1924, d-l Vintilă Brătianu insistă asupra înființării Republicii Moldovenești din punctul de vedere al statului român, zicând:

„România e fericită de a vedea guvernul sovietic recunoscând astăzi în chip concret că, la răsăritul Nistrului trăiește încă o populație de 400.000 de Români, cea ce permite marelui imperiu rusesc să creeze chiar un nou stat, o adevărată republică moldovenească, adică românească, și aceasta după ce guvernul rus contestase acest caracter național românesc Basarabiei, provincie situată totuși la vest de Nistru, adică într'o regiune și mai omogenă, de oarece face corp cu masa compactă a poporului român. E aceasta confirmarea cea mai evidentă a întinderii rasei noastre în aceste regiuni.“

Aceasta dovedește încă odată înțelepciunea politicii românești care, deși cunoaște existența a 400.000 dintre naționalii săi în regiunea ce se întinde dincolo de Nistru până la Herson, n'au totuși nici odată veleitatea de-a voi să înglobeze această populațiune în frontierele sale politice, precum au declarat-o de altfel

delegații români la diferite conferințe internaționale și în special la conferința păcii întrunită la Versailles.

— *Sperăm că crearea unui stat român între Rusia și noi, care va permite dezvoltarea, în imperiul rusesc, a unei vieți naționale românești, nu va putea decât să înlesnească relațiile între statul rus și țara mea, România, care și-a realizat revindicările sale naționale complete, este țara cea mai interesată la menținerea păcii și are atâtea de făcut pentru a consolida rezultatele ultimului război, încât ea, cea dintâi, ar fi fericită de orice act ce ar putea întări pacea în această parte a Europei“¹⁾.*

Punctul de vedere al d-lui V. Bratianu și-l însușește și „Corriere de la Sere“, zicând:

„Din parte-ne avem de adăugat un singur lucru: *faptul că Rusia găsește necesară și posibilă o republică moldovenească dincolo de Nistru, dovedește cu atât mai mult, moldovenismul Basarabiei și deci românismul ei incontestabil*“.

D-l Ion Incuț, ministrul Basarabiei, vede înființarea republicii moldovene în modul următor:

„Bolșevicii au hotărît, după lungi pregătiri în presa lor, să formeze pe malul stâng al Nistrului o republică moldovenească sovietică, care să intre în uniunea generală a sovietelor“.

„Ei au hotărît ca în această republică să fie introdusă limba moldovenească și chiar limba literară română, graiul popular fiind insuficient“.

„Ce scop urmăresc bolșevicii cu această republică, este clar. Noi credem însă că la urma urmelor acest instrument se va întoarce contra lor“.

„Am convingerea aceasta de oarece regimul comunist nici odată nu poate să convină oricărui țăran și mai ales țăranului moldovean, care este extrem de individualist și ține mult la proprietatea particulară, mai ales asupra pământului“.

„La noi prin reforma noastră agrară, tot pământul este împărțit în loturi individuale, câtă vreme peste Nistru tot pământul este declarat ca proprietate a statului și este dat numai în folosința obștilor celor ce vor să-l lucreze“.

— „Mai este și altă latură semnalată și de alții. Prin crearea

¹⁾ Cfr. *Adevărul*, no. 2474 din 15 Sept. 1924.

republicei moldovenești, bolșevicii au arătat că neamul nostru se întinde mult mai departe de Nistru“.

— „Vă repet încă odată, că acest instrument se va întoarce contra sovietelor“ ¹⁾.

— D-l S. Niță, fostul ministru al Basarabiei, crede că unul dintre motivele, care au determinat pe cei dela Moscova, să împlinească dorința celor dela Odessa, ar fi îngrijorarea conducătorilor sovietici față de mișcarea națională ucraineană. Pentru a contrabalansa tendințele spre independență a Ucrainei, i s'a pus în coastă Republica Moldovenească ²⁾.

— Un alt fruntaș basarabean, d-l D. N. Alexandri, vede în noua Republică Moldovenească înfăptuirea „unui gând viclean al Sovietelor“ ³⁾.

— Și noi credem că instrumentul făurit de Ruși contra noastră, își va întoarce, mai curând sau mai târziu, ascuțișul contra lor, fiindcă, oricât, *sângele apă nu se face*.

— De altfel planul acesta de a crea o „Moldovă“ dincolo de Nistru nu este nou. Ne aducem aminte că favoritul Impărătesei Caterina II-a, contele Panin se purta cu gândul să mute toată populațiunea Moldovei dincolo de Nistru și să creeze acolo o „Moldovă Nouă“. Planul acesta însă n'a reușit, fiind că organizațiuni istorice cu tradiții milenare și cu rădăcini adânci în pământul strămoșesc, nu se pot muta dintr'un loc în altul după capriciul unei împărătese, cheme-se ea și Caterina a II-a.

— Tot Caterina se purta cu gândul de a plăzmuî un regat al „Daciei“ din cele trei principate românești: Moldova, Muntenia și Ardealul, care să devină un „magnet“ pentru popoarele creștine de sub stăpânirea otomană. Planul Caterinei s'a realizat, dară nu prin uneltiri politice din afară, ci prin virtutea și voința neamului românesc, care n'a înțeles și nici nu înțelege de a ajunge instrument politic în mâinile cuiva, ci înțelege să rămână, în prezent ca și în trecut, stăpân suveran asupra destinelor sale.

— Incercările meschine de a face din conaționalii noștri transnistrieni, ținuți până astăvară în întunericul inculturii și sclăviei

¹⁾ *Adevărul*, No. 12.478, din 20 Sept. 1924.

²⁾ *Adevărul*, No. 12.547, din 28 Nov. 1924.

³⁾ *Ibid.* No. 12.540, din 21 Nov. 1924.

sufletești, un instrument politic contra neamului nostru, unit în hotarele sale etnice și istorice, va rămâne zădarnică, ca toate încercările de felul acesta din trecut, fiindcă este o lege a firei care determină părțile să garanteze spre întreg și nu invers.

Prin crearea R. A. S. S. M., care nici nu cuprinde în hotarele ei pe toți Românii Transnistrieni și care nici nu este cârmuită de Moldoveni băștinași, bolșevicii recurg la clișee politice învechite, râvnind la moștenirea noastră basarabeană. Reluând politica imperialistă a țărilor, în drumul lor năvalnic spre Balcani, ei se lovesc la Nistru de zidul de brațe și de piepturi românești, care le a închis drumul pentru totdeauna. De aici provine tot necazul și îndârjirea lor față de România.

Din punctul de vedere național, înființarea Republicii Moldovenești dincolo de Nistru își are însemnătatea și semnificația ei. Recunoașterea oficială, că dincolo de Nistru trăesc 400.000 de Români, nu mai îngăduie nici o discuție asupra romanității Basarabiei și arată cumpătarea politice românește, care de dragul păcii și bunei megieșii cu poporul rus, n'a ridicat revindicări teritoriale dincolo de Nistru, cu toate că principiul național ar fi îndreptățit-o la aceasta.

Dar dacă și din punct de vedere politic, proclamarea Republicii Moldovenești înseamnă o evidență provocare a României, din punctul de privire cultural, autonomia națională, îngăduită fraților noștri transnistrieni, înseamnă un puternic pas înainte spre deșteptarea lor, care nu va întârzia să aducă roadele sale naționale și culturale.

HARTA REGIUNILOR TRANSNISTRIENE LOCUITE DE ROMÂNI

SCARA

